ØKONOMI og POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 47. Årgang . Nummer 2 . 1973

Munksgaards Forlag . København 1973

ØKONOMI OG POLITIK

47. årgang nr. 2 1973

Indhold

Jørgen Lindgaard Pedersen: Nogle hovedlinier i den økonomiske udvikling i DDR i perioden 1949–1973 107

Ib Damgaard Petersen: Kybernetikken i samfundsvidenskaberne II 134

Steen Leth Jeppesen: Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 153

Den internationale økonomiske situation 185

Den danske økonomiske situation 189

Politisk kronik 194

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1973

FORFATTERNE

Jørgen Lindgaard Pedersen, forskningsmedarbejder ved Sydjydsk Universitetscenter.

Ib Damgaard Petersen, universitetslektor, cand. mag., Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet.

Steen Leth Jeppesen, afdelingsleder, cand. polit., Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af økonomisk konsulent, cand. polit. H. Thustrup Hansen og sekretær, cand. polit. Palle Mikkelsen, Økonomi- og Budgetministeriet. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 60 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionssekretær: BIRTE NYHOLM. Redaktionsudvalg: Afdelingsleder, cand. polit. BODIL NYBOE ANDERSEN, professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN, lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 1. 10. 1973.

Nogle hovedlinier i den økonomiske udvikling i DDR i perioden 1949–1973

Jørgen Lindgaard Pedersen

Bortset fra Jørgen Knudsens bog fra 1969 »DDR, vort ukendte naboland« [1] er den på dansk tilgængelige litteratur om DDR stort set ikke-eksisterende. I udlandet er forholdene noget anderledes. I Vesttyskland findes en omfattende litteratur, men af en yderst vekslende kvalitet. Under den kolde krig, der i forhold til DDR først ophørte med de forskellige aftaler mellem regeringerne i de to tyske stater i 1973, var næsten al vesttysk DDR-forskning betalt af og spændt for vesttyske statslige interesser. Dette betød, at de indre vanskeligheder i DDR blev overbetonet, især når den yderst DDR-fjendtlige vesttyske presse yderligere havde fået fordrejet forskningsresultaterne. På det økonomiske livs område har denne vestlige fejlvurdering af forholdene i DDR betydet, at man har negligeret det forhold, at landet er det mest udviklede i østblokken, at DDR er verdens 9. største industriland, og at landet var avantgardelandet på de økonomiske reformers område ved allerede i 1963, to år før Sovjetunionen, at gennemføre en gennemgribende reorganisering af det økonomiske planlægnings- og ledelsessystem.

I denne artikel vil der blive gjort forsøg på at trække nogle hovedlinier op for følgende perioder i DDR's økonomiske udvikling:

1. Udgangssituationen ved DDR's oprettelse som selvstændig stat i 1949.
2. Perioden 1949–1962 hvor de socialistiske ejendomsforhold efterhånden etableres som dominerende form, og hvor der udvikles et planlægnings- og ledelsessystem svarende til det klassiske sovjetiske system.
3. Perioden 1963–1973 hvor der gennemføres et sæt af reformer med henblik på at skabe et mere effektivt økonomisk system svarende til landets høje økonomiske niveau.

De forhold, der vil blive draget frem i de enkelte perioder, er mængden og kvaliteten af arbejdskraft og produktionsmidler, produktionens omfang, sammensætning og anvendelse samt udviklingen i ejendomsforholdene og planlægnings- og ledelsessystemet især indenfor den statsejede sektor af økonomien.

1. Jørgen Knudsen: »DDR, vort ukendte naboland«, Gyldendal, København 1969.

I. Startvilkårene

Den fundamentale forudsætning for udviklingen i Tyskland efter kapitulationen i maj 1945 var det forhold, at der ikke fandtes en intakt tysk stat, men at landet var militært besat og under besættelsesmagternes administration. Mens Tyskland i 1918 havde undgået at blive besat af sejrherrerne, hvilket havde givet plads for yderst skærpede interne opgør i Tyskland mellem en arbejderklasse, der havde forsøgt at gennemføre en socialistisk revolution, og et borgerskab der kæmpede for kapitalismens opretholdelse, var den indre tyske udvikling i 1945 og i de første år derefter primært en funktion af udviklingen i forholdet mellem på den ene side Sovjetunionen og på den anden side USA.

Dette grundvilkår for den indre tyske udvikling gav sig til kende fra første færd. I de vestlige besættelseszoner gav det sig udtryk i undertrykkelse af de mere revolutionære socialistiske kræfter samt støtte til de samarbejdsvillige borgerlige og socialdemokratiske kredse. I de østlige dele af Tyskland forløb udviklingen på den måde, at områderne øst for floderne Oder og Neisse blev sat under polsk administration, Østpreussen blev indlemmet i Sovjetunionen, mens Sovjetunionen overtog funktionen som besættelsesmagt i områderne vest for de nævnte floder og frem til demarkationslinien i forhold til de vestlige besættelseszoner. I den sovjetiske besættelseszone var udviklingen på analog vis bestemt af de politiske aktøreres evner i retning af at vinde forståelse hos de sovjetiske myndigheder.

Med skærpelsen af den kolde krig foregik der betydelige indre tyske vandringer ikke mindst af politiske aktivister fra de forskellige politiske partier og bevægelser. Fra den sovjetiske zone foregik en udvandring af borgerlige og højresocialdemokratiske elementer, mens vesttyske kommunister og socialister i nogen grad vandrede østpå. Den nuværende 1. sekretær i SED Erich Honecker stammer således fra Vesttyskland. Den manglende indre radikale opposition i såvel DDR som BRD i 1950'erne og det meste af 1960'erne skal antagelig ses i sammenhæng med disse politiske vandringer.

I DDR's historieskrivning karakteriseres perioden fra maj 1945 til oprettelsen af DDR som selvstændig stat den 7. oktober 1949 som den antifascistiske-demokratiske periode. Perioden opfattes som det tidsrum, i hvilket der blev foretaget et fundamentalt opgør med alle fascistiske elementer i samfund og stat samt skabt et borgerligt demokrati i den sovjetiske besættelseszone (SBZ) [2]. Derimod var der ikke tale om en egentlig socialistisk omvæltning i følge den officielle selvforståelse.

2. Stefan Doernberg: »Kurze Geschichte der DDR«, 4. Auflage, Dietz Verlag, Berlin 1969, pp. 21–158. For fremtiden betegnet Doernberg.

På det økonomiske område bestod den antifascistiske-demokratiske periodes væsenstræk i et skift i ejendomsforholdene. Nærmere bestemt et skift hvorved kapitalist- og junkerklassen, der havde været den herskende klasse under fascismen, mistede ejendomsretten til produktionsmidlerne, herunder jorden. De nye ejendomsbesiddere blev i henhold til DDR-selvforståelsen arbejderklassen repræsenteret ved nye statslige organer, bønderne der fik privat ejendomsret til den udstykkede junkerjord samt Sovjetunionen, der midlertidig overtog en del storvirksomheder.

Ændringerne i ejendomsforholdene bestod i følgende hovedled:

1. Den demokratiske jordreform, der blev gennemført allerede fra sommeren 1945. Den blev gennemført ved en konfiskation uden erstatning til de tidligere ejere, der enten var tidligere nazister eller besiddere af godser på over 100 ha – evt. begge dele. Ca. 20 % af den konfiskerede jord var dog tidligere statsejendom. Alt i alt udgjorde den konfiskerede jord en trediedel af SBZ-områdets landbrugsjord. Den således beslaglagte jord blev for en trediedels vedkommende forvandlet til statsgodser, mens resten blev fordelt til over 210.000 nye bønder, for størstedelens vedkommende tidligere landarbejdere, samt lagt til 120.000 bestående ejendomme [3].
2. Skabelsen af en statsejet industrisektor blev påbegyndt, efter at en folkeafstemning i Sachsen i sommeren 1946 havde vist flertal for overtagelse af industrivirksomheder, hvis ejere var politisk belastede fra den fascistiske periode. I kølvandet på denne afstemning blev over 4000 industrivirksomheder uden erstatning overført til en form for tysk statsejendom, men administreret i samarbejde med de sovjetiske militærmyndigheder. Først i 1948 fik den i 1947 oprettede Deutsche Wirtschaftskommission central lovgivningskompetence på det økonomiske område [4].
3. Over 200 storvirksomheder blev som konsekvens af Potsdameraftalens bestemmelser om krigsskadeerstatninger til Sovjetunionen forvandlet til sovjetiske aktieselskaber (SAG'er), hvis produktion gik til Sovjetunionen. I årene op til 1954 blev disse selskaber med undtagelse af uranminerne overgivet til SBZ-/DDR-myndighederne, hvor de indgik i den statsejede sektor [5].

Endelig foregik der en vis statsovertagelse og kollektivisering af nøglevirksomheder i andre dele af økonomien – indenfor banksektoren, i handelsleddet m. v. – hvor det af økonomiske og/eller politiske grunde blev anset for nød-

3. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung: »DDR-Wirtschaft. Eine Bestandaufnahme«, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt a. M., 1971, p. 136. For fremtiden betegnet »DDR-Wirtschaft«.
4. »DDR-Wirtschaft«, p. 26.
5. ibid.

vendigt. En status over ejendomsforholdene ved DDR's oprettelse ser således ud, idet der ses på forholdene i året 1950. Der eksisterede to hovedformer: en socialistisk og en privat sektor. Den socialistiske sektor indeholdt to hovedformer: den statsejede og den kollektive ejendomsform. Den private sektor indeholdt to former for ejendomsret, dels en kapitalistisk form, hvor ejeren af produktionsmidler købte fremmed arbejdskraft til gennemførelse af produktionen, dels en ikke-kapitalistisk privat ejendomsret, hvor ejeren af produktionsmidler samt hans familie uden anvendelse af fremmed arbejdskraft selv forestod produktionen. Som andel af det producerede nettoprodukt [6] udgjorde den socialistiske sektor i det pågældende år 56,8 %, hvoraf den statsejede sektor frembragte 50,5 %, mens den kollektive del tegnede sig for 6,3 %. De resterende 43,2 % af nettoproduktet blev frembragt i den private sektor. Den socialistiske sektors kerneområde lå indenfor industri og håndværk bortset fra byggeri. Alt i alt 68,8 % af dette områdes nettoprodukt blev produceret af virksomheder med socialistiske ejendomsforhold. Den private sektors basis lå

6. I DDR-litteraturen synes der at være en vis uafklarethed omkring de nationalindkomstteoretiske og -statistiske begreber. I »Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik«, årgang 1972 opereres således med en sondring mellem produktive og uproduktive tjenesteydelser, som ikke falder sammen med den sondring, der benyttes i den officielle lærebog i politisk økonomi »Politische Ökonomie des Sozialismus und ihre Anwendung in der DDR« fra 1969. Det er især m. h. t. visse af den offentlige sektors aktiviteter såsom forskning og videnskab, at der har været klassifikationsproblemer. I et af de senest udsendte værker af mere teoretisk art Barthel, Karbstein und Schmidt: »Statistik des Nationaleinkommens. Berechnungsmethoden, Bilanzierung und Analyse«, Verlag Die Wirtschaft, Berlin 1971, løses vanskelighederne på salomonisk vis ved at gøre opmærksom på at grænsen mellem produktive og uproduktive tjenesteydelser er flydende afhængig af de forskellige gruppers faktiske placering i den samfundsmæssige reproduktionsproces (op. cit. p. 28).

Idet der henvises til den anførte udgave af statistisk årbog (pp. 37–38) synes forholdet mellem de centrale kategorier iøvrigt at være følgende, idet der abstraheres fra udenrigsøkonomiske relationer:

Samfundsmæssige totalprodukt (bruttoprodukt): summen af de gennem et år producerede varer og produktive ydelser.

– *Produktionsforbrug:* den del af det samfundsmæssige totalprodukts værdi, der repræsenterer overført værdi fra produktionsmidler. Består af afskrivninger samt forbrug af energi, brændstof, råstof, transport- og lagerydelser, m. v.

Produceret nationalindkomst = nettoprodukt.

Det således producerede nettoprodukt, der er identisk lig med nationalindkomsten, kan i en lukket økonomi anvendes til:

Akkumulation (udvidelse af produktionsmiddelbestanden, investeringer i ikke-produktive anlæg, lagerudvidelser og lign.)

Forbrug (individuelt og samfundsmæssigt: hertil hører forbrug af uproduktive tjenesteydelser).

I modsætning til det gængse nationalindkomstbegreb i Vesten er der således forskelle m. h. t. bruttoproduktets opgørelse og m. h. t. sondringen mellem produktivt og uproduktivt arbejde. Men for vurderingen af det tidsmæssige forløb internt i DDR spiller disse forskelle ikke nogen større rolle. Derimod må de iagttages ved sammenligninger med udviklingen i kapitalistiske lande.

på daværende tidspunkt indenfor landbruget, hvor ikke mindre end 96,6 % af det producerede nettoprodukt fremkom i private bedrifter. I handel og byggeri var privatejendommens procentvise andele af nettoproduktet 39,3, henholdsvis 48,7 [7].

For forståelsen af udgangssituationen er det endvidere af betydning at erindre sig følgende forhold:

1. SBZ-området var under Tysklands industrialisering blevet stærkt integreret med det øvrige Tysklands og udlandets økonomi. I 1936 blev således 54 % af områdets samlede industrielle og landbrugsmæssige produktion leveret til områder udenfor SBZ-området. Tilsvarende blev 53 % af det industrielle og landbrugsmæssige forbrug dækket ved import udefra. Til sammenligning kan det oplyses, at de tilsvarende tal for det senere BRD-område i samme år var 31 % henholdsvis 30 % [8]. Området var ikke alene stærkt integreret med omverdenens økonomi, men var også specielt integreret. På det industrielle område var det især forbrugsmiddelindustrier, der havde udviklet sig – tekstilindustri og levnedsmiddelindustri. Dog fandtes visse former for lettere produktionsmiddelindustrier såsom tekstilmaskinindustri, finmekanik og optisk industri. Ligeledes fandtes en vis brunkulsudvindingsindustri. Derimod var den egentlige sværindustri og minedrift af minimal betydning. D. v. s. der manglede såvel stenkulsudvinding, jern- og stålfremstilling samt produktion af tungere produktionsmidler [9].

Denne specifikke form for intern arbejdsdeling i Tyskland før 1945 havde skabt et SBZ-område, hvis afhængighed af det øvrige Tyskland på såvel input- som outputsiden var meget stor. Denne afhængighed havde blandt andet også resulteret i en struktur for transporten, således at de væsentligste jernbaner og veje gik i retningen øst-vest, mens de nord-sydgående forbindelser var langt dårligere udbygget. I forbindelse med den økonomiske blokade fra vesttysk side stod området overfor yderst alvorlige disproportioner i hele den økonomiske struktur.

2. Udover de historisk overleverede økonomiske disproportioner, der blandt andet afspejlede sig i områdets erhvervsstruktur i 1949, havde den økonomiske verdenskrise i 1930'erne, skabelsen af den tyske krigsøkonomi fra midten af 1930'erne og frem til sammenbruddet i 1945 samt ødelæggelserne under 2. verdenskrig sat sig alvorlige spor i økonomien. Såvel indenfor industri som landbrug var produktionsmidlerne nedslidte eller ødelagte.
3. Et specielt problem var den i økonomisk henseende ugunstige befolk-

7. Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1972, p. 39.
8. DDR-Wirtschaft, p. 213.
9. ibid, p. 113.

ningsstruktur, der havde udviklet sig i kraft af krigstabene i de to verdenskrige samt resultatet af de første efterkrigsårs vandringer mellem vestzonerne og SBZ, og som bestod i, at andelen af befolkningen i de erhvervsaktive aldersklasser var relativt lille. Samtidig var kvindernes andel af den samlede befolkning uforholdsvis stor.

4. I 1949 levede i SBZ-områdets 108.000 km² 18,9 mill. mennesker. Heraf var 7,3 mill. erhvervsmæssigt beskæftigede [10]. Arbejdsstyrkens fordeling på erhverv var i samme år således, at landbruget tegnede sig for 31 %, industrien 27 %, byggeriet 6 %, handel og transport 15 % og resten af økonomien beskæftigede 21 % af den samlede arbejdsstyrke [11].
5. Som følge af den vesttyske blokade af SBZ/DDR kombineret med den integration i østblokken, der foregik af såvel økonomiske som politiske grunde, stod SBZ i forhold til de øvrige østeuropæiske lande samt Sovjetunionen i første omgang i en svag position. Men samtidig rådede området over den højst kvalificerede arbejderstyrke i hele den socialistiske blok, et forhold af afgørende betydning for økonomisk vækst og udvikling på længere sigt.
6. Et udtryk for SBZ's økonomiske niveau ved DDR's oprettelse fås ved at sammenligne produktionstallene for 1949 med de tilsvarende tal for 1936. For såvel den industrielle som den landbrugsmæssige produktion var tallene i 1949 kommet op på 90 % af 1936-værdierne [12]. Til vurdering af dette må dog erindres, at områdets befolkningstal på 18,9 mill. i 1949 var 3 mill. større end tallet i 1936 [13]. Ligeledes må det erindres, at den del af områdets produktion, der blev frembragt i de sovjetiske aktieselskaber ikke stod til rådighed for SBZ-formål, men gik til Sovjetunionen uden nogen form for modydelse.

II. Økonomiens omstrukturering og de socialistiske ejendomsforholds indførelse i perioden 1949–1962

I DDR's historieskrivning foretages ofte en periodisering, hvorefter tiden fra 1949 til 1961 eller 1962 karakteriseres som den periode, i hvilken der føres kamp om indførelse af de socialistiske produktionsforhold [14]. Perioden herefter karakteriseres som perioden, i hvilken socialismens omfattende opbyg-

10. Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1972, p. 3.
11. Der Staatlichen Zentralverwaltung für Statistik: »Bilanz unsere Erfolge. 20 Jahre DDR in Zahlen und Fakten«, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1969. For fremtiden »Bilanz . . .«.
12. Hans Müller und Karl Reissig: »Wirtschaftswunder DDR. Ein Beitrag zur Geschichte der ökonomischen Politik der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands«, p. 132. For fremtiden betegnet Müller & Reissig. Se også »Bilanz . . .«, p. 12 og 20.
13. Doernberg, p. 183.
14. Doernberg, p. 748 og Müller & Reissig, p. 530.

ning foregår. Selvom disse periodiseringstidspunkters hensigtsmæssighed kan diskuteres ud fra en snæver økonomisk interesse, vil den gængse periodisering blive fulgt her.

1. *De økonomiske mål i 1950'erne*

Karl Müller og Hans Reissig, forfatterne til det væsentlige værk som SED's økonomiske politik i DDR's første tyve år »Wirtschaftswunder DDR. Ein Beitrag zur Geschichte der ökonomischen Politik der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands«, nævner tre hovedprincipper i SED's politik for den økonomiske udvikling ved DDR's oprettelse:

1. Økonomien skulle planlægges.
2. Midlerne til økonomisk vækst i landet måtte i overvejende grad fremskaffes ved egen indsats og ud fra egne ressourcer.
3. Fagforeninger, bondeorganisationer og andre masseorganisationer skulle have medbestemmelse på statens økonomiske politik [15].

I slutningen af besættelsesårene var der blevet udarbejdet en toårsplan med gyldighed for årene 1949 og 1950. På SED's III. kongres i juli 1950 blev planen imidlertid erklæret for opfyldt, og der blev udarbejdet retningslinier for den første femårsplan, der skulle løbe i årene 1951 til 1955 [16].

Planens centrale mål var opbygningen af en metallurgisk basis for industrien samt skabelsen af en industri til fremstilling af svære produktionsmidler. Herudover indeholdt planen følgende mål:

1. En fordobling af industriproduktionen.
2. En vækst i arbejdsproduktiviteten indenfor den statsejede sektor med 72 %.
3. En formindskelse af de såkaldte Selbstkosten med 26,8 %. Selbstkosten svarede på daværende tidspunkt til et omkostningsbegreb uden afgift på produktionsmiddelbestanden.
4. En vækst i nationalindkomsten med 60 %.
5. Landbruget skulle bringes over niveauet før krigen [17].

2. *Planlægnings- og ledelsessystemet i den socialistiske sektor*

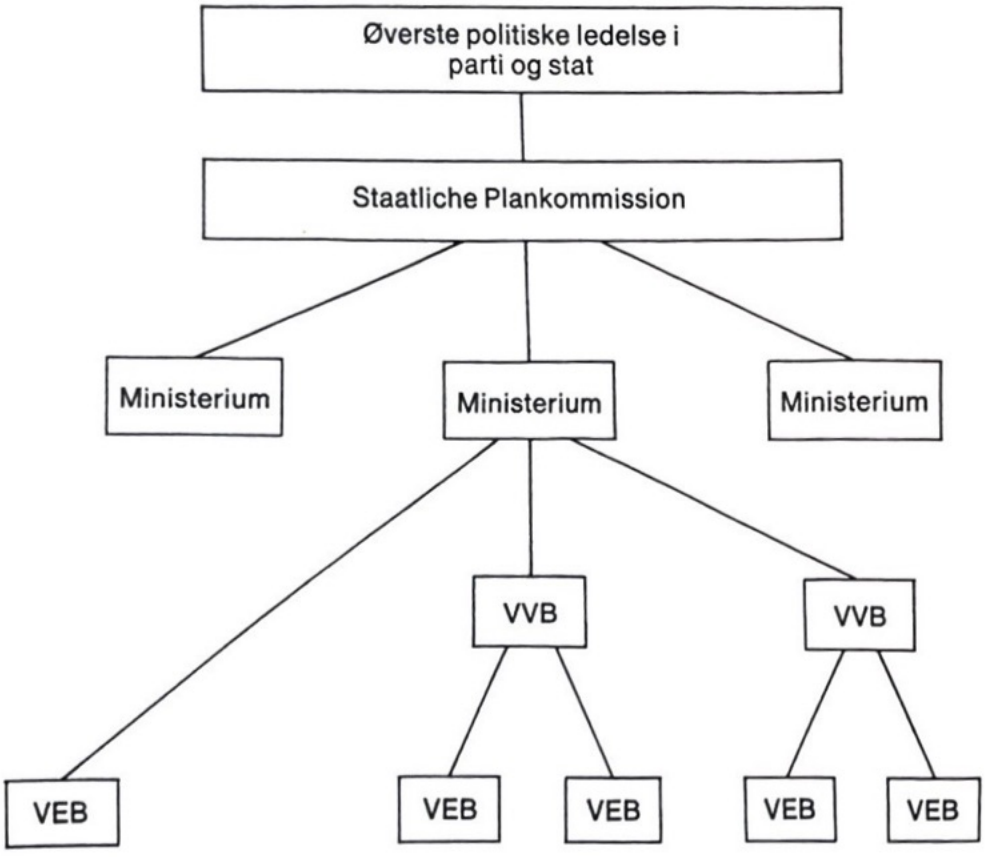
I perioden 1949–1962 skete der adskillige ændringer i det økonomiske planlægnings- og ledelsessystem. Indtil 1958 opbyggedes og virkede stort set et system svarende til det klassiske sovjetiske »ministerialsystem«, således som dette var blevet skabt fra 1928 og frem efter. Da Sovjetunionen i 1957 gik

15. Müller & Reissig, pp. 139–140.
16. ibid, p. 151 og pp. 178 ff.
17. ibid, p. 180.

over til et system, hvor regionale økonomiske råd blev vigtige magtcentre, fulgte DDR efter med en tilsvarende strukturændring i 1958 [18]. Denne struktur bestod indtil reformerne i forbindelse med NÖSPL blev indledt fra begyndelsen af 1963. Disse forskellige skift i perioden, der behandles her, og som var langt flere end her nævnt, vurderes på vidt forskellig vis af forskellige forfattere. Fritz Schenk vurderer dem nærmest som udtryk for SED's inkompetence til at forstå karakteren af de økonomiske forhold [19]. Fra SED-side forklares disse forskellige ændringer med nødvendigheden af at omstille den fra kapitalismen overleverede og disproportionerede økonomi til en moderne socialistisk økonomi [20].

Her skal ikke gøres forsøg på at følge disse omstillingsprocesser i detaljer. Der skal blot gives et overblik over det klassiske ministerialsystem således, som det fungerede i ren tilstand i perioden 1949–1958 – og med mindre modifikationer også efter at der var sket en vis regionalisering i 1958.

Forenklet fremstilling af DDR's økonomiske struktur indenfor den folkeejede sektor i perioden 1949–1958:

18. ibid, p. 271 ff.
19. Fritz Schenk: »Das rote Wirtschaftswunder. Die zentrale Planwirtschaft als Machtmittel der SED-Politik«, Seewald Verlag, Stuttgart 1969, pp. 26–58. For fremtiden betegnet Fritz Schenk.
20. Müller & Reissig, p. 186.

Nogle karakteristiske træk ved systemet og dets virkemåde skal nævnes [21]:

1. De centrale politiske og økonomiske organer (SED's centralkomité og politbureau, Ministerraat, Staatliche Plankommission, der er den økonomiske generalstab for Ministerraat) udsteder hovedretningslinier for planudarbejdelsen til ministerier og statssekretariater.
2. Disse videresender disse hovedlinier til VVB'-erne (Vereinigung Volkseigener Betriebe), der i denne periode havde en slags departemental stilling. Fra VVB'erne går retningslinierne videre til de enkelte virksomheder (VEB'erne eller Volkseigener Bertriebe). VEB'erne fremkommer med begrundede tilbud til VVB'erne om, hvilke opgaver de kan løse med deres arbejdsstyrke og deres produktionskapacitet.
4. VVB'erne koordinerer deres VEB'ers planforslag og går i forhandling med ministerierne.
5. Efter diskussion på højeste niveau mellem ministre, VVB-direktører og lederne i Staatliche Plankommission udarbejdes direktiver for det kommende års produktion.
6. Nogenlunde samtidig med at den endelige plan oversendes til vedtagelse i SED's politbureau og i Ministerrådet, hvorfra den videresendes til de forskellige ministerier til videre foranstaltning, foregår der en diskussion om planens detaljer og midler til planens opfyldelse mellem virksomhederne og VVB'erne.
7. Systemet indeholder såvel administrative som monetære ordrer og størrelser. Men hovedvægten ligger på de administrative formuleringer.

Systemets svagheder er ofte nok blevet draget frem, og realiteten heraf skal heller ikke på nogen måde minimeres. Men rimeligvis må systemet dog vurderes i forhold til de opgaver, de politiske og økonomiske magthavere stillede til det. Og her er det væsentligt, at opgaven i begyndelsen af 1950'erne blev formuleret som en omstrukturering af økonomien samt inddragelse af hidtil uudnyttede økonomiske ressourcer. Der var tale om den form for økonomisk vækst, som i DDR-litteraturen kaldes »ekstensiv udvidet reproduktion«, hvorved forstås en vækst baseret på inddragelse af ledige ressourcer samt udvidelse af produktionskapaciteten uden kvalitative ændringer i produktivkræfterne. Og i henseende til at løse denne opgave plus opgaven med at omstrukturere økonomien var systemet måske ret så effektivt set i forhold til et privatkapitalistisk system uanset forskellige former for spild ved manglende hensyntagen til produktionens omkostningsside især med hensyn til forbruget af produktionsmidler.

Den i 1958 gennemførte reform var en kopi af den i 1957 gennemførte re-

21. Fritz Schenk, pp. 26–37 og Müller & Reissig, pp. 184–189.

form i Sovjetunionen. Den betød, at der blev skabt plan- og ledelsesorganer på regionalt plan (Bezirk-niveauet). Ligeledes var det hensigten, at VVB-niveauets stilling i det samlede hierarki skulle styrkes. Men dels er det nok et spørgsmål, hvor stærk viljen var til at foretage ændringerne, dels indeholdt det nye system andre ulemper. I stedet for at de enkelte ministerier tenderede mod at udvikle sig til magtfulde centre med automatiske tendenser, opstod der nu tendenser til dannelsen af regionale magtcentre. Spørgsmålet skal i øvrigt ikke behandles yderligere her. Det kan blot fastslås, at systemet stort set blev forladt overalt i Sovjetunionen og Østeuropa i midten af 1960'erne.

Ovenstående fremstilling af hovedlinierne i planlægningen og ledelsen vedrører den statsejede sektor. Selvom denne sektor allerede i 1949 var den afgørende, udgjorde, som ovenfor nævnt, den private sektor dog på daværende tidspunkt næsten halvdelen af økonomien målt i forhold til det producerede nettoprodukt. Det var især landbruget, der udgjorde kernen i den privatejede økonomi. Og i 1949 tegnede landbruget sig, som ovenfor anført, for ikke mindre end 31 % af arbejdsstyrken.

Allerede i besættelsesårene var der blevet skabt en ejendoms- og bedriftsstruktur, hvor tyngdepunktet lå på de små og mellemstore brug. Før reformen havde dette forhold været ganske anderledes. I 1939 havde de store brug på over 100 ha. besiddet 29,7 % af områdets udnyttede jordareal, mens brug fra 0,5–10 ha. havde haft 20,8 % af arealet. I 1948 var de store brug – stadigvæk over 100 ha – blevet en betydningsløs gruppe, der kun besad 5,0 % af arealet. Derimod havde brugene i 0,5–10 ha-intervallet øget deres procentandel til 44,9 %.

I årene fra 1952 til 1960 skete der en total ændring i denne ejendoms- og driftsstruktur. Det afgørende var den kollektivisering, der foregik i dette tidsrum. Der blev oprettet såkaldte LPG'er (Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaften) af tre forskellige typer. I type I forblev den af de kollektiviserede bønder medbragte jord medlemmernes private ejendom, men den dyrkes kollektivt. Type II – LPG'erne ledes i endnu højere grad kollektivt. Og i type III er der tale om en fuldstændig kollektivisering af produktionsmidler og arbejde bortset fra en mindre privat jordlod. Udviklingen 1952–1960 kendetegnes af følgende: i 1952 var antallet af LPG'er 1906 med 3,3 % af jorden. I 1955 var antallet vokset til 6047 med 18,6 % af jorden, i 1959 var antallet kommet op på 10.132 med 40,2 % af jorden. Og efter en stærk politisk indsats i foråret 1960 for at få fuldendt kollektiviseringen blev den stort set ført til ende, således at der i 1960 fandtes 19.261 LPG'er med ialt 84,2 % af jorden [22].

Ud over de indlysende politiske motiver til at kollektivisere landbruget som

22. »Bilanz . . .«, p. 32.

det fremmedelement en privatejet sektor var i DDR's i øvrigt statsejede økonomi, kan der også anføres økonomiske forhold, der har trukket stærkt i retning af at foretage en kollektivisering af de private landbrugsbedrifter. Som det vil fremgå af næste underafsnit stagnerede den samlede arbejdsstyrke fra omkring 1955 samtidig med, at den industrielle økonomiske vækst på dette tidspunkt især havde karakter af ekstensiv økonomisk vækst. Men en forudsætning for at frisætte yderligere arbejdskraft fra landbruget uden tilbagegang i landbrugsproduktionen var en forøgelse af arbejdsproduktiviteten i erhvervet. Og denne produktivitetsforøgelse forudsatte en mekanisering af landbrugsarbejdet. Ved betragtning af de overinvesteringer der i 1950'erne foregik i de kapitalistiske landes småbrug havde den politiske ledelse i DDR gode grunde til at vælge en radikal løsning i form af skabelsen af store kollektivbrug fremfor en besværlig og kostbar subsidiering og samtidig langsom kvælning af det store antal småbrug, der var blevet skabt ved jordreformen i 1945.

Indenfor håndværk, handel og de erhverv, hvis tjenesteydelser blev solgt på markedet, skete der en vis stigning i den kollektivejede sektors andel af det producerede nettoprodukt. Men den private sektor i ren tilstand eller i form af privat ejendom med statslig deltagelse forblev dog fortsat en mærkbar del af disse områders ejendomsforhold.

3. *Produktivkræfterne, produktionen og dennes anvendelse*

Udviklingen i produktivkræfterne i den her behandlede tidsperiode kan belyses i grove træk ved at se på udviklingen i arbejdsstyrken og udviklingen i produktionsmiddelbestanden.

For at behandle arbejdsstyrken først kan følgende tal angive dens omfang [23]:

	1949	1955	1960	1961	1962
Erhvervsaktive (uden lærlinge) i tusinder	7313	7722	7686	7692	7682

Det er karakteristisk for udviklingen i DDR's arbejdsstyrke, at der i årene fra 1949 frem til 1955 skete en beskeden vækst på ca. 400.000 personer eller ca. 6 %. Men herefter har arbejdsstyrken været svagt faldende. Dette gælder resten af den her behandlede periode.

En af forklaringerne på denne udvikling i arbejdsstyrken i løbet af 1950-erne findes i den meget betydelige udvandring, der foregik fra DDR. Mellem 1949 og 1961 udvandrede ialt ca. 2,7 mill. mennesker fra DDR. Indvandrin-

23. Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1974, p. 19.

gen fra BRD på ca. 0,7 mill. personer resulterede således i en nettoafvandring fra DDR på ca. 2 mill. mennesker. Af udvandrerne var ca. 60 % erhvervsbeskæftigede. Og i almindelighed var der tale om unge og veluddannede mennesker. Ulbricht hævdede kort efter, at DDR bremsede udvandringen til BRD ved bygningen af muren i Berlin i 1961, at DDR havde mistet 30 milliarder Mark i form af tabt arbejdskraft fra udvandrerne [24]. Uden at der her skal gøres forsøg på at vurdere størrelsesordenen af udvandringens økonomiske konsekvenser, er det givet, at den var en meget betydelig årsag til arbejdskraftmangelen i landet, en mangel der fortsat gør sig gældende.

Ud fra disse forhold i arbejdsstyrken kan det ikke undre, at der i et meget betydeligt omfang er blevet trukket kvindelig arbejdskraft ind i erhvervsmæssig beskæftigelse. Nogle tal kan belyse dette forhold [25]:

	1949	1955	1960	1961	1962
Kvindelige erhvervsaktive (uden lærlinge) i tusinder	2989	3396	3456	3516	3536
Som procent af erhvervsaktive i alt	40,9	44,0	45,0	45,7	46,0

Det ses, at hele væksten i arbejdsstyrken i årene 1949 til 1955 består i en vækst i dens kvindelige bestanddel. Og i perioden fra 1955 til og med 1962 går denne del ligeledes frem i absolutte tal, mens den mandlige del går tilbage i absolutte tal. I relative tal er udviklingen endnu mere udtalt.

For at vurdere den menneskelige arbejdskrafts betydning i den samfundsmæssige reproduktionsproces er det nødvendigt at se på de strukturelle ændringer, der måtte være sket i forholdet mellem de forskellige dele af arbejdsstyrken. Ligeledes må der ses på ændringer i det generelle uddannelsesniveau. Vedrørende betydningen af de strukturelle ændringer i den samlede arbejdsstyrke skal der her ikke gøres forsøg på at undersøge de økonomiske virkninger heraf. Ligeledes er det vanskeligt at sige noget præcist om betydningen af de forskellige undervisningsreformer, der i perioden blev gennemført. Herunder også reformerne i de erhvervsorienterede uddannelser. Men det må antages, at betydningen heraf blev mindre, end den kunne være blevet, hvis den åbne grænse til Vestberlin ikke havde betydet en ret betydelig udvandring af højtuddannet arbejdskraft i årene op til 1961.

Udviklingen i den anden del af produktivkræfterne, produktionsmidlerne, er det ligeledes ret så vanskeligt at beskrive i andet end ret generelle termer.

24. DDR-Wirtschaft, p. 31 og »Economic Developments in Countries of Eastern Europe«, The Subcomittee on Foreign Economic Policy of the Joint Economic Committee Congress of the United States, U. S. Government Printing Office, Washington 1970, pp. 578–579.
25. Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1972, p. 19.

Nedenstående tal over værdien i de faste anlæg i de producerende områder af økonomien angiver et kvantitativt forløb [26]:

	1949	1955	1960	1961	1962
Grundmiddelbestandens værdi i milliarder Mark i de producerende dele af økonomien	119,4	136,9	161,9	171,4	182,1

Disse tal må imidlertid læses med den største forsigtighed, idet der må have været store vanskeligheder med at finde relevante priser at vurdere de eksisterende produktionsmidler i under 1950'ernes manglende interesse for prisfastsættelsesproblemer. Men selv bortset fra dette problem står der adskillige problemer tilbage at løse, hvis ovennævnte tal skal opfattes som udtryk for mængden af produktionsmidler. F. eks. afhænger produktionsmidlernes »produktivitet« af arbejdskraftens kvalifikationsniveau og -struktur. Men hele denne vigtige problematik kan ikke behandles i nærværende artikel.

Et udtryk for den økonomiske effektivitet af den indsatte arbejdskraft og de anvendte produktionsmidler kan fås ud fra nedenstående indekstal for produktiviteten i industrien [27]:

	1955	1960	1961	1962
Produktivitet pr. produktionsarbejder (1955=100)	100	143	152	164
Produktivitet pr. arbejder og ansat (1955=100)	100	141	149	159

Den gennemsnitlige produktivitetsforøgelse pr. produktionsarbejder pr. år har ligget på mellem 5 og 10 % i perioden 1955–1962. Målt i forhold til såvel arbejder- som funktionærstab bliver produktivitetsudviklingen afdæmpet en smule.

Efter at nogle af de afgørende faktorer for bestemmelsen af produktionsresultatet er angivet ovenfor, skal der herefter angives tal til belysning af dette produktionsresultats udvikling indenfor den her betragtede periode [28]:

	1949	1955	1960	1961	1962
Det samfundsmæssige totalprodukt (bruttoproduktet) i milliarder Mark	51,5	108,7	159,8	164,8	172,4
Produceret nationalindkomst i milliarder Mark	22,3	50,5	71,1	72,2	74,1

26. ibid, p. 18.
27. ibid, p. 137.
28. ibid, p. 17.

Det bemærkes, at såvel bruttoproduktet som den producerede nationalindkomst i perioden vokser til et beløb, der er mere end det tredobbelte af tallet i 1949. Men det bemærkes også, at der i perioden 1960–1962 kun sker en meget beskeden stigning i nationalindkomsten, mens bruttoproduktet fortsat vokser kraftigt. Dette vil sige, at væksten i den størrelse hvoraf lønninger, nettoinvesteringer (akkumulation) og den ikke-produktive offentlige sektor skal afholdes, i disse første år af 1960'erne var næsten umærkelig. Problematikken skal tages op nedenfor i forbindelse med en diskussion af de økonomiske problemer i DDR i 1960'erne, problemer der formodentlig var medvirkende til at fremkalde de økonomiske reformer fra 1963 og fremefter. Nationalindkomstens anvendelse [29]:

	1950	1955	1960	1961	1962
Den i DDR internt anvendte nationalindkomst = 100 procent	100	100	100	100	100
Akkumulation	8,5	9,8	18,1	16,1	19,0
Heraf nettoinvesteringer i producerende områder	−1,5	3,7	9,0	8,4	8,0
Konsum	91,5	90,2	81,9	83,9	81,0
Heraf individuelt konsum	82,9	81,3	73,7	75,4	72,8

Sammenfattende synes følgende at kunne siges om udviklingen i de fjorten år den betragtede periode andrager: Den producerede nationalindkomst stiger til det ca. 3,3-dobbelte. Denne vækst kan kun i begrænset omfang forklares med, at der inddrages yderligere arbejdskraft i produktion og distribution. Hovedforklaringen må findes i andre vækstfaktorer såsom mere effektiv arbejdskraft, flere og mere effektive produktionsmidler samt i forbindelse med ændringerne i produktionsforhold og erhvervsforhold. Desuden må det formodes, at en betydelig del af det kollektive forbrug har påvirket produktiviteten.

III. Økonomiske reformer efter de socialistiske ejendomsforholds etablering. Perioden 1963–1973

Selv om der også var foregået ændringer i det økonomiske planlægnings- og ledelsessystem i 1950'erne blandt andet i 1958, hvor der var foregået en vis kompetenceoverførsel til statslige organer på Bezirkniveau, er det ikke desto mindre berettiget at betragte 1963 som det år, i hvilket mere fundamentale reformer tog deres begyndelse. Ved SED's VI. partikongres i januar 1963 blev der fra partiets side draget politiske konsekvenser af de foregående års øko-

29. ibid, p. 42.

miske stagnation. Helheden af disse konsekvenser blev det nye økonomiske planlægnings- og ledelsessystem, hvis officielle betegnelse blev Das neue ökonomische System der Planung und Leitung der Volkswirtschaft (NÖSPL). På SED's VII. partikongres i april 1967 blev systemets betegnelse, efter visse justeringer i dets indhold, ændret til Ökonomisches System des Sozialismus (ÖSS).

1. *De økonomiske problemer i begyndelsen af 1960'erne*

Som nævnt ovenfor var den producerede nationalindkomst stagnerende i perioden 1960–1962. Selvom der også fandtes specifikke éngangsfaktorer bag denne udvikling såsom dårligt vejr, problemer i forbindelse med kollektiviseringens slutfase i 1960 og masseudvandringen op til 13. august 1961, lå hovedforklaringen givetvis i det planlægnings- og ledelsessystem, der var blevet etableret i løbet af 1950'erne. For denne sidste tolkning taler det forhold, at alle de østeuropæiske lande havde problemer med økonomien i disse år, samt at vanskelighederne var jo større, jo mere industrialiseret landet var. Således oplevede CSSR et direkte fald i nationalindkomsten omkring 1963 og CSSR var sammen med DDR Østeuropas mest industrialiserede område.

At en stagnation i nationalindkomsten måtte skabe store problemer for den økonomiske og politiske ledelse forstås, når det erindres, at lønninger til de beskæftigede, akkumulation og statsudgifterne skal afholdes af denne indkomst. Med det relativt lave individuelle forbrug ville det være en yderst vanskelig sag at øge akkumulationen og statsudgifterne på bekostning af forbruget. Men en undladelse af at foretage betydelige nyinvesteringer ville blot hæmme den fremtidige økonomiske vækst og udvikling. Og samme konsekvens kunne tænkes for en del af det offentlige forbrug (i undervisningssektoren og i dele af sundhedsvæsenet). At hele denne situation måtte skabe smertefulde politiske problemer for en politisk ledelse, som havde tilsluttet sig en politisk hovedlinie gående ud på, at de socialistiske lande ville besejre den kapitalistiske verden på det økonomiske område, turde være indlysende.

I den gængse økonomiske litteratur i DDR betragtes den økonomiske udvikling og vækst i et samfund med socialistisk vareproduktion som resultat af samspillet mellem tre typer af vækstfaktorer [30]:

1. ekstensive
2. intensive
3. strukturelle vækstfaktorer

30. Autorenkollektiv: »Wörterbuch der Ökonomie Sozialismus«, 2. Auflage, Dietz Verlag, Berlin 1969, p. 249, pp. 387–388 og p. 778. For fremtiden betegnet »Wörterbuch ...«.

Ekstensive vækstfaktorer virker ved, at der gennemføres investeringer, hvorved der sker en udvidelse af produktionskapaciteten og en øget indsats af arbejdskraft, uden at der samtidig foregår en kvalitativ ændring af de indsatte produktionsmidler og den anvendte arbejdskraft.

Intensive vækstfaktorer karakteriseres ved, at der foregår en ændring af de indsattes produktivkræfters kvalitet, således at der sker en forøgelse af produktiviteten.

Endelig kan der forekomme en tredie form for vækstfaktor, som kan betegnes som strukturel. Denne effekt baserer sig på forekomsten af eksternaliteter, såkaldte external economies eller diseconomies, hvis udnyttelse henholdsvis fjernelse betyder, at der forekommer væksteffekter i andre dele af økonomien udenfor den del, hvor ændringen faktisk foretages. I et højinterdependent økonomisk system kan en flaskehals i f. eks. energiproduktionen således virke som en alvorlig hæmsko for hele økonomiens funktionsevne. En reallokering af ressourcer til energisektoren vil i et sådant tilfælde kunne fungere som strukturel vækstfaktor.

I en konkret vækstproces vil som oftest to eller alle tre vækstfaktorer være virksomme. Men gennem perioder kan en enkelt dog være af helt afgørende betydning. Således var udviklingen i DDR i 1950'erne og måske indtil 1965–66 karakteriseret ved ekstensiv vækst og ved ekstensive investeringer til skabelse af ny produktionskapacitet [31], samt ved strukturel vækst. Det var i den periode, hvor der blev bygget helt nye sektorer op i DDR's økonomi. Brunkulsindustrien blev udviklet, der blev opbygget en skibsværftsindustri, storhavnen i Rostock blev skabt samtidig med, at der blev fjernet flere andre vækst-hæmmende flaskehalse i landets økonomi. Den ganske vist beskedne tilgang af arbejdskraft, der fremkom i perioden, bestod i overvejende grad af kvinder, der blev draget ud i erhvervsmæssigt arbejde.

Nedenfor skal kort behandles tre hovedproblemer i DDR's økonomi i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne. Problemer, som var afgørende for reformernes karakter:

1. optimeringsproblemet,
2. problemet med at inddrage intensive vækstfaktorer i et tilstrækkeligt omfang, og
3. disproportionsproblemet.

Ad 1) I en økonomi, hvor mangelen på ressourcer var og fortsat er så udtalt, som tilfældet var i DDR, må der eksistere et praktisk relevant optimeringsproblem. D. v. s. et problem om anvendelse af disse ressourcer på forskellige mulige anvendelser og i hvilket omfang der ialt skal ofres arbejdskraft

31. »Wörterbuch . . .«, p. 249.

og produktionsmidler i produktionen. Denne problematik var imidlertid i den pågældende periode fortsat i nogen grad sløret ideologisk af en økonomisk filosofi og teori, der stammede fra erfaringerne i Sovjetunionen i 1930'erne, hvor optimeringsproblemet i praksis spillede en langt mindre rolle på grund af rigeligheden af billig arbejdskraft, og hvor væksten især var baseret på ekstensive og strukturelle vækstfaktorers virke. I denne periode var den fremherskende filosofi og praksis i hensende til økonomisk udvikling og vækst derfor ikke en optimeringstankegang, men en bestræbelse på at maksimere bruttoproduktet på samfundsplan og på virksomhedsplan. Men herved negligeres i ret høj grad spørgsmålet om alternative metoder til at opnå ønskede økonomiske og sociale mål.

Ad 2) Med de belønnings- og straffemekanismer, der gjaldt i det økonomiske planlægnings- og ledelsessystem, var der betydelige vanskeligheder med at få de enkelte virksomheder til at udvikle nye produktionsteknikker samt at anvende disse. Ligeledes var der vanskeligheder med at få virksomhedslederne til at interessere sig for økonomisering i anvendelse af produktionsmidlerne, som blev stillet gratis eller billigt til rådighed for virksomhederne. Dette betød naturligvis et spild af de foretagne investeringer. Efterhånden som de ekstensive og de strukturelle vækstfaktorer var ved at være af mindre betydning måtte de intensive vækstfaktorer betragtes som hovedkilden til den i praksis relevante størrelse for den politiske og økonomiske ledelses maksimering eller optimering, nemlig nettonationalproduktet minus lønudgifterne til arbejdskraften i den materielle produktion eller merproduktet [32].

Ad 3) Det er ovenfor blevet nævnt, at DDR ved sin oprettelse stod overfor yderst seriøse disproportionsproblemer i økonomien. En del af disse forhold blev ændret radikalt i løbet af perioden 1949–1962, men samtidig havde det planlægnings- og ledelsessystem, som blev udviklet i denne samme periode andre disproportionsfremkaldende konsekvenser. Således kan nævnes vanskelighederne ved at få udviklet et eftersyns- og reparationssystem i forhold til bygningsinvesteringer. Ligeledes har der været problemer som følge af, at der har ligget for små lagre af f. eks. brunkul, hvilket har skabt problemer for energiforsyningen og dermed for hele økonomiens funktionsevne.

2. *NÖSPL 1963–1967*

NÖSPL, der, som ovenfor nævnt blev indført på SED's VI. kongres i januar 1963 og var den officielle betegnelse for det økonomiske system frem til 1967, bestod af et kompleks af reformer på tre områder: 1) planlægnings- og ledelsessystemet, 2) industriprissystemet og 3) systemet af økonomiske incitamenter.

32. »Wörterbuch . . .«, pp. 536–537.

Ad 1) Det klassiske ministerialsystem, der havde været gældende i årene 1949–1957, var i perioden 1958–62 blevet brudt ned, bl. a. var industriministerierne blevet opløst til fordel for en struktur, hvor ét centralt og adskillige lokale økonomiske råd var blevet de afgørende planlægnings- og ledelsesorganer. Et karakteristisk træk ved NÖSPL var den tilbagevenden til ministerialsystemet, der foregik fra 1965, da »anden fase« af NÖSPL tog sin begyndelse. Men til forskel fra tidligere var der adskillige væsentlige modifikationer i det nye ministerialsystem. Dels blev en del virksomheder overført til lokale myndigheders planlægnings- og ledelseskompetence. D. v. s. til Bezirks-, Kreis- eller Gemeindeorganer. Der var især tale om virksomheder, hvis produktion var af stor betydning for lokale forsyningsbehov, d. v. s. især visse former for levnedsmiddelindustri, reparations- og servicevirksomheder m. v.. Men de væsentlige industrivirksomheder blev overført til central ledelse. I 1967 var ca. $^3/_4$ af industrivirksomhederne målt i forhold til bruttoproduktionen og beskæftigelse under central ledelse [33].

I forhold til strukturen under det klassiske ministerialsystem indeholdt det nye system kun ét nyt element – der tales her og i det følgende udelukkende om den centralledede sektor – idet der opstod de såkaldte kombinater, der normalt blev dannet ved, at flere virksomheder med samme eller forbunden produktion blev sluttet sammen. Til forskel fra de sædvanlige VEB-virksomheder stod kombinaterne ikke under ledelse af en VVB, men havde direkte reference til et industriministerium. Ellers indeholdt systemet de enheder, der kendtes fra 1950'erne. På øverste niveau befandt ministerrådet, den statslige plankommission samt industriministerierne sig. Mellemniveauet bestod af de omkring 80 VVB'er (Vereinigung Volkseigener Betriebe), og på laveste niveau virkede virksomhederne d. v. s. VEB'erne (Volkseigener Betriebe) og kombinaterne.

Under det klassiske ministerialsystem havde der været tale om et strengt hierarkisk system, hvor de øverste myndigheder i ret detaljerede mængdemæssige termer havde foreskrevet de mellemste og laveste niveauer, hvad de skulle producere. Samtidig var der foregået en central tildeling af produktionsmidler. VVB'ernes funktion havde været at ligne med et andet statsligt forvaltningsapparats d. v. s. at påse at givne ordrer blev overholdt, men ikke en selvstændig funktion i retning af profitmaksimering, strukturrationalisering eller lignende.

NÖSPL betød adskillige ændringer i dette systems virkemåde. Dels vandt virksomhederne større indflydelse på årsplanernes udformning, idet planproceduren nu startede med at virksomhederne afgav et plantilbud et års tid før den pågældende plan skulle træde i kraft. Dette tilbud indgik i den

33. »Wörterbuch . . .«, p. 931.

pågældende VVB's tilbud til det pågældende brancheministerium. Efter adskillige diskussioner over produktionskapacitet, krav om nye og mere effektive produktionsmidler, etc., endte proceduren med en årsplan med lovkarakter. Men den nye procedure sikrede givetvis en langt mere realistisk viden den hos planmyndighederne om produktionskapacitet, end der tidligere havde været tale om. Et væsentligt led i reformen var VVB'ernes nye placering i det samlede planlægnings- og ledelseshierarki, idet deres funktion nu blev defineret som en socialistisk koncernledelses.

Mens VVB'erne før reformen havde fået stillet ressourcer til investeringer til rådighed via statsbudgettet, blev princippet nu, at de enkelte VVB'er skulle tilstræbe profitmaksimering, hvilket bl. a. indebar, at VVB'erne måtte have ansvaret og de faktiske muligheder for, at der blev ført profitmaksimering i områdets virksomheder.

Denne udvikling betød imidlertid ikke, at planlægningen blev opgivet hverken i teorien eller i praksis. Derimod skete der ændringer i den måde, hvorpå planlægningen blev gennemført. Reformen betød, at planorganerne koncentrerede sig om udarbejdelse af en perspektivplan for en femårs- eller syvårsperiode. Denne perspektivplan har et omfattende prognosearbejde som basis, men indeholder også politisk valgte mål, især vedrørende strukturelle udviklingsforløb. Den egentlige plan af betydning for den daglige økonomiske ledelse er årsplanen. Afgørende for hele planlægnings- og ledelsessystemet var det, at bortset fra visse strukturpolitiske forhold, blev profitten (nettoprofitten) nu gjort til den størrelse, hvis maksimering blev målet for planlægningen og ledelsen af økonomien. I forhold til en bruttoproduktionsmaksimering var der givetvis tale om et mere rationelt system, idet der nu i det mindste var tale om, at der blev skabt klarhed over den økonomiske valgproblematiks realitet. En anden sag, som ikke skal diskuteres her, er imidlertid spørgsmålet om forholdet mellem maksimering af profit og en målsætning om skabelsen af socialisme og kommunisme [34].

34. Et af de vigtigste bidrag fra SED-side er den af et forfatterkollektiv udarbejdede lærebog »Politische Ökonomie des Sozialismus und ihre Anwendung in der DDR«. Fra venstremarxistisk side har Charles Bettelheims teoretiske arbejder om »overgangssamfundene«, primært i bogen »Calcul économique et formes de propriété« fra 1970, inspireret til flere mere konkrete undersøgelser af DDR. Blandt andet kan henvises til Walter Lindners »Aufbau des Sozialismus oder kapitalistische Restauration? Zur Analyse der Wirtschaftsreformen in der DDR und der CSSR«. Men også Udo Freier und Paul Liebers »Politische Ökonomie des Sozialismus in der DDR« må nævnes. En kritik af den ovenfor nævnte SED-lærebog fra venstremarxistisk side gives i en artikel i tidsskriftet Kursbuch 23 skrevet af Ph. Neumann: »Der Socialismus als eigenständige Gesellschaftsformation – Zur Kritik der Politischen Ökonomie des Sozialismus und ihre Anwendung in der DDR«. En kritisk ikke-marxistisk DDR-kender er Fritz Schenk: »Das rote Wirtschaftswunder. Die zentrale Planwirtschaft als Machtmittel der SED-Politik«.

Ad 2. En væsentlig forudsætning for at der kunne foregå en rationel profitmaksimeringsadfærd i de forskellige økonomiske enheder var, at der blev skabt af et prissystem, som afspejlede knaphedsforholdene mere adækvat, end det eksisterende industriprissystem ved reformens begyndelse gjorde. Det bemærkes, at der tales om industriprissystemet og ikke detailpriser; forskellen består i, at det førstnævnte vedrører priserne for produktionsmidler og for de producerede varer, når de forlader produktionsstedet [35], mens detailpriserne, som det ligger i navnet, vedrører de priser forbrugerne må betale for konsumvarer i detailleddet. Industripriserne havde været stabile for de fleste varers vedkommende siden DDR's oprettelse og var efterhånden blevet ganske ude af stand til at afspejle de pågældende produktionsmidlers reproduktionsomkostninger. Ligeledes virkede de ikke ansporende til overgang til ny og mere effektiv produktionsteknik [36]. I forskellige etaper fra 1964 til 1967 blev hele industriprissystemet reformeret tillige med, at virksomhedernes aktiver (maskiner, bygninger m. v.) blev underkastet en nyvurdering. Dette skete med henblik på beregning af den rente, der blev indført på produktionsmidler.

Ad 3. Udover, at der ved reformerne m. h. t. planlægnings- og ledelsessystemet samt industriprisreformen blev skabt et grundlag for at træffe beslutninger i retning af profitmaksimeringsadfærd, indeholdt reformkomplekset som tredie delområde et system af økonomiske incitamenter eller »drivfjedre« (Hebel), som det ofte betegnes i DDR-litteraturen [37].

Allerede tidligere var der blevet benyttet økonomiske incitamenter med henblik på at opnå ønskede mål. Men i den historiske udvikling var disse incitamenter ofte blevet tilfældige og inkonsistente, hvilket også hang sammen med en målsætning i retning af maksimering af bruttoproduktionen. Det nye var, at der nu foregik et forsøg på at skabe et sammenhængende system af økonomiske incitamenter. Tanken var at knytte individers og kollektivers interesser til de besluttede og planlagte økonomiske hovedmål ved at skabe et system af præmier og fonde som belønnings- og straffemekanismer.

Müller og Reissig sondrer i deres fremstilling af problemet mellem individuelle og kollektive incitamenter. Til de individuelle former hører løn, gage og præmier, men også forskellige normativer. Til de kollektive udgaver hører gevinst, omkostninger, priser, omsætning m. v. [38].

Sammenfattende om NÖSPL synes det berettiget at vurdere dette system som et ret konsekvent forsøg på at skabe en planøkonomi, hvor profit-

35. »Wörterbuch . . .«, pp. 373–376.
36. Müller & Reissig, p. 403.
37. ibid, p. 408 ff.
38. ibid, p. 413.

maksimering skulle være det afgørende mål for virksomheder og koncernledelser (VVB'er). Reformkomplekset var et forsøg på at få inddraget de intensive vækstfaktorer i det økonomiske liv i maksimal grad. NÖSPL var bemærkelsesværdig i forhold til de markedssocialistiske forestillinger, der gik ud fra de jugoslaviske erfaringer eller snarere forestillinger, ved at tildele de centrale planlægnings- og ledelsesorganer en betydelig rolle på strukturpolitiske områder. Et spørgsmål, der i denne sammenhæng burde undersøges nøjere, var hvorvidt det i praksis er muligt at sondre mellem strukturpolitiske beslutninger og de dagsaktuelle driftsbeslutninger. Betyder en profitmaksimeringsadfærd i de daglige driftsbeslutninger ikke, at strukturpolitikken i praksis reduceres til reaktioner på de problemer disse daglige produktions- og investeringsbeslutninger har skabt? Spørgsmålet kan ikke besvares uden grundige undersøgelser, men det må i hvert fald iagttages, at de fleste DDR-forfattere reagerer skarpt mod de markedssocialistiske teoretikere som f. eks. Ota Sik, der også teoretisk ville overlade næsten alle økonomiske beslutninger til en »usynlig hånd« [39].

3. *ÖSS 1967–1973*

I litteraturen om de økonomiske reformer i DDR hersker der en vis uenighed om forholdet mellem NÖSPL og ÖSS (Ökonomisches System des Sozialismus) fra 1967. I DDR-forfatternes værker understreges kontinuiteten mellem de to systemer eller faser i reformerne. I den officiøse »Wörterbuch der Ökonomie Sozialismus« (2. udgaven fra juli 1969) karakteriseres NÖSPL som en etape ved skabelsen af ÖSS [40]. For den yderst SED-kritiske Fritz Schenk er ÖSS derimod et tilbagefald til det gamle system før NÖSPL [41]. Det officielle synspunkt i DDR findes i dag kodificeret i lærebogen »Politische Ökonomie des Sozialismus und ihre Anwendung in der DDR« fra 1969 der dog for nylig er blevet inddraget.

I følge den ovenfor nævnte »Wörterbuch der Ökonomie Sozialismus« [42] er ÖSS det økonomiske system, der svarer til socialismens udviklede samfundssystem. Der er tale om et planlægnings- og ledelsessystem, hvor den centrale statslige planlægning og ledelse af grundproblemerne i den samfundsmæssige totalproces søges forbundet med de socialistiske vareproducenters (og de lokale statsorganers) selvstændige og ansvarlige planlægning og ledelsesaktivitet.

39. Se Walter Lindner: »Aufbau des Sozialismus oder kapitalistische Restauration? Zur Analyse der Wirtschaftsreformen in der DDR und der CSSR«, Verlag Politladen, Erlangen 1971.
40. »Wörterbuch . . .«, pp. 566–567.
41. Fritz Schenk, pp. 117–122.
42. »Wörterbuch . . .«, pp. 587–589.

I følge den nævnte kilde omfatter ÖSS tre store delområder:

1. Det samlede planforløb fra prognoseudarbejdelse via perspektivplanlægning til den kortfristede planlægning. Hertil hører et samvirke mellem forskellige former for planlægning (objektplanlægning og den komplekse planlægning), sammenknytning af planlægningssystemet med informationssystemet og systemet af økonomiske incitamenter.
2. Det andet store område omfatter reguleringen af forholdet mellem den samfundsmæssige reproduktionsproces, forskning og udvikling, investeringer, materiale- og arbejdskraftforsyning til produktion og afsætning og frem til behovstilfredsstillelse. Her benyttes såvel planlægning som udnyttelse af pengemæssige, markedsmæssige og kreditmæssige relationer.
3. Endelig skal disse to ovenfor nævnte områder kædes sammen, således at den centrale planlægning og ledelse i grundspørgsmålene knyttes sammen med de selvstændige og ansvarlige præstationer fra neden på en sådan måde, at der sikres et effektivt samvirke mellem de enkelte brancher og territorier.

Det forekommer, at ÖSS i højere grad end NÖSPL er et forsøg på at gøre den centrale planlægning og styring gældende på forskellige områder, hvor erfaringerne fra perioden 1963–1967 havde vist dette nødvendigt eller hensigtsmæssigt i forhold til hovedmålet, nemlig maksimering af merproduktet. Men der var på ingen måde tale om en retræte i retning af 1950'ernes system. Mere konkret synes ÖSS at have bestået i en øget opmærksomhed omkring to problemer.

1. forholdet mellem »strukturpolitiske« spørgsmål og ønsket om en mere »proportional« økonomisk udvikling, og
2. forholdet mellem de enkelte virksomheder og de centrale planlægnings- og ledelsesorganer.

Vedrørende forholdet mellem strukturpolitik og ønsket om en proportional økonomisk udvikling må det nævnes, at det i 1950'erne etablerede planlægnings- og ledelsessystem af sovjetisk type i høj grad var et system beregnet til at udføre bestemte projekter (stålværker, kraftværker, store anlægsarbejder m. v.) af central betydning for beslutningstagerne. Men efterhånden som de enkelte dele af økonomien rent faktisk blev bundet sammen via interne leverancer af varer og informationer på det produktionsmæssige område, opstod der også et problem med at tage hensyn til denne faktiske interdependens i økonomien. Et tegn på en ikke tilstrækkelig grad af synkronisering af planlægningen og ledelsen af økonomien er opkomsten af flaskehalse eller utilsigtede lagre. Selvom disse problemer undertiden kan løses ved »kampagner« for løsningen af de pågældende problemer – eller ved prisnedsættelser i tilfælde af utilsigtede lagerophobninger – viser det sig som oftest, at der er snævre grænser

for disse metoders effektivitet. Bl. a. fordi manglende ressourcer fremkalder forstyrrelser i andre dele af økonomien. En uløst problematik i såvel NÖSPL som ÖSS er forholdet mellem de centrale planlægnings- og ledelsesorganer på den ene side og de enkelte virksomheder plus brancheledelserne (VVB'-erne) på den anden. Thi selvom det blev en erklæret politik, at hvad der gavner samfundet også skal gavne den enkelte virksomhed og det enkelte individ, er sagen mere kompliceret end som så.

For blot at nævne et enkelt eksempel. Alle instanser bekender sig til nødvendigheden af at indføre ny teknik i produktionen, fordi den centrale vækstfaktor for DDR's økonomi i dag findes her. Og umiddelbart skulle det synes en simpel sag at afsætte de ønskelige ressourcer til forskning og udvikling samt at indføre de indvundne resultater i en økonomi, hvor der ikke skulle findes private interesser i retning af at monopolisere resultaterne for at sikre sig en ekstraprofit, indtil den nye teknik er blevet normal i den pågældende produktion. Men efter at profitmaksimeringskravet er blevet dominerende for de enkelte virksomheder, må de også have mulighed for at en ekstraprofit skabt ved indførelse af en ny teknik kan blive i den pågældende virksomhed. Hvis den for størstedelens vedkommende konfiskeres af staten, er der naturligvis ingen større interesse for virksomhedsledelsen til at indføre den nye teknik, som næsten altid vil virke forstyrrende på produktionen i en begyndelsesfase. Ligeledes er den manglende eller ufuldstændige lovgivning omkring nye produktionsmetoder et problem af en vis betydning for udviklingen [43].

Et spørgsmål, der ikke skal behandles nøjere her, men som fortjener en selvstændig undersøgelse er den udvikling, der er foregået indenfor landbrugssektoren siden kollektiviseringens afslutning i 1960. Den kollektive ejendomsform er fortsat den dominerende indenfor denne erhvervsgren og udgjorde i 1970 85,8 % af landbrugsjorden, resten er fordelt på statsgodser og private bedrifter [44]. Derimod er der foregået en forøgelse af kollektiviseringens »kollektivitetsgrad«, idet LPG'erne af type III, der repræsenterer den mest kollektiviserede form for kollektivbrug, har øget sin andel af landbrugsarealet i løbet af 1960'erne fra 53,2 til 71,8 %. Ligeledes er der foregået en bemærkelsesværdig koncentration af kollektivbrugene. Mens der i 1960 fandtes ca. 19.300 kollektivbrug med en gennemsnitlig arealstørrelse på 281 ha., var antallet i 1970 nedskåret til ca. 9000 med en gennemsnitlig størrelse på 599 ha. [45]. I forbindelse med de økonomiske reformer er landbruget også i øget

43. Jürgen Harrer: »Zur wirtschaftspolitischen Entwicklung in der DDR nach 1969/70« i tidsskriftet »Das Argument«, 1972, nr. 9/10, pp. 783–784.
44. »DDR Landwirtschaft in der Diskussion« Herausgegeben von Konrad Merkel und Hans Immler, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1972, p. 15.
For fremtiden betegnet »DDR Landwirtschaft . . .«.
45. ibid.

grad blevet inddraget i den samlede økonomiske planlægning og ledelse af økonomien. Bl. a. er der sket en organisatorisk sammenknytning mellem landbrug, levnedsmiddelindustri og handelsled. Der er således blevet udviklet horisontale kooperationsfællesskaber og vertikale kooperationsforbund, der tilsigter en organisatorisk ramme til udvikling af arbejdsproduktiviteten indenfor landbruget ved øget specialisering og industrialisering [46].

4. *Produktivkræfterne, produktionen og dennes anvendelse*

Svarende til fremstillingen i afsnit II, 3 ovenfor skal der angives nogle hovedtal for perioden 1963 og frem til 1971, der er det seneste år, for hvilket der for øjeblikket foreligger fyldestgørende statistisk materiale.

Udviklingen i den samlede arbejdsstyrkes omfang fremgår af følgende tidsrække [47]:

	1963	1964	1967	1970	1971
Erhvervsaktive (uden lærlinge) i tusinder	7646	7676	7714	7769	7804

I løbet af de otte år sker der altså en svag vækst på 158.000 erhvervsaktive, hvilket svarer til en stigning på 2 % over hele perioden. Det er bemærkelsesværdigt, at det fortsat er rekrutteringen fra den kvindelige del af befolkningen, som er eneste kilde til ny arbejdskraft. Fra 1963 til 1971 voksede antallet af kvindelige erhvervsaktive fra 3.516.000 til 3.801.000 d. v. s. med 285.000, hvorved kvindernes andel af det samlede antal erhvervsaktive voksede fra 46,0 til 48,7 % af arbejdsstyrken [48].

Udviklingen i produktionsmidlernes mængde afspejles i nogen grad af udviklingen i værdien (målt i faste priser) af grundmiddelbestanden [49].

	1963	1965	1967	1970	1971
Grundmiddelbestandens værdi i milliarder Mark i de producerende dele af økonomien	192,7	217,5	239,1	276,0	291,5

Men som nævnt ovenfor i afsnit II,3 må denne størrelse læses med betydelig forsigtighed. Den langt større vækst for denne størrelse i perioden

46. Se bidragene i »DDR Landwirtschaft ...« især bidraget af Hans Immler: »Die Landwirtschaft in der DDR – Kurze Einführung«, pp. 7–21.
47. Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1972, p. 19.
48. ibid.
49. ibid, p. 18.

efter 1963 sammenholdt med udviklingen 1949–1962, hvor der i løbet af 14 år skete en vækst på ca. 53 % bemærkes dog. Som det fremgår af tallene for akkumulationen i form af nettoinvesteringer i de producerende områder af økonomien var denne del ganske vist voksende som andel af den i DDR anvendte nationalindkomst, men en nøjere analyse af disse tal må foretages førend mere funderede konklusioner om investeringsaktiviteten kan foretages.

Nedenstående indekstal for produktiviteten i industrien angiver i nogen grad effektiviteten af de i produktionen anvendte ressourcer i denne hovedsektor [50].:

	1963	1965	1967	1970	1971
Produktivitet pr. produktionsarbejder (1963 = 100)	100	115	135	163	174
Produktivitet pr. arbejder og ansat (1963 = 100)	100	114	127	152	160

Den gennemsnitlige stigning i produktiviteten pr. produktionsarbejder pr. år har ligget på mellem 4 og 9 % [51].

I forhold til produktivitetsudviklingen i årene 1955–1962, hvor der i løbet af 7 år var tale om en produktivitetsstigning på 64 % pr. produktionsarbejder, er udviklingen i otteårsperioden 1963–1971 omtrent uændret pr. år. Derimod er produktiviteten målt i forhold til arbejdere og ansatte under ét blevet forringet, idet der i så fald er omtrent samme produktivitetsvækst i syvårsperioden som i otteårsperioden, nemlig 59 % og 60 %. Der må altså være sket en opsvulmen af de ikke-produktive funktioner i virksomhederne i forbindelse med eller i hvert fald samtidig med at profitmaksimeringen blev et hovedkrav til virksomhederne [52].

	1963	1965	1967	1970	1971
Det samfundsmæssige totalprodukt (bruttoproduktet) i milliarder Mark	179,9	204,2	229,6	276,6	289,7
Produceret nationalindkomst i milliarder Mark	76,7	84,2	93,0	108,7	113,6

Af den tabel, hvorfra ovenstående er et uddrag fremgår det, at der på intet tidspunkt har været tale om en stagnation i den producerede nationalindkomst, således som det var tilfældet i årene 1960–1962 [53]. Derimod er vækstraten

50. ibid, p. 137.
51. ibid.
52. ibid, p. 17.
53. ibid.

for den producerede nationalindkomst taget af – med indeks 1950=100, voksede denne afgørende størrelse fra 82 i 1949 til 273 i 1962, mens dette tal fra 1963–1971 kun voksede fra 282 til 418.

Endelig til belysning af anvendelsen af nationalindkomsten følgende tabel [54].:

	1963	1965	1967	1970	1971
Den i DDR internt anvendte nationalindkomst = 100 procent	100	100	100	100	100
Akkumulation	17,2	19,9	21,4	24,0	22,1
Heraf nettoinvesteringer i producerende områder	8,0	9,4	10,5	12,6	11,6
Konsum	82,8	81,1	78,6	76,0	77,9
Heraf individuelt konsum	74,4	71,6	69,9	66,8	68,3

Tendensen for perioden før 1963, til at akkumulationen udgør en voksende andel af den anvendte nationalindkomst på bekostning af forbruget, er fortsat i perioden. Der skal imidlertid ikke her forsøges nogen analyse af udviklingen i levestandarden for DDR's indbyggere, idet dette forehavende ville kræve ret omfattende undersøgelser af prisudviklingen herunder en undersøgelse af de forskellige subsidieordninger for blandt andet boligforbrug.

Ud fra ovenstående synes det at være karakteristisk for udviklingen efter 1963, at der sker en mere jævn men også mindre vækst i nettonationalindkomsten, end der gjorde igennem 1950'erne. Denne vækst må formodes at være baseret på primært intensive vækstfaktorer, idet nettotilgangen af arbejdskraft til de erhvervsaktives gruppe har været minimal, og idet den delvise løsning af disproportionsproblemerne i 1950'erne har betydet, at de hermed forbundne éngangsvirkninger på væksten i nettonationalindkomsten er blevet udtømt. Dog har landbrugsudviklingen givetvis bidraget til den økonomiske vækst ved afgivelse af arbejdskraft.

IV. Sammenfatning

Hvis der har været et brud i DDR's økonomiske udvikling siden statens oprettelse i 1949, sker det givetvis med indførelsen af NÖSPL i 1963. Og i mange henseender forekommer det rimeligt at betragte det kursskifte, som herved blev foretaget som mere end en teknisk justering af det økonomiske system. Thi mens en meget stor del af bestræbelserne i 1950'erne gik ud på at skabe hovedelementerne i en nationaløkonomisk struktur, var NÖSPL (og sidenhen ÖSS) det planlægnings- og ledelsessystem, som svarede eller tilsigtede at svare til de socialistiske ejendomsforhold, der først sejrede med kollektiviseringen af landbruget i foråret 1960.

54. ibid, p. 42.

Den mest iøjnefaldende forskel mellem de to faser i DDR's økonomiske udvikling er givetvis den første fases »politisering af økonomien« i forhold til den senere fases megen tale om den »socialistiske vareproduktions lovmæssigheder«. Mens der i den første fase var en tendens til at betone nødvendigheden af at skabe en produktionsmiddelindustri med henvisninger til den politiske hovedmålsætning – opbygningen af socialismen i DDR – understreges i dag ofte »værdilovens« krav til ledelsen af økonomien. Men det er et spørgsmål, om reformerne kan betragtes som udtryk for et så radikalt brud i samfundsudviklingen, som det undertiden gøres fra venstremarxistisk og især fra kinesisk side. Thi i praksis var der også før 1963 tale om bestræbelser, der havde til formål at øge akkumulationen samt skabe en stærk stat. Og dette svarer i realiteten til den senere åbent udtalte målsætning: at øge det samfundsmæssige merprodukt.

Det forekommer en mere rimelig antagelse at betragte reformerne som et forsøg på at skabe et system, der fungerede mere effektivt i henseende til at inddrage intensive vækstfaktorer i produktionsprocesserne. Om reformerne i henseende hertil kan karakteriseres som successer, kan ikke afgøres alene ud fra ovenstående. Thi produktivitetsudviklingen i industrien har været nogenlunde uændret før og efter 1963. Og en del af den økonomiske vækst i 1960'erne skyldes utvivlsomt den stedfundne udvikling i landbruget med afgivelsen af arbejdskraft og landbrugets produktivitetsudvikling i forbindelse med mekanisering og stordrift. Dog kan der være grund til at betragte det forhold, at den økonomiske vækst kom igang på ny efter stagnationen i 1960–1962 og ovenikøbet under ekstrem mangel på arbejdskraft som en slags indikator på de økonomiske reformers relative effektivitet.

Et spørgsmål, der må rejses, drejer sig om, hvorledes hovedlinierne i DDR's økonomiske udvikling, især med hensyn til produktionens fordeling på akkumulation og forbrug, må forventes at forløbe. Det er bemærkelsesværdigt, at SED's VIII. partikongres vedtog direktiver for DDR's økonomiske udvikling i årene 1971–1975, som i ordlyden er meget konsumvenlige [55]. Der kan naturligvis være tale om en taktisk reaktion i forhold til eventuelle strømninger i lighed med dem, der i 1970 førte til arbejderopstande i nabolandet Polen. Men der kan også være tale om en erkendelse eller opfattelse af, at en forudsætning for yderligere vækst i det samfundsmæssige merprodukt – som er den størrelse de økonomiske og politiske beslutningstageres interesse må samle sig om – er en interesseret arbejderklasse, og at denne interesse i allerhøjeste grad har en materiel og individuel basis i DDR i dag.

55. »Arbeitsmaterial zur Direktive des VIII. Parteitages des Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands zum Fünfjahrplan für die Entwicklung der Volkswirtschaft der DDR 1971 bis 1975«. Herausgegeben von der Parteihochschule »Karl Marx« beim ZK der SED.

Kybernetikken og samfundsvidenskaberne II*

Ib Damgaard Petersen

Positivisme og marxisme

Både marxistisk videnskabssyn og positivistisk videnskabssyn er i deres udgangspunkt et oprør mod såvel samfundstilstande, som videnskabelige vilkår, der var fremherskende i begyndelsen af forrige århundrede, et oprør, der på ejendommelig måde står i sammenhæng med tanker, der går helt tilbage til antikken.

For Comte som for Marx var målet at opspore samfundslivets betingelser og love gennem en videnskabelig indsats. For Comte var det endelige formål med al videnskabelig stræben at nå til en eksakt sociologi, der ikke levnede nogen plads for politiske magthaveres forgodtbefindende. Både Comtes og Marx' udgangspunkt var for så vidt dybt etisk, noget Comtes oversete Etik vidner om. Det marxistiske etiske standpunkt var langt mere konkret og håndgribeligt og blev derfor gennem tiden mindre overset.

Frigørelsen for det politiske misbrug af videnskaben så Comte i en utraditionel »positiv« metode, der nægtede at anerkende andet end kendsgerninger som forklaringsmiddel. Med dette videnskabssyn reagerede Comte imod den metafysiske indstilling i videnskaben på sin tid, men denne reaktion må samtidig ses i sammenhæng med en revolutionær bestræbelse, inspireret af Saint Simon. Metafysikken var egnet til at påtvinge såvel videnskaben som samfundet en bestemt opfattelse af verdensordenen og dermed til at understøtte et bestemt samfundssystem. Medens Comte søgte at isolere videnskaben fra det misbrug, der var gjort af den af de politiske magthavere, så Marx først og fremmest videnskaben som et instrument i en politisk udvikling. I Marx historiske materialisme er mennesket ikke alene skaber af sin egen historie, men kan også ved videnskabelig indsigt i de historiske– og samfundsvidenskabelige lovmæssigheder kontrollere historiens videre forløb. Dette må forstås således, at en erkendelse af den historiske lovmæssighed i samfundsudviklingen fører til afdækningen af et faktisk slutmål for denne udvikling, nemlig det kommunistiske samfund.

* Første del af artiklen blev bragt i tidskriftets forrige nr.

Kendskabet til dette slutmål og faserne i udviklingen afgiver mulighed for at accellerere denne udvikling gennem manipulation med samfundsprocesserne. Kendskabet til den historiske marxismes udviklingslove vil være det egnede instrument til at mobilisere masserne til politisk aktion i overensstemmelse med deres interesser.

Comte adskiller sig fra Marx ved at afvise, at man kan udlede noget mål for den historiske udvikling gennem videnskabelig indsigt.

Det historiske slutmål i systemperspektiv

Det interessante er, at begge for så vidt har ret, og her kommer systemperspektivet ind. For så vidt som et system er præget af en vis lovmæssighed, har det som oftest et irreversibelt forløb, det vil sige et forløb, der ikke kan gennemløbes i omvendt rækkefølge, indtil det finder en ligevægtstilstand, hvor forløbet enten er cyclisk, hvorved forstås at systemet fortsat gennemløber et bestemt sæt af tilstande, eller reversibelt. I det omfang et system er stabilt, vil det derfor søge mod en given tilstand, som vi for så vidt godt kan kalde et mål. Har vi et nøje kendskab til et system, kan vi også angive, hvilke ydre eller indre forandringer, der vil føre til systemets overgang til en ny udviklingsproces, resulterende i en ny mulig ligevægtstilstand. Ud fra et sådant kendskab kan det være muligt at gribe ind i et system og ændre det i en bestemt retning.

På den anden side har Comte ret i, at vi næppe kan udlede noget egentligt mål for historiens gang. Dels er vi ude af stand til at overskue totaliteten af forhold, der indvirker på samfundsudviklingen (Comtes forsigtige formulering, »vide for at forudse«, udtrykker meget godt hans moderate syn på vore muligheder i denne henseende), dels vil vore politiske myter være elementer i selve udviklingen. Kun en total kortlægning af et deterministisk system vil tillade os at tale om en mulig stabil ligevægtstilstand i samfundsudviklingen. Vi kan tro på, at verdensaltet er et deterministisk system (Einstein for eksempel var af denne opfattelse), men vi kan næppe føre bevis for det. Fandt vi dette bevis, ville vi antageligt aldrig blive i stand til at kortlægge systemet, således at vi kunne udtale os om et historisk slutmål. Afgørende i denne dialog er således ikke om den positivistiske opfattelse eller den marxistiske opfattelse er den rette. Problemet er, i hvilket omfang vi er i stand til at påvise lovmæssigheder i samfundsudviklingen (samfundssystemerne på alle niveauer), og hvilket tidsperspektiv vi kan anlægge.

I denne forbindelse kommer de to videnskabssyns metoder ind i billedet.

Positivistisk og marxistisk metode

Comte, der var ingeniør, så i laboratoriet forbilledet for enhver forskers arbejdsmåde. Måle, tælle, veje, iagttage, bearbejde og drage slutninger på dette eksakte grundlag var den vej, man burde følge. Følger vi dette skema, kan vi,

efter Comtes opfattelse muligvis nå til at fastslå visse kendsgerninger, udfinde visse regelmæssige processer og opstille visse love, men ikke mere, dertil er vore metoder endnu for lidet udviklede. (Dette sidste forbehold vil de fleste positivistiske samfundsforskere den dag i dag acceptere. At langt over 100 års forskningsindsats ikke har givet anledning til mere givende resultater må være et forhold, der vækker til eftertanke).

I modsætning hertil påpegede Marx, at man ikke ved studiet af samfundene kan anvende særlige iagttagelsesinstrumenter eller foreskrive særlige eksperimentalanordninger, som naturvidenskaberne gjorde. Så meget mere vægt må der efter hans opfattelse lægges på historisk analyse, abstraktion, hypotesedannelse, begrebsanalyse og logisk udredning eller deduktion. Med sin metode sigtede Marx ikke alene på at undersøge lovmæssigheder, der gælder for en enkelt samfundsform, for så vidt denne har særegen karakter inden for en given historisk epoke, for eksempel det kapitalistiske samfunds såkaldte bevægelseslove, men også på de lovmæssigheder, der behersker overgangene til en anden. Lovmæssigheder af sidstnævnte art er ifølge den historiske materialisme de egentlige historiske udviklingslove.

Igen vil det være frugtbart at anskue problematikken ud fra en kybernetisk grundopfattelse. Vi har tidligere kritiseret overtagelsen af naturvidenskabelig metodik til brug for samfundsvidenskabelig problemstilling. Vi skal her uddybe denne kritik ved at skabe en distinktion mellem »lukkede« og åbne« systemer.

Lukkede systemer

Tager vi naturvidenskabernes metodik, som den eksisterede på Comtes tid, ind i billedet, er det klart, at den var opbygget ud fra den forudsætning, at forskningens genstand var, hvad vi i dag ville kalde »lukkede systemer«. Det vil sige fænomener, der kan iagttages uden at ydre forhold i væsentlig grad griber ind i iagttagelsen. Det, der sker i det lukkede system antages at være forårsaget af de oprindelige forhold i systemet. Man undersøger de elementære deles karakteristika og mængde. Betydningen af det betragtede hele deduceres ud fra den viden, man erhverver sig om de enkelte dele. En kemisk blanding kan således underkastes analyse og reaktionerne i blandingen udledes af en viden om, hvilke molekyler blandingen er opbygget af og de mængder, hvori disse forekommer. Hvis et system underkastes ydre indgriben, kan man eksperimentelt undersøge sammenhængen mellem denne påvirkning og systemet. Loven om den omvendte proportionalitet mellem tryk og rumfang er opbygget på serier af undersøgelser over, hvorledes en given luftmasse påvirkes af øget tryk. Sådanne forhold kunne undersøges, fordi det var muligt at holde andre påvirkninger som for eksempel temperaturpåvirkninger konstante eller relativt konstante, hvorved man kunne arbejde med et lukket system eller et sy-

stem underkastet en kontrolleret påvirkning. Som tidligere omtalt har metodens succes sammenhæng med disse lukkede systemers relativt ringe organisationsgrad, men også med den mere markante grænse mellem disse fysiske systemer og deres omgivelser i modsætning til den type af systemer, som vi har beskæftiget os med i det foregående, nemlig informationssystemerne. I disse indgår omverdenen i systemets information og systemerne er utænkelige uden dette karakteristikon.

Rent principielt kan vi vel påstå, at også et »dødt« fysisk system i kraft af sin stabilitet er et vidnesbyrd om den tilfældige udvælgelsesproces. Den information, som systemet rummer om dette forhold er dog meget ringe i forhold til de komplekse informationssystemers og stærkt begrænset i sin udviklingsmulighed.

Åbne systemer

I modsætning til naturvidenskaben på Comtes tid arbejdede Marx med noget, vi i dag ville kalde »åbne« systemer eller som her »informationssystemer«, som ganske rigtigt ikke egner sig til at blive undersøgt efter klassisk naturvidenskabelig metode. I et åbent system indgår og udgår ustandseligt nye elementer, og principielt er det underkastet ydre indflydelse, som man ikke kan kontrollere for uden at bringe undersøgelsesgenstanden, det åbne system, i en situation, der ødelægger mulighederne for at undersøge dets egentlige virkemåde.

På den anden side måtte Marx, som kybernetikerne i dag, finde en udvej for at betragte dette åbne system som lukket. I modsat fald ville ingen generalisation om systemet være mulig, det ville ustandseligt ændre sig ukontrollabelt. Vi skal se, hvorledes han løste dette problem på en højst inspirerende måde. Marx var i sin metode stærkt påvirket af historikerens arbejdsmåde. Hans undersøgelsesgenstand var netop historiske fænomener med en bestemt egenart, såkaldte samfundsformationer. Trods en langvarig debat mellem samfundsforskere af positivistisk observans og historikere (også af positivistisk observans!) har historikerne stædigt afvist, at man kunne opstille almengyldige (såkaldte nomotetiske) love for samfundslivet. Udgangspunktet var deres urystelige forestilling om de historiske fænomeners »Einmaligkeit«, det vil sige deres specifikke egenart, som de principielt mente ikke kunne genskabes. En generalisation af samme art, som kunne opstilles ved undersøgelser af fysiske systemer, var for dem umulig på et historisk materiale. Fænomenernes enestående karakter udelukkede efter deres mening generalisationer på tværs af tid og sted. De har imidlertid haft en tendens til at overse, hvad Marx så, at sådanne fænomener i deres særegenhed også havde *deres specifikke betingede lovmæssighed,* der kunne gøres til genstand for undersøgelse. Vender vi med denne tænkemåde via kybernetikken tilbage til de fysiske systemer, vil de i de-

res *specifikke forekomst* principielt kunne betragtes på samme måde. De fysiske eller mekaniske systemers elementære organisationsgrad har imidlertid gjort det formålstjenligt at anvende en anden betragtningsmåde. Informationssystemernes store kompleksitet gør det imidlertid til *en nødvendighed* at anvende den *specifikke* betragtningsmåde. Det betyder ikke, at man principielt bør afvise, at resultater kan opnås med den naturvidenskabelige betragtningsmåde, den er blot langt mindre relevant i forhold til forskningsgenstanden.

Betingede lovmæssigheder

Marx vældige indsats for at blotlægge lovmæssighederne i den kapitalistiske samfundsformation er et forsøg på at undersøge et afgrænset åbent system, under den forudsætning, at dette systems ydre vilkår i det store og hele var konstante, det vil sige, at han opfattede de lovmæssigheder, som han mente at kunne se, som betingede lovmæssigheder, altså som gældende under visse specificerede betingelser.

Marx geniale postulat var, at arbejdsprocessen eller den materielle produktionsproces var den basale betingende faktor, der determinerede samfundets opbygning og dermed samfundsformationens love.

Ved at analysere samfundets produktionsmåde, der indbefattede såvel produktivkræfter, som produktionsrelationer, kunne han vise, hvorledes der af denne materielle basis måtte afledes en bestemt samfundsorganisation eller samfundsstruktur. Dette sociale system, bestående af en række samfundsgrupper med særlige karakteristika og deres indbyrdes relationer, kunne han derefter underkaste analyse og herudfra deducere den bevægelseslov, der måtte gælde for samfundsformationen under de givne betingelser. (For en nærmere uddybning af begrebet bevægelseslov, se Oscar Lange).

Denne bevægelsselov, vi kunne kalde det systemets dynamik, viste sig i det kapitalistiske system over tid at indebære en stadigt mere ustabil tilstand i systemet. I denne forbindelse var relationen mellem to systemer i det større samfundssystem, nemlig den kapitalistiske klasse og arbejderklassen, afgørende. Disse systemer var således beskafne, at det ene systems ligevægt udelukkede det andet systems ligevægt (de var såkaldte dialektiske modsætninger), således at relationen var karakteriseret ved modsat rettede kompensatoriske reaktioner (klassekamp). Denne proces forstærkedes af, at den kapitalistiske klasse for at bevare en konstant profitrate måtte forøge sin udbytning af arbejderklassen over tid. (Dette postulat, der igen hviler på en analyse af produktionsmåden, er det ikke vor opgave her nærmere at udrede eller efterprøve). Herved blev systemet udsat for stadigt stærkere svingninger (den skærpede klassekamp) i form af øget koncentration af kapitalen og forarmelse af arbejderklassen, økonomisk vækst og kriser, oprør og undertrykkelse, indtil systemet ændredes gennem arbejderklassens revolution, der byttede rollerne som udbytter og ud-

byttet om. Disse ændringer i systemets sociale natur tænktes at virke tilbage på produktionsmåden, det vil sige den basale betingende faktor i samfundsopbygningen. Den kollektive ejendomsret til produktionsmidlerne og nye produktionsrelationer ville over tid betinge en *ny samfundsformation,* det kommunistiske samfund, der udgjorde et system, *der var stabilt i al fremtid.*

Kritisk tidskonstant

Vi ser her endnu et interessant træk ved Marx systemopfattelse. Den betingende faktor, produktionsmåden, igangsatte en samfundsdannelse, der over tid ville virke tilbage på den betingende faktor. Medens processerne i selve systemet forløb temmeligt hurtigt, var systemets tilbagevirkning på den betingende faktor, noget der foregik betydeligt langsommere. Der var tale om kritiske tidskonstanter for de indvolverede omdannelser, dels i systemet, dels i den betingende faktor. Sådanne kritiske tidskonstanter tiltrækker sig i dag stor interesse inden for kybernetikken.

For så vidt mener jeg, at Marx analyse af sin egen tid i det store og hele var korrekt. Der var imidlertid faktorer, der manglede i hans model eller faktorer, som ikke var gennemanalyseret tilstrækkeligt, til at de kunne indgå med den nødvendige vægt. Det viser os noget om, hvor vanskeligt det er at opstille deterministiske modeller, der skal forudsige et uendeligt kompliceret udviklingsforløb blot nogle få årtier ud i fremtiden. I sig selv er forsøget imponerende.

Positivistisk og marxistisk arbejdsmåde

Hvad Marx manglede, og Comte i princippet havde, var en kvantitativ metode, hvormed lovmæssighederne mere direkte kunne observeres. Netop det spekulative element hos Marx måtte gøre det fristende at gå længere i sine konklusioner, end materialet muligvis kunne bære.

De anførte forskelle i metodisk angrebsvinkel står i snæver kontakt med arbejdsmåden. Comte startede med enkeltdelene, Marx med helheden (hvilket meget karakteristisk reflekterer Comtes liberalistiske, individualistiske baggrund og Marx kollektivistiske syn). Comte ønskede at danne øer af sikker viden, der efterhånden kunne samarbejdes i større synteser. Marx udgik fra helheden, en mere holistisk betonet synsmåde, og bestemte betydningen af enkeltdelene ud fra deres placering i helheden. Hvor Comte gik frem med nøjagtige målinger af enkeltdelenes karakteristika, deducerede Marx mange af disse karakteristika ud fra sin opfattelse af helheden. Et systems struktur er en væsentlig determinant i systemets udviklingslov, men enkeltdelenes adfærd er en lige så vigtig determinant. Del og helhed er uløseligt forbundne og påvirker gensidigt hinanden. De to synsmåder er således komplementære. De to arbejdsmåder er på den anden side årsag til et dilemma, nemlig spørgsmålet

om på hvilket plan vi skal indlede vor undersøgelse. Principielt er der intet i vejen for at vi anlægger vor undersøgelse på at analysere makroegenskaber, det kan oven i købet tidvis være den mest fremkommelige vej. På den anden side kan der være undersøgelsessituationer, hvor vi mest hensigtsmæssigt arbejder på mikroniveau, når vi blot erindrer, at vi ikke kan anvende den summerende metode, som er karakteristisk for undersøgelsen af fysiske systemer, således som omtalt foran. Dilemmaet kan udtrykkes på den måde, hvad kom først hønen eller ægget? Vi kan intet sige om helheden, før vi har beskrevet enkeltdelene, og vi kan ikke sige noget om enkeltdelene, før vi kender helheden. Dette tilsyneladende vanskelige dilemma, hvad angår forskningsstrategi, opløses på det rent praktiske plan, når vi arbejder med den tekniske konstruktion af systemer, for eksempel under anvendelse af Forresters teknik for systemdesign, der vil være velkendt fra værket »Limits to Growth«. Vi starter her med at tegne et diagram over kausalpåvirkningerne mellem en række variable, der udgør systemet, som vi ønsker at undersøge. Vi går derefter videre til at specificere de relationer, der foreligger mellem de enkelte elementer. Når disse funktioner er fastlagt, kan vi simulere modellen på en computer og derved undersøge systemets adfærd, som vi ikke kender på forhånd. Dernæst kan vi afgøre om den tilnærmelse til virkeligheden, som vi har opnået, er tilfredsstillende for vor undersøgelses formål. Vi har her koblet delene sammen til en helhed, hvis egenskaber vi dernæst kan udforske. Vi kan simulere såvel makroskopiske egenskaber som mikroskopiske egenskaber ad denne vej og ved at sammenkoble mikrosystemer i et makrosystem kan vi undersøge, hvorledes del og helhed påvirker hinanden. Prisen for denne fremgangsmåde som ved al modelbygning er en abstraktion fra virkeligheden, idet mindre væsentlige træk udelukkes. At afgøre, hvilke variable, der er de væsentlige at have med i systemet, er helt centralt. Dette centrale spørgsmål bliver endnu mere udtalt, når vi har prøvet at arbejde med blot en ringe forøgelse af de variables antal. Meget hurtigt bliver modellen uhåndterlig og lader sig ikke bruge til noget praktisk formål. Den eneste måde at reducere dette problem på er at finde frem til *generelt anvendelige målemetoder,* således at samtlige variable eller et stort antal kan måles efter samme målestok. Dette vil i en teknik som Forresters reducere antallet af variable enormt, således at mere komplicerede systemer kan behandles efter denne teknik, uden at overblikket og nytten går tabt.

Dette leder os ind på en konklusion på den metodiske diskussion i forbindelse med de to videnskabssyn. Marx og Comte sidder inde med hver sin trumf. Marx med den egnede systemopfattelse, Comte med den kvantitative metode. Retfærdigvis må vi imidlertid sige, at Comtes kvantitative metode ikke var tilstrækkeligt udviklet til virkeligt at kunne supplere Marx metode, og at en sådan metode endnu i dag venter på at blive taget i brug.

Vi har herved stillet et forskningsproblem skarpt nok til fremover at kunne bearbejde det.

Vi skal i det følgende vende tilbage til dette centrale punkt. Sammenfattende kan vi sige, at diskussionen af de to videnskabssyn har blotlagt væsentlige mangler i både det ene og det andet, men at de på mange måder er komplementære, og at de naturligt finder en fællesramme inden for moderne systemteori og kybernetik.

Hermeneutikken

Jeg vil i første række støtte mig til den opfattelse af hermeneutikken, som Sigurd Skirbekk repræsenterer (jvf. Den samfunnsvitenskapelige tenkemåte, Norsk Gyldendal 1968).

Hermeneutik betyder fortolkning og begrebet har vundet fornyet interesse gennem Habermas værker, for eksempel »Erkenntnis und Interesse«, Merkur 1965. Selve problemstillingen og diskussionen omkring det går tilbage til filosofiske anskuelser i 18. og 19. århundrede, men som både positivisme og marxisme har hermeneutikken åndelige rødder helt tilbage i antikken.

Skirbekk har som udgangspunkt både en emancipatorisk erkendeinteresse (Se Mogens Blegvad: Samfundsvidenskab og samfundsvidenskaber, København 1969, for en redegørelse for begrebet) og den historisk-hermeneutiske metode, hvorved forstås fortolkningen af litterære tekster, her samfundsvidenskabelige tekster, for at forstå den »livsverden«, som de er udtryk for. Denne indlevelse »Sinnverstehen« er vejen til data og ikke iagttagelse i naturvidenskabelig forstand.

En kommunikation imellem fortid og nutid, mellem den verden, teksten er udtryk for, og nutidslæserens er formålet med fortolkningen. Opstillingen af almene lovmæssigheder er fjern for hermeneutikken, og der ligger intet ønske i bestræbelsen, om at udnytte den opnåede indsigt til for eksempel forudsigelse.

Mogens Blegvad kalder de historisk-hermeneutiske videnskaber for ideografiske videnskaber, en term som også anvendes uden for filosoffers kreds, jvf. for eksempel Birgitta Odén: »Historiens plats i samfundsforskningen«, Statsvetenskapligt Tidsskrift, 1968. Ideografisk står i modsætning til nomotetisk og hentyder til formålet med den undersøgelse, man foretager. I den ideografiske undersøgelse foreligger intet ønske om opstilling af almene love, hvorimod dette er selve formålet med den nomotetisk indrettede videnskabelige undersøgelse.

Blegvad lader døren stå åben for muligheden af, at ideografiske videnskaber kan beskæftige sig med udviklingslove, som adskiller sig fra nomotetiske love ved at omhandle en rækkefølge af tilstande, som entiteter af en vis art

skal gennemløbe, (anf. arb. s. 39 f. f.). Dette bringer os direkte ind i kybernetikken.

Skirbekks synsmåde har meget tilfælles med den synsmåde, som Peder Voetman Christiansen har anlagt.

Hvor Peder Voetman Christiansen henviser til umuligheden af at opstille et objektivt informationsmål, henviser Skirbekk til det teoretisk uløselige problem om »basis«. Han skriver:

»I praksis har det ikke vært mulig å bli enig om hva som er den objektive basis til forklaring af menneskelig atferd, om det er eiendomsrett og produksjonsformer, kampen om makt og materielle goder, selvhevdetrang, driftsliv eller homoestasemekanismer. Det teoretisk uløselige problem har vært å finne en basisfri begrunnelse for hvorfor én basis er objektivt sannere enn alle andre«. (Anf. arb. s. 176).

Hvor Peder Voetman Christiansen henviser til et subjektivt informationsmål baseret på en række personlige valg, henviser Skirbekk til fundamentalvalg, der determinerer vor forståelse af en given situation. Han skriver: »Att all erfaring avhenger av et fundamentalvalg betyr at ingen erfaring er apriorisk selvinnlysende. Erfaring er noe vi får etter at valget er gjort. Valget er et utkast, erfaringen er svaret på utkastet«. (Anf. arb. s. 181).

Vi kan her tænke på Voetman: »Information er noget man får som svar på et spørgsmål«. Med et subjektivt informationsmål som udgangspunkt bestemmer forskeren selv, hvilket plan han vil stille sit spørgsmål på, og hvilket målerum han vil benytte sig af etc., – hvilket som tidligere omtalt ikke udelukker objektivitet forstået som intersubjektiv kontrol efter at konventioner for målerum og plan er indgået.

Sættet af muligheder

Efter således at have påpeget hermeneutikkens udgangspunkt som stemmende overens med en informationsteoretisk tænkemåde af nyere dato vil vi prøve at opløse de med skepsis omgivne udtryk »Sinnverstehen«, intuitiv indsigt, indlevelse eller lignende, hvormed hermeneutikeren beskriver de resultater, han frembringer ved hjælp af sin metode.

Jeg ser deri en bestræbelse på at sætte sig ind i det *system,* der karakteriserer den tekst, den epoke eller lignende, hvorimod man retter sin opmærksomhed. Man afdækker de væsentligste elementer, deres samvirke og den udviklingslov, der karakteriserer det. I denne sammenhæng spiller det en betydelig rolle, at samlingen af *mulige* handlemåder, *mulige* udviklingslinier etc. afdækkes. Dette er et supplement til afdækningen af kendsgerninger i Rankes forstand, idet der arbejdes med *sæt af muligheder,* ikke blot med faktisk foreliggende handlemåder eller udviklinger.

Det er måske dette element par excellence, der har fået hermeneutikere

til at hævde, at de kunne sætte sig i historiske personers sted og opleve dem indefra, eller som har fået dem til at hævde, at de via intuition kunne begribe og forstå mennesker på en måde, som anden videnskab ikke kunne.

For mig at se ligger der intet andet heri end det avancerede synspunkt, at ikke kun det foreliggende, men *sættet af muligheder* bør være genstand for opmærksomhed, altså et synspunkt i den snævreste samklang med kybernetikken.

Forsker og forskningsgenstand

Også på et andet punkt forekommer hermeneutikken mig at være i snæver samklang med kybernetikken. Forståelsen af fortidsfænomenet foreligger ikke, før det så at sige er kommunikeret til nutidslæserens univers. For at dette kan lade sig gøre, må også forskerens univers være kortlagt som system. Vi kan da opfatte forståelsen som hidrørende fra en placering af »fortidsuniverset« i forhold til »nutidsuniverset«. Vi kortlægger så at sige de to systemer ved at gennemmåle dem udfra hvert sit koordinatsystem, hvorefter vi undersøger disse koordinatsystemers placering i forhold til hinanden. Herved bliver vi i stand til at oversætte mål fra det ene koordinatsystem til det andet. (Analogien er hentet fra astronomien, hvor vi arbejder med forskellige koordinater for forskellige himmelfænomener, men er i stand til at oversætte fra det ene system til det andet).

Afgørende er således en relation imellem to sammenkoblede systemer, forskerens og forskningsgenstandens, og »lovmæssigheder« for kommunikation imellem de to.

At der netop er tale om at beskrive og forstå systemer i kybernetisk forstand synes klart, når begrebet »den hermeneutiske cirkel omtales«. En forståelse af helheden sker ud fra en fordybelse i detaljerne og denne forståelse af helheden fører igen til en øget indsigt i detaljerne, hvilket igen gør det muligt at få en ny forståelse af helheden, (indtil et passende mål af »forståelse« er nået, det vil sige indsigt i systemets sammensætning og virkemåde). En analog hermeneutisk model anvendes af Skirbekk, hvor han omtaler forståelse af oplevelsessituationer i almindelighed:

Vi forstår det konkrete i en social situation i lyset af en helhedsopfattelse (vor synsmåde, vort univers, vor livsverden). Jo mere vi forstår af det konkrete (det system, hvormed vi konfronteres), jo mere kan vi forstå helheden og dermed revidere den, således at vi bedre kan udskille væsentligt og uvæsentligt i den konkrete sociale situation. Forståelse foreligger, når teoretisk helhedsopfattelse og konkrete erfaringer samsvarer.

I dette billede ændres gennem en stadig vekselvirkning de to systemer indtil begge kan rummes i det samme koordinatsystem (hvilket her er en af mig indført erstatning for livsverden, realitetsorientering, orienteringsmåde eller lignende begreber, anvendt af Skirbekk).

Kybernetik og hermeneutik

Den hermeneutiske metodes anvendelighed rækker ud over mikroplanet. Skirbekks bog er et egnet eksempel herpå. Han undersøger således det makroskopiske fænomen, massemennesket, i lyset af en række forfatteres måde at erkende dette fænomen på ud fra visse præmisser eller værdisystemer.

Tager vi valgforskningen, er det klart, at denne næppe uden at anvende en mere strukturelt sammenhængende beskrivelsesform vil kunne komme videre fra det punkt, hvor den står nu. Holdninger gøres op i procenter og til nød dannes grupper stående sideordnet som »clusters«, der under en eller anden form fremstår som beskrivelse og anvendes ved forklaring. Den helhedsbetonede systemsammenhæng, som hermeneutikeren søger at afdække og fremstille som »mening«, »forståelse« eller lignende, er en langt mere realitetsbetonet beskrivelsesform efter min mening. Dualismen imellem det undersøgte og forskeren er for mig at se også basal i undersøgelsessituationen. *Fænomenologiske data* er helt nødvendige korrellater til de adfærdsdata, hvormed vi arbejder. Disse fænomenologiske data er dels vor egen oplevelsesverden, dels den oplevelsesverden, der har været gældende for personer, grupper, eller andre sociale enheder, som berøres af undersøgelsen. Vore adfærdsdata er dels det, vi foretager os som forskere, (anvendelse af metode, beregninger, beskrivelser) dels de data, som undersøgelsen mere direkte vedrører såsom handlefrekvenser m. v.

Først når alle fire komponenter indgår modsigelsesfrit i ét system (i hvert fald for forskeren) kan en undersøgelse siges at være afsluttet.

Jeg har her givet en »tolkning« af hermeneutikken i lyset af mit kybernetiske begrebsunivers.

Kybernetikken egner sig efter mit skøn til at sammenfatte dele af de i øjeblikket fremherskende videnskabssyn i en syntese, men – hvis en sådan syntese byder forskerne imod – som minimum til at oversætte det ene videnskabssyn til det andet. Den bevidste fastholden ved røversprog, som ingen uindviede kan forstå, vil næppe være egnet i en demokratisk videnskabelig bestræbelse. Blot en oversættelse af marxistiske begreber til kybernetiske og tilsvarende identificering af positivistiske og hermeneutiske begreber i kybernetisk sprogbrug vil genskabe muligheden af en meningsfuld diskussion på universiteterne.

Behovet for en målemetode

Systemteorien og kybernetikken er af vestlig oprindelse, men den er taget op i de socialistiske lande, ganske særligt i Østeuropa, i et omfang, der gør den til den fremherskende samfundsvidenskabelige teori i disse lande i dag [1]. Det er ikke mærkeligt, fordi hele tankesættet i den grad lader sig tolke i marxistisk-

leninistisk regi, og fordi disse lande med størst energi har kastet sig over styringsproblematikken i samfundsmålestok. På dette område finder vi også i den vestlige verden en af de kraftigste impulser til at interessere sig for hele dette område i dag, hvor samfundenes styringsproblematik under det vældige teknologiske og økonomiske udviklingspres er blevet akut.

Typisk nok er inspirationen til udviklingen af disse tænkemåder ikke filosofisk, hvor det positivistiske videnskabssyn er dominerende den dag i dag, men teknologisk. Systemteorien og kybernetikken er udviklet til brug for styring af maskiner og har herfra vundet indpas i samfundsvidenskaberne, hvor de lever en ejendommelig halv-tilværelse, på én gang udbredt og benyttet og samtidig uden egentlig genemslagskraft. Grunden kan tænkes at være en forankring i traditionelle tænkemåder, men langt snarere den vi har peget på i det foregående, nemlig manglen på en egnet kvantitativ metode, der kan supplere metodikken. Først med en egnet målemetode vil systemteorien og kybernetikken kunne få samme betydning for samfundsvidenskaberne som for teknologien og naturvidenskaberne.

Før vi går over til at behandle de forfattere, der har haft størst betydning for kybernetikkens indpasning i samfundsvidenskaberne, særligt de politiske fag, skal vi gøre et forsøg på at pege på nogle veje, som måske kan føre frem til en løsning af det centrale problem omkring måling i samfundsvidenskaberne.

Analysen af kommunikationsnet

En række af de forfattere, der har søgt at anvende systemteori eller kybernetik i forbindelse med samfundsvidenskabelige studier, eksempelvis Deutsch, Easton, Kaplan, Young, Almond, Rosecrance, Snyder, Buckley har i det store og hele interesseret sig for at opstille acceptable analogier til de »maskiner«, som kybernetikerne Norbert Wiener og særligt W. Ross Ashby har beskrevet. Kybernetikerne, som for eksempel Ashby, har anvendt en række illustrative eksempler. Denne eksemplificerende teknik fra introduktionen eller lærebogen er mere eller mindre direkte blevet overført på nogle beskrivelser af samfundsvidenskabelige fænomener. Således forekommer det mig, at man typisk har udvalgt for eksempel beslutningssystemet og prøvet at fremstille dette som et system udsat for påvirkninger, der resulterer i handlinger der principielt, men som oftest ikke på specificeret måde, fungerer som feeedback, hvorved kredsløbet sluttes. Det forekommer mig, at der kun er få eksempler på, at man har søgt at gennemføre en rigoristisk analyse af en flerhed af elementer i indbyrdes forbindelse og at finde frem til de basale måder, hvorpå disse elementer kan under- og overordnes. Det nærmeste man efter min mening kommer til et forsøg på at gennemføre en analyse af denne art er Morton Kaplans »System and Process in International Politics.« Kaplan har på ambitiøs vis

søgt at analysere et system med en flerhed af elementer med specificerede karakteristika og gennem variation af elementernes antal og karakteristika at opstille en typologi af internationale systemer. Trods det store arbejde, der er nedlagt på at specificere relationerne og elementernes virkemåde kan man næppe sige, at forholdene er tilstrækkeligt udredet.

Det er imidlertid mindre væsentligt både for os og for forfatteren. Det væsentlige ligger i forsøget på at undersøge de grundlæggende topologier under variation af elementernes karakteristika og mulige relationer. At forsøget ikke er lykkedes er letforståeligt, når vi ser på de umådeligt komplekse forhold, der findes i et system med blot nogle få elementer, der indbyrdes samvirker. Simulationsteknikken og computerteknikken var ikke tilstrækkeligt udviklet, da Kaplan skrev sin bog, til at han kunne have gjort brug af den.

Endnu i dag og selv inden for ingeniørvidenskaben har man fortrinsvis undersøgt variationer i enkeltelementsystemer. Oscar Lange har rent matematisk gennemført en analyse af et system med i princippet uendeligt mange elementer, men han har ikke forsøgt sig med en simulering baseret på konkrete eller tænkte data, eller med en undersøgelse af de grundlæggende topologier.

En undtagelse danner Leonard Kleinrocks simulering af et kompliceret kommunikationssystem i »Communication Nets. Stochastic Message Flow and Delay«, New York 1964.

Kleinrocks simulering af et kommunikationssystem

Når hans arbejde skal omtales her skyldes det den amerikanske sociologiprofessor Harrison Whites fremdragelse af nogle træk ved denne simulation, der kan vise sig at være af væsentlig betydning for opfattelsen af begrebet social struktur. Jeg skal her arbejde videre i Harrison Whites tankegang for at påvise endnu et betydningsfuldt træk ved simuleringen, der måske peger på løsningen af det centrale måleproblem i samfundsvidenskaberne.

Kleinrocks forskningsemne er reduktion af kødannelser for meddelelser i et kommunikationssystem. Eftersom køer af meddelelser ved de forskellige knudepunkter (systemets elementer) kræver investering i kostbare faciliteter, vil han minimalisere den tid, der hengår for at en meddelelse kan nå igennem kommunikationsnettet. Herved vil han implicit samtidig kunne reducere køernes længde.

Han benytter en meget hurtig computer og undersøger et kommunikationsnet bestående af 14 knudepunkter, hvilket er tilstrækkeligt til at undersøge de grundlæggende topologier. (Vi skal her for oversigtens skyld undlade at beskæftige os med disse).

Ved at variere på trafikvolumen gennem systemet, de forskellige kanalers kapacitet og på knudepunkternes indbyrdes forbindelse (strukturen) kan han undersøge de forskellige typer af systemer ved hjælp af et simuleringsprogram.

Nogle af de erfaringer, som Kleinrock har gjort, og som vi her kan udnytte, er, at forsinkelse og køer i et kommunikationssystem kan mindskes ved at koncentrere trafikken *i så få kanaler* som muligt under betingelse af, at der er i hvert fald én vej åben imellem et knudepunkt og et andet. Denne erfaring er betinget af et andet forhold, nemlig trafikvolumen. Hvis trafikken bliver meget stor vil gevinsten ved at koncentrere trafikken *i nogle få led* blive mere end opvejet af den længere vej en kommunikation må følge i gennemsnit for at nå fra et givet punkt i systemet til sit bestemmelsessted.

Nøjagtig på samme måde som ved en kø ved et enkelt knudepunkt er systemet i sin helhed meget følsomt over for ændringer i trafiktætheden. Forsinkelsen vokser i gennemsnit med en faktor 10, når gennemsnitstætheden vokser fra 1/10 til 1/2 af den gennemsnitlige overførselskapacitet.

Over for dette står, at alternative veje gennem systemet vil bringe den faktiske trafik i systemet mere i overensstemmelse med maksimumkapaciteten i leddene, når systemet er dårligt tilpasset til trafikstrukturen, for eksempel, hvor hyppige ændringer af trafikstrukturen finder sted.

Med andre ord, hvis trafiktætheden er stor og trafikstrukturen hyppigt ændrer sig vil den mest effektive måde at overføre informationen på være at koncentrere trafikken i relativt få kanaler, men således at der er alternative forbindelsesveje imellem punkterne i kommunikationsnettet.

Interdependensantagelsen

Dette er den ene iagttagelse, som vi senere skal gøre brug af. Den anden står i forbindelse med et fantastisk indviklet forsøg på at undersøge den virkning, som ethvert af systemets karakteristika har på overførselstiden i systemet, herunder også den virkning som forsinkelse i ethvert af leddene har på forsinkelser i de øvrige led. Dette forsøg er vigtigt ikke alene, fordi det viser sig muligt at gøre, men også fordi det danner grundlaget for en vigtig opdagelse i forbindelse med simulationen.

Kleinrock analyserer sig frem til, at interdependensen, imellem det der sker ved et knudepunkt, og det der sker ved et andet knudepunkt, hviler på den grundlæggende antagelse, at enhver meddelelse har en individuel behandlingstid i et knudepunkt, hvilket igen vil sige, at enhver meddelelse har en specifik tid, hvori det befinder sig i systemet.

Kleinrock ønsker at simplificere de uendeligt indviklede beregninger, der vanskeliggør den praktiske udnyttelse af de erfaringer, som han gør i sin simuleringsmodel, og da han ikke er hæmmet af betænkeligheder ved at gøre antagelser, der indledningsvis ser urealistiske ud (noget de fleste samfundsforskere utvivlsomt vil være), beslutter han at indføre den antagelse, at der i stedet for en afhængighed består en uafhængighed imellem systemets komponenter.

Han antager, at ethvert budskab får tildelt en tilfældig behandlingstid ved hvert knudepunkt på sin vej gennem systemet.

Resultatet er af overordentlig interesse. Ved at gennemføre de samme beregninger på forskellige typer af systemer under denne antagelse, kan han vise, at resultatet udtrykt i grafer næppe adskiller sig synligt fra resultaterne under interdependensantagelsen.

Det er klart, at denne påvisning af en anden og simplere måde at anskue systemet på er meget uvant for vor deterministiske tænkemåde.

En måde at forklare forholdet på er at henvise til de enorme mængder af interaktioner som systemet rummer. Det der ud fra en deterministisk betragtningsmåde er udtryk for afhængighed vil ganske simpelt ophæves fordi afhængighederne modvirker hinanden. Resultatet bliver derfor stokastisk, således at vi ligeså godt kan anvende den mere simple stokastiske betragtningsmåde. (Jvf. W. Ross Ashby om »the very large system«).

Enhver meddelelse vil derfor efter Kleinrock optræde i en stokastisk sammenhæng og en serie af meddelelser, der passerer et knudepunkt vil være stokastisk uafhængige, hvilket vil sige, at de ikke påvirker hinanden.

Rollebegrebet og kommunikationsnet

Her ser vi ud fra en hel anden synsvinkel påny tilfældigheder optræde som noget væsentligt i et informationssystem.

Vi skal derefter kort gengive, hvad Harrison White mener at kunne bruge disse iagttagelser til.

Ser vi på et kommunikationsnet bestående af mennesker, der fungerer som knudepunkter, altså et sociokulturelt system, er det klart, at vi erfaringsmæssigt kan fastslå, at mennesker opererer under forhold, hvor trafikstrukturen i strømmen af meddelelser ofte skifter, og hvor der foreligger et enormt trafikvolumen.

Det funktionelle svar på dette er, som vi har set, en koncentration af meddelelser i et relativt lille antal kanaler, hvorigennem meddelelser kommunikeres videre alt efter deres indhold, det vil i denne sammenhæng sige, efter deres destination. Der vil følgelig være et antal alternative kommunikationsveje, der anvendes ved skiftende destination.

Samtidig må der rent funktionelt udvikles en prioritering af meddelelserne efter vigtighed, idet et menneske som knudepunkt umuligt kan reagere på samtlige meddelelser, som under den ene eller den anden form destineres til det. Et fysisk system måtte forsynes med samme egenskab stillet over for en sådan overbebyrdelse af meddelelser. Eftersom mennesket som biologisk fænomen er udviklet over et spand af flere millioner år og herunder må antages at være undergået en stadig tilpasningsproces, er det en sandsynlig hypotese, at mennesket vil have udviklet sig på en måde, der rent funktionelt til-

lader det at fungere som en forholdsvis effektiv formidler af information. Her kan vi knytte til det subjektive informationsbegreb, som vi tidligere har omtalt. Næppe to personer befinder sig i samme topologiske situation i kommunikationsnettet. Af samme grund er enhvers situation forskellig fra en andens, således at der kun er ringe vejledning for en person i forbindelse med prioriteringen af meddelelser i socialt udviklede normer eller i efterligning af andre.

Enhver må selv udvikle en prioritering af de meddelelser, som han vil rette sin opmærksomhed imod, bearbejde og kanalisere videre til andre elementer i kommunikationsnettet, jvf. hvad vi overfor har sagt om det intersubjektive informationsbegreb.

Som vist, vil det være disfunktionelt af behandle enhver meddelelse individuelt. I stedet vil man i en prioriteringsfølge kunne holde rede på nogle få typer af meddelelser, der svarer til et forholdsvis begrænset sæt af kommunikationskanaler.

Antager vi nu, at der inden for et kommunikationsnet med personer som knudepunkter og formidlere af meddelelser kan holdes rede på visse grove klasser af meddelelser, der modsvares af specifikke trafiknet for disse klasser af meddelelser, synes det klart, at det vi betegner som personers roller i virkeligheden står i sammenhæng med menneskers funktion som knudepunkter i et kommunikationsnet.

Vi må antage, at der som funktion af prioriteringerne og meddelelsernes forekomst svinges frem og tilbage imellem et sæt af specifikke kommunikationsnet, svarende til de roller en person optræder i. Det der derfor holder disse rollefunktioner sammen i en social struktur, og dette er Harrison Whites pointe, er den tid, som hver enkelt person anvender på de forskellige rollefunktioner. Med hans egne ord: »Role frames correspond to analytic networks and what ties them together to become concrete social structure is the use of real time by concrete persons who appear in roles in different networks« [2]. Dette resultat er i sig selv af stor heuristisk interesse. Skal vi gå videre med løsningen af målingsproblemet er det væsentlige for os to ting:

For det første påvisningen af stokastiske betingelser i forbindelse med modtagelsen, bearbejdelsen og afsendelsen af meddelelser. For det andet konstateringen af, at en persons tidsbudget er nøglen til forståelsen af det sociale system.

Markovmaskinen

Spørgsmålet er i al sin enkelhed. Er der noget i disse fundamentale forhold i kommunikationssystemer, som vi kan måle?

Harrison Whites argument er, at mennesker som knudepunkter i trafikstrømmen kobler sig ind og ud af forskellige trafiknet, svarende til forskel-

lige rollefunktioner på en måde, der holdes sammen af den tid, der ofres på hver. Det vil sige, at trafikstrømmen i hver kanal står under indflydelse af den prioritetsfølge, der anlægges. Men med prioritetsfølgen er vi inde i hele værdiproblematikken, planlægning, perception, forudseenhed o. s. v., kort sagt alle de fundamentale faktorer, som vi tumler med under forsøget på at beskrive for eksempel udenrigspolitiske beslutningsprocesser. Alt dette må under en eller anden form indgå i dirigeringen af trafikstrømmen. Allerede dette gør det vigtigt, at vi koncentrerer os om trafikstrømme i de forskellige kanaler.

Vor umiddelbare konklusion må derfor være den, at kan vi finde en måde at analysere og måle disse trafikstrømme igennem på, vil vi også have løst nogle af de fundamentale problemer, som vi tumler med under forsøget på at gøre socialvidenskaberne til målevidenskaber.

Tilbage bliver selvfølgelig analysen af prioriteringer og kategorier, der må angribes ud fra en fænomenologisk synsvinkel, hvilket er i fuld overensstemmelse med kybernetikkens begrebsapparat, som udviklet i dag. (Jvf. Svend Clausen).

På dette punkt giver Harrison White på et tidligt tidspunkt op, idet han konstaterer, at vi ikke blot kan måle den tid, der benyttes på forskellige aktiviteter, når vi tager trafikstrømmens stokastiske karakter i betragtning.

Her er det imidlertid et spørgsmål, om han ikke giver for tidligt op. Kan vi ikke på samme måde som Kleinrock betragte dette som en fordel, fremfor at konstatere, at meddelelser indtræffer tilfældigt? Netop på grund af trafikstrømmenes stokastiske karakter kan vi opfatte dem som Markov-kæder og derfor behandle dem ud fra en sandsynlighedsbetragtning.

Hvis de observerede sandsynligheder for forekomsten af de forskellige typer af meddelelser skulle vise sig at være konstante, ville vi samtidig have konstateret en ligevægt i systemet i den målte dimension, i det pågældende led i den sociale struktur, i den iagttagne tidsperiode. Det vil sige, at vi med Ashby og Kleinrock kan opfatte det således, at vi har redefineret systemet og gjort det entydigt ved at opfatte personen ikke som en determineret, lukket og entydig maskine, men som en »Markov-maskine«, det vil sige en maskine, hvori transformationerne over en periode resulterer i sandsynligheder for forekomsten af det observerede fænomen.

Transformationerne er ikke determinerede i snæver forstand, men er stokastiske transformationer.

Påny vil vi se, at tilfældigheden spiller en uhyre central rolle ved beskrivelsen af sociokulturelle systemer, og at denne centralitet måske netop vil gøre det muligt for os at opstille et generelt mål i samfundsvidenskaberne, hvorved det væsentlige problem, som vi har stillet i det foregående, ville finde sin løsning.

Der står stadigt meget tilbage at eftervise og meget at udvikle, som vi ikke

her skal komme ind på. Disse problemer er indgående behandlet og empirisk belagt af forfatteren i anden sammenhæng.

Nogle forfattere inden for samfundsvidenskaberne, særligt politologien, der har anvendt en kybernetisk tænkemåde i deres arbejde

En af de mest fremtrædende repræsentanter for den kybernetiske tænkemåde er grundlæggeren af »General Systems Theory«, Ludwig von Bertalanffy, professor i biologi ved universitetet i Alberta i Canada. Hans arbejde går tilbage til tyverne og kendes nu mest gennem hans bog »General Systems Theory«, 1956, genoptrykt i J. David Singer, ed., »Human Behavior and International Politics: Contributions from the Social-psychological Sciences«, Chicago 1965. Den californiske professor Charles McClelland har forsøgt at applicere den generelle systemteoris metode på politologiske emner i »Applications of General Systems Theory in International Relations«, trykt i Rosenau ed., »International Politics and Foreign Policy«, Glencoe 1961. Ellers er det fortrinsvis kybernetikere som Norbert Wiener og W. Ross Ashby, der har fungeret som direkte inspiration for politologer. Både David Easton i sine mange værker, hvoraf skal nævnes »A Framework for Political Analysis«, Prentice Hall 1965, Morton Kaplan i hans inspirerende værk, »System and Process in International Politics« Wiley 1957, og Richard N. Rosecrance, »Action and Reaction in World Politics«, Boston 1963 står i direkte gæld til Ashbys værker, »Design for a Brain«, London 1952, og »Introduction to Cybernetics«, London 1956.

Inden for sociologien er Talcott Persons den helt dominerende systemteoretiker med det klassiske værk »Toward a General Theory of Action«, New York 1962. Walter Buckley, som vi har omtalt i det foregående, er udtryk for en skarp reaktion mod den måde, hvorpå Parsons har anvendt systemteorien, i værket »Sociology and Modern Systems Theory«, Prentice Hall 1967. Buckleys inspiration synes i mangt og meget at være politologer som Karl W. Deutsch, men han trækker iøvrigt på et bredt spektrum af forfattere af nyere dato.

Karl Deutsch omfattende arbejder er karakteriseret ved egentlige empiriske forsøg med beskrivelse af kommunikationssystemer. Hans kybernetiske opfattelse af samfundsfænomener kommer bedst til udtryk i bogen »Nerves of Government«, New York, 1964. Deutsch har imidlertid visse fællestræk med både Parsons og en fremtrædende repræsentant for struktur-funktionalismen inden for politologien, Gabriel Almond, der har skrevet det klassiske værk »The Politics of the Developing Areas«, Princeton 1960, nemlig den funktionelle betragtningsmåde. I samme forbindelse kan nævnes Herbert Spiro »World Politics: The Global System«, Dorsey Press, 1966.

En allerede nævnt forfatter, der arbejder på det internationale plan, er Charles McClelland, »Theory and the International System«, New York 1966.

På samme linie ligger George Modelski med »Agraria and Industria«: Two models of the International Systems«, i Klaus Knorr og Sydney Verba: »The International System, Theoretical Essays«, Princeton, 1961. I samme samleværk den klassiske artikel af David Singer, »The Level of Analysis Problem in International Relations«, kun et af denne produktive forfatters mange værker, der beskæftiger sig med systemiske betragtninger.

Nævnes kunne mange andre forfattere som North, Boulding, Rapoport, Oran Young m. fl.

En vis indføring i systemproblematikken som den kommer til udtryk inden for politologien er at finde i Oran Youngs to bøger: »Systems of Political Science«, New Jersey, 1968 og »A Systemic Approach to International Politics«, København, Akademisk Forlag, 1970. En kort oversigt over nogle forfatteres problemstilling i forbindelse med anvendelsen af systemteori kan hentes i samleværket »Contending Theories of International Relations«, Dougherty og Pfaltzgraff, eds., New York 1971.

Udvalget her har en tydelig slagside, hvilket først og fremmest skyldes mit forskningsfelt, international politik. Rent generelt er det imidlertid ret repræsentativt for forskellige anskuelsesmåder i politologien som helhed.

1. Se således Georg Klaus, »Kybernetik und Gesellschaft«, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1964 (3. rev. udg. 1973) med litteraturhenvisninger, hvoriblandt de mange oversættelser af vestlige klassikere inden for området. Stort set må man sige, at man i Østeuropa er betydeligt længere fremme med anvendelsen af kybernetikken i almene sammenhænge end i de vestlige lande.
2. Indlæg på IPSA kongressen 1971. Harrison White er professor ved Harvard og har blandt andet anvendt stokastiske modeller i forbindelse med undersøgelser over social mobilitet i bureaukratiske organisationer.

Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68

Steen Leth Jeppesen

Det er vel et almindeligt indtryk, at en nok så væsentlig del af den partipolitiske strid og parlamentariske kamp i dansk politik i en lang årrække har drejet sig om emner inden for det økonomisk-politiske område, medens i mindre grad udenrigspolitiske, forsvarspolitiske, kulturelle eller uddannelsesmæssige problemer i længere tidsrum har spillet en central rolle i debatten.

Nu bør det fastslås, at alle – eller i hvert fald næsten alle problemer – har en økonomisk og fordelingsmæssig side. Også kulturelle og udenrigspolitiske problemer indebærer økonomiske og fordelingsmæssige aspekter, men tilsvarende har det, vi normalt kalder økonomiske og fordelingsmæssige spørgsmål, altid kulturelle og andre aspekter. I det hele taget kan man jo sige, at den måde, vi løser vore såkaldt økonomiske problemer på, viser noget om vor hele livsstil, etik, samfundssolidaritet o. s. v.

Selv om der således ikke i denne forstand eksisterer isolerede økonomiske spørgsmål, så lidt som sociale, kulturelle eller sundhedsmæssige spørgsmål – men blot spørgsmål, der i en relevant sammenhæng alle er politiske – så er det dog nok rigtigt at slutte, at for mange politikere og formentlig i endnu højere grad for offentligheden fremstår der i dansk politik som lige fremhævet nogle afgørende problemsæt, som man vil karakterisere som økonomiske i den forstand, at de i særlig grad har at gøre med allokeringen af de materielle ressourcer. Som eksempler på sådanne problemsæt skal nævnes hele striden omkring den løbende konjunkturpolitik, finanspolitikken, pengepolitikken etc., skattereformdiskussionen og overvejelserne om markedspolitikken. At opfattelsen er således, fremgår også af, at det først og fremmest er partiernes mere økonomisk skolede ledere samt egentlige økonomiske eksperter, der beskæftiger sig med disse problemer.

Som et eksempel på en sådan økonomisk-politisk strid skal i denne artikel gennemgås nogle hovedtræk i den kamp om *indkomstpolitikken,* der i så høj grad slog igennem i vinteren 1967–68, og som således i december 1967 blev den umiddelbare anledning til den socialdemokratiske regerings fald og udskrivelsen af folketingsvalget i januar 1968.

TABEL 1

Land	Årlig stigning i lønindeks pct.		Årlig stigning i indeks for forbrugerpriser pct.	
	60–65	65–68	60–65	65–68
Belgien	8,0	7,3	2,5	3,2
Danmark	10,5	10.8	5,5	7,4*
England	7,3**	6,0	3,6	3,7*
Frankrig	7,5	8,0	3,8	3,3
Holland	9,8	8,1	3,5	4,3
Japan	10,1	13,2	6,2	4,8
Italien	10,6	4,1	4,9	2,3
Norge	7,2	7,5	4,1	3,7
Sverige	8,4	7,8	3,6	4,2
Vesttyskland	9,5	5,2	2,8	2,3
USA	2,9	4,8	1,3	3,3

Kilde: OECD: »Main Economic Indicators«.

Noter: For følgende lande er der ved lønberegningen benyttet tal for de gennemsnitlige timefortjenester for arbejdere i industri og håndværk: Belgien, Danmark, England (ugentlige gennemsnitsfortjenester), Japan (månedlige), Norge, Sverige, Vesttyskland og USA. For de øvrige lande er der benyttet tal vedrørende lønsatser per time.

* Disse tal er i særlig høj grad påvirket af ændringer i den direkte beskatning og andre foranstaltninger, som har umiddelbar indflydelse på forbrugsprisniveauet.

** 1963–65.

Ved indkomstpolitik har man normalt forstået foranstaltninger, der ved et givet beskæftigelsesniveau gennem indgreb direkte i dannelsen af pengeindkomsterne har haft til formål at mindske tendenserne til indenlandsk omkostningsstigning [1].

Medens det danske lønniveau i 1950'erne steg noget langsommere end i adskillige andre udviklede lande, har der – som det fremgår af *tabel 1* ovenfor – i 1960'erne – op til 1968 – været tale om en set i en internationalt sammenligning stærk lønstigning her i landet. Indtil og med 1968 var lønstigningen i 1960'erne således stærkere i Danmark end i de øvrige udviklede vestlige lande – bortset fra Japan. For hele perioden i 1950'erne således stærkere i Danmark end i de øvrige udviklede vestlige lande – bortset fra Japan. For hele perioden i 1950'erne og op til 1968 under ét var den danske lønstigning også en del kraftigere end i de andre udviklede vestlige lande, ligesom det må tages i betragtning, at det danske omkostningsniveau allerede fra førkrigstiden internationalt set var relativt højt, hvilket man ikke for alvor søgte at modvirke ved kronedevalueringen i 1949 [2].

1. Se iøvrigt Steen Leth Jeppesen: »De danske indkomstpolitiske erfaringer«, »*Økonomi og Politik*«, nr. 2 1968, pp. 139–142, og samme: »Indkomstpolitik«, Gyldendal, København, 1973.
2. Jfr. også vurderingen hos Jørgen Gelting: »Indkomstpolitikken«, »*Nationaløkonomisk Tidsskrift*«, 1963, 5.–6. hefte, p. 190 f.

Det er umiddelbart indlysende, at en sådan udvikling i det danske omkostningsniveau vil føre til en forringelse af de danske eksporterende og importkonkurrerende erhvervs konkurrenceevne over for udlandet, medmindre der da her i landet sker en stadig kraftigere produktivitetsstigning end i de lande, vi konkurrerer med.

Nu er »konkurrenceevnen« på ingen måde noget klart og entydigt defineret begreb. Erhvervslivets konkurrenceevne kan således ikke blot udtrykkes ved dets evne til i det hele taget at sælge bestemte varer til priser, som er lavere – eller i hvert fald ikke højere – end priserne på tilsvarende varer i udlandet. Konkurrencen foregår i realiteten i vore dage ofte derved, at man udvikler nye produkter og produktionsmetoder, som i særlig grad appellerer til forbrugerne, eller som tillader massefremstilling af traditionelle varer til billige priser. Det må imidlertid anses som afgørende for at gennemføre en sådan fornyelsespolitik, at virksomhederne er i stand til at indtjene en tilstrækkelig høj profitmargin på deres omsætning og samlede kapital. I sig selv medfører fornyelsespolitikken et behov for nyinvesteringer og for research. Dette kan kun finansieres, såfremt produktionen i passende grad er rentabel, hvilket igen vil forudsætte, at omkostningsniveauet ikke bringes for højt i vejret – ved stabile valutakurser – set i forhold til omkostningerne i de vigtigste af de andre udviklede vestlige lande. Hertil kommer så, at også for nyinvesteringsaktiviteten, og ikke mindst for produktudvikling og research, er lønomkostningerne i sig selv af ofte meget betydelig vægt, således at udviklingen af disse omkostninger herigennem må antages at få en nok så kraftig indvirkning på erhvervslivets konkurrenceevne.

Indkomstpolitikken, der altså retter sig mod konkurrenceevnens opretholselse eller forbedring ved et bestemt beskæftigelsesniveau, er at opfatte som te supplement til den generelle finans- og pengepolitik. Den bagved liggende betragtning er, at en finans- og pengepolitisk stramning, som kan eliminere den for stærke omkostningsstigning, vil føre til en større afvigelse fra en situation med fuld beskæftigelse, end det politisk anses for ønskeligt.

Pengeindkomststigninger vil foruden virkninger på omkostningsniveauet også forøge borgernes købekraft og forbrug og dermed efterspørgselen. Det er klart, at efterspørgselsstigningen kan modvirkes og, om det ønskes, helt elimineres gennem stramning af finans- og eller pengepolitikken. Men selv om man på denne måde inddrager den købekraftsforøgelse, der er forbundet med f. eks. en lønstigning, vil omkostningsstigningen – der også er et resultat af lønstigningen – stadig virke som en byrde på de virksomheder, der skal udbetale de højere lønninger. Naturligvis kan man i det hele taget forhindre løn- og pengeindkomsstigningen eksempelvist gennem kraftige skatteforhøjelser, der skaber stor arbejdsløshed, og man kan måske også ad denne vej få lønninggerne til at falde, således at en tidligere omkostningsstigning redresseres. Som

ovenfor nævnt vil imidlertid en sådan politik medføre en arbejdsløshed, der efter alt at dømme langt vil overskride, hvad man politisk vil være villige til at akceptere. Vil man så alligevel bevare eller styrke erhvervslivets konkurrenceevne, kan indkomstpolitikken komme på tale som et supplement til finans- og pengepolitikken.

De indkomstpolitiske erfaringer

Den danske indkomstpolitiske diskussion har især taget fart siden oprettelsen af Det økonomiske Råd i 1962. Forslag til oprettelse af denne institution blev stillet allerede af formandskabet for det såkaldte samordningsudvalg i 1956. Det har formentlig haft betydning, at oprettelsen af Rådet tidsmæssigt nogenlunde faldt sammen med en fase i konjunkturudviklingen, hvor den kraftige økonomiske ekspansion, der satte ind i 1957–58 – fra omkring 1961 – i stadig højere grad havde antaget inflationær karakter. Dette fremgår også af det rekordagtige betalingsbalanceunderskud for 1962 på ca. 1,7 mldr. kr., hvilket udgjorde næsten $3^1/_2$ pct. af bruttofaktorindkomsten. Oprettelsen af Det økonomiske Råd skete iøvrigt navnlig på tilskyndelse fra Det radikale Venstre, medens især Venstre og Det konservative Folkeparti udtrykte skepsis med hensyn til nytten af en sådan institution.

Milepæle i den danske indkomstpolitiske debat har iøvrigt været helhedsløsningen fra februar-marts 1963, hvorved man lovmæssigt fastlagde indholdet i de kollektive arbejdsoverenskomster, indførte et midlertidigt prisstop samt regulerede de statsansattes lønforhold og landbrugsstøtten. Derudover kan nævnes den indkomstpolitiske tilkendegivelse under åbningsdebatten i folketinget i oktober 1965 fra partierne Venstre og Det radikale Venstre – den såkaldte VR-plan [3] – samt betænkningen fra det såkaldte antiinflationsudvalg i maj 1966 [4], der i særlig grad blev omtalt som følge af sine betragtninger vedrørende den automatiske dyrtidsregulering. Endvidere kan det nævnes, at Det økonomiske Råds formandskab i december 1962, februar 1963, november 1964, oktober 1965 samt i september og december 1966 fremlagde redegørelser og udtalelser, som i høj grad berørte de indkomstpolitiske problemstillinger. Endelig afholdt statsministeren i efteråret 1964 samt i efteråret 1966 møder med repræsentanter for interesseorganisationerne, hvorunder spørgsmålet om rammer for en stigning i pengeindkomsterne berørtes.

Alt i alt må det siges om den indkomstpolitiske debat op til 1967–68, at først og fremmest formandskabet for Det økonomiske Råd var toneangivende. Som helhed forholdt lovgivningsmagten sig afventende – bortset fra helhedsløsningen i 1963. Over for de forskellige forsøg på opstilling af indkomst-

3. Se Leth Jeppesen »*Økonomi og Politik*«, ovf. cit., p. 154.
4. »Inflationens årsager«, *betænkning afgivet af det af økonomiministeren den 2. juli 1965 nedsatte udvalg*, betænkning nr. 421, maj 1966.

rammer og formulering af en indkomstpolitik var regering og folketing således reelt set passive, og det er vanskeligt at se, at de anførte forsøg på formulering af en frivillig indkomstpolitik i den behandlede periode har sat sig synbare spor i pris- og omkostningsudviklingen. En vis virkning kan måske konstateres fra indgrebene i 1963, men det er her meget vanskeligt af udskille, hvad der måtte skyldes de indkomstpolitiske indgreb, samt hvad der har været forårsaget af den også ved helhedsløsningen gennemførte finanspolitiske stramning. Når denne konstatering er gjort, må det naturligvis understreges, at man skal være varsom med ganske at negligere de langsigtede, pædagogiske effekter af navnlig Det økonomiske Råds formandskabs virksomhed [5].

Devalueringen i november 1967 og regeringens forslag

Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 udløstes af regeringens beslutning om en devaluering af den danske krone den 18. november 1967. Kronedevalueringen på 7,9 pct. var igen udløst af en devaluering af det engelske pund på 14,3 pct. Blandt de øvrige devaluerende lande var Spanien, Island, Irland og New Zealand. Regeringens afgørelse vedrørende devaluering af kronen støttedes foruden af regeringspartiet, Socialdemokratiet, af Socialistisk Folkeparti, medens især Det konservative Folkeparti kritiserede beslutningen. Landbrugets og fiskeriets organisationer samt LO erklærede sig enige i regeringens beslutning, idet dog Landbrugsrådet tilkendegav, at man helst havde set en devaluering af samme størrelse som den engelske. Repræsentanter for byerhvervene udtalte sig derimod kritisk om devalueringen.

Umiddelbart efter devalueringen gennemførte regeringen – ved hjælp af sine egne, SF's og radikales stemmer – en lov om avancestop i byerhvervene. I begyndelsen af december måned fremsatte arbejdsministeren så yderligere lovforslag om en ændring af dyrtidsreguleringen, således at der i et år skulle bortses fra de tre første points, hvormed reguleringspristallene for 1968 oversteg 124 points (januar 1963 = 100; reguleringspristallet var for juli 1967 opgjort til 123,3). Endvidere fremsatte finansministeren forslag om en éngangsskat på 3 pct. af skalaindkomsten for skattepligtige, som ikke i 1967 havde haft indkomst, der berettigede til et lønmodtagerfradrag på selvangivelsen på 800 kr. Engangsskattens provenu blev anslået til 300–350 mill. kr.

En devaluering af kronen indebærer, at priserne på udenlandsk valuta stiger. Alt andet lige fører dette med sig, at importpriserne stiger målt i danske kroner, medens de priser, de danske erhverv opnår for deres eksportvarer, forhøjes målt i danske kroner. Nu vil alt andet næppe forblive lige ret længe,

5. Jfr. Leth Jeppesen ovf. cit. pp. 144–152.

og man kan således forestille sig, at udenlandske eksportører sætter priserne ned for at imødegå virkningerne af devalueringen på deres konkurrenceevne, ligesom man kan forestille sig, at danske eksportører benytter deres nyerhvervede prisfordel til at sætte priserne ned på de udenlandske markeder – eller måske snarere: Undlader at foretage prisforhøjelser, som de ellers ville have gennemført – for derigennem at ekspandere deres udenlandske salg. Man kan også forestille sig, at danske eksportører vil udnytte den forbedrede rentabilitet af deres eksportsalg til nyinvesteringer, som kan øge konkurrenceevnen, til en øget reklameindsats eller udbygning af salgsapparatet på de udenlandske markeder etc.

Hvorledes alt dette forløber, er det ikke muligt at forudsige uden en nærmere diskussion af de forskellige udbuds-, efterspørgsels-, reklameelasticiteter m. v., hvilket ikke skal forsøges her [6]. Det skal blot slås fast, at sigtet med en devaluering ofte vil være at forbedre konkurrenceevnen i forhold til, hvorledes denne ellers ville have været. I Danmarks situation i november 1967 var der således tale om, at man ikke fuldt ud ville akceptere den forringelse af konkurrenceevnen, som isoleret set ville have været et resultat af den engelske devaluering – og som især ville ramme landbrugets indkomster – samtidig med at man formentlig tilstræbte en forbedret konkurrenceposition over for de øvrige udviklede vestlige lande, hvilket bl. a. kan ses på baggrund af den ovenfor påpegede mindre heldige danske omkostningsudvikling i de forudgående år. Det har i den forbindelse formentlig også været af betydning, at arbejdsløsheden fra maj 1967 lå en del højere, end tilfældet havde været i de tilsvarende måneder i de sidste tre år, hvortil som tidligere anført kom, at betalingsbalanceunderskuddet var voksende.

Nu er det imidlertid klart, at en valutakursændring fører til en forskydning i de relative priser og dermed umiddelbart til en ændring i indkomstfordelingen. Ved en isoleret dansk devaluering sker der således i første omgang en indkomstomfordeling til fordel for de eksporterende og importkonkurrerende erhverv. I en situation, hvor der trods alt er nogenlunde fuld beskæftigelse og således et højt aktivitetsniveau, må man forvente, at denne omfordeling udløser en række yderligere økonomiske processer. Når importvarerne stiger i pris, vil det i sig selv fordyre eksportproduktionen, og dertil kommer, at den resulterende stigning i leveomkostningerne vil udløse opadgående tendenser i løn- og indkomstniveauet. Denne procens kan f. eks. udspilles via den automatiske dyrtidsregulering, men også uden denne ordnings eksistens måtte det påregnes, at der ville være en sammenhæng mellem leveomkostnings- og lønstigningen. En sådan stigning i lønninger og priser vil imidlertid i sig selv

6. Om prisudviklingen efter devalueringen se i øvrigt »Statistiske Efterretninger«, nr. 23, 1968.

udløse nye løn- og prisstigninger, og får denne proces lov til at fortsætte, vil den sluttelig have medført en sådan stigning i det indenlandske omkostningsniveau, at den umiddelbare forskydning i indkomstfordelingen – der var ensbetydende med en forbedring af konkurrenceevnen over for udlandet – opspises. Man kan også opfatte denne proces som et forsøg på fra lønmodtagere og erhvervsdrivende uden for de eksporterende og importkonkurrerende erhverv at redressere den forskydning i fordelingen til fordel for de beskæftigede og kapitalisterne i konkurrencesektoren, som devalueringen i første omgang medførte.

I en situation med nogenlunde fuld beskæftigelse må man derfor almindeligvis antage, at en devaluering, såfremt den nogenlunde – i hvert fald i en vis periode – skal bevare sine initialvirkninger, må følges op med økonomisk-politiske indgreb, der kan eliminere eller i det mindste forsinke den indenlandske omkostningsstigning. Der kan således være tale om, at man gennemfører en finans- og pengepolitisk stramning for at begrænse de efterspørgselsmæssige muligheder for, at en pris- og omkostningsstigning kan rulle videre, ligesom også her de indkomstpolitiske suppleringsmidler naturligt vil komme på tale.

Da man som nævnt i 1967 allerede havde oplevet en stigning i arbejdsløsheden, var det vel for så vidt naturligt, at regeringen ikke umiddelbart ønskede en kraftig finanspolitisk stramning, som kunne have forøget arbejdsløsheden ud over det politisk ønskede, og at den derfor i sine følgeforslag lod indgå de ovenfor anførte indkomstpolitiske momenter.

Det må dog understreges, at der ikke her skal tages stilling til, hvorvidt regeringens følgeforslag til devalueringen var rigtige eller forkerte i økonomisk forstand. Spørgsmålet ligger i sig selv på grænsen af det meningsløse, eftersom enhver besvarelse må indebære en række politiske vurderinger. Naturligvis kunne man i den givne situation forestille sig andre økonomiske samfundssystemer, hvor tilsyneladende andre løsningsmuligheder ville foreligge. Ligeledes kunne man hævde, at en yderligere forhøjelse af skatter og afgifter og dermed følgende reduktion i beskæftigelsesniveauet principielt ville være at foretrække frem for indgrebet i lønmodtagernes dyrtidsordning. Man kunne jo også politisk forestille sig, at der blev truffet det valg, at man midlertidigt skulle nyde devalueringsfordelene og iøvrigt belave sig på en større udenlandsk nettolåntagning. Det er selvsagt ikke muligt at sige, hvilken af disse løsninger, der ville være »rigtig« eller »forkert«. Når spørgsmålet alligevel i en vis forstand kun kan siges at ligge på grænsen til det meningsløse – og ikke langt hinsides denne grænse – beror det på, at man formentlig kan opstille visse generelle rammer omkring en overvejende politisk majoritets økonomisk-politiske målsætning, ligesom visse løsningsmuligheder med henblik herpå og af hensyn til tidsfaktoren må antages at kunne udelukkes.

De politiske partiers holdning til regeringens forslag

Nedenfor findes en gennemgang af de politiske partiers holdning til de to indkomstpolitiske lovforslag, forslag til lov om ændret dyrtidsregulering af lønninger m. v. og forslag til lov om éngangsskat for personer for skatteåret 1968–69, der som ovenfor nævnt den 5. december 1967 var fremsat i folketinget af henholdsvis arbejdsministeren og finansministeren. Gennemgangen bygger først og fremmest på de autoritative standpunkter, som partiordførere og andre ved folketingets tre behandlinger af lovforslagene – den 7., den 13. og den 15. december – gav udtryk for, hvorimod det øvrige materiale til vurdering af partiers og enkeltpersoners stillingtagen, i form af dagbladsartikler, bøger m. v., som navnlig er righoldigt, for så vidt angår Socialistisk Folkepartis stillingtagen [7], kun perifert berøres.

Under folketingets behandling af de indkomstpolitiske forslag understregede statsminister *Jens Otto Krag,* arbejdsminister *Erling Dinesen,* finansminister *Henry Grünbaum* og Socialdemokratiets politiske ordfører, *Per Hækkerup,* at det først og fremmest var hensynet til bevarelsen af den *fulde beskæftigelse* efter den britiske devaluering, som lå bag forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion. Man havde først fra regeringens side været indstillet på, at dyrtidsportionen helt burde bortfalde, men havde siden ladet sig overbevise om, at en indefrysning på et år var bedre. Så ville dyrtidsportionen blive aktuel i forbindelse med overenskomstfornyelserne i foråret 1969, således at dette kunne tages i betragtning, når arbejdsmarkedets parter til den tid skulle søge at lægge en ramme for lønudviklingen. Det var opfattelsen i regeringen, at ikke mindst de lavest lønnede ville blive særlig hårdt ramt af de prisstigninger, som ville blive udløst af den delvise devaluering af den danske krone, ligesom de også først ville blive ramt af arbejdsløshed. Derfor var forslaget ikke mindst til gavn for de lavest lønnede [8]. Fra Socialdemokratiets side søgte man at fastholde, at den delvise devaluering af den danske krone var en kendsgerning, der ikke i sig selv skulle diskuteres under debatten, så at man – uanset hvad man iøvrigt mente om denne disposition, nu måtte tage et sagligt standpunkt og være med til at vedtage de fornødne følgeforanstaltninger, som skulle begrænse omkostningsstigningen.

Den foreslåede indkomstskat af ikke-lønmodtagere blev begrundet med et hensyn til den *sociale balance.* Fra socialdemokratisk side blev der lagt overordentlig stor vægt på, at LO og andre lønmodtagerorganisationer med ca. 1½ mill. medlemmer havde akcepteret indefrysningen af dyrtidsportionen på den givne baggrund, det vil bl. a. sige på baggrund af indførelsen af éngangs-

7. Se således bl. a. Harry Mortensen: »Arbejderflertallet«, forlaget Røde Hane, 1969, især kapitlerne, der er skrevet af Knud Vilby og Preben Wilhjelm, pp. 83–115.
8. »Folketingstidende«, 1967–68, 1. samling sp. 2.111.

skatten, som havde til formål at sikre, at også andre befolkningsgrupper end lønmodtagerne kom til at yde bidrag til den økonomiske sanering.

Fra Socialistisk Folkeparti fremførtes af den politiske ordfører, folketingsmand *Aksel Larsen,* nogenlunde de samme argumenter til fordel for lovforslagenes gennemførelse. Aksel Larsen fremhævede dog også meget kraftigt, at der var tale om nødvendige øjebliksforanstaltninger, som måtte følges op af videregående økonomisk-politiske foranstaltninger [9]. Såfremt forslagene blev nedstemt og regeringen dermed væltet, ville man have forspildt den historiske chance, som etableringen af det såkaldte arbejderflertal (i. e. parlamentariske flertal af socialdemokrater og SF) i november 1966 skabte [10].

Fra modstanderne af regeringens indkomstpolitiske forslag blev anført en række hovedargumenter.

Således understregedes der meget stor betænkelighed ved et *indgreb i arbejdsmarkedets overenskomster.* Denne betænkelighed kom mest markant til udtryk fra Det konservative Folkepartis ordfører, folketingsmand *Poul Møller.* I indlæg under alle tre folketingsbehandlinger gør Poul Møller således opmærksom på de konservatives betænkelighed ved dette forhold. Han rejser spørgsmålet, om organisationslederne kan handle på alle medlemmers vegne, når en urafstemning om overenskomstfornyelserne har fundet sted, og han kritiserer iøvrigt, at man alene har forhandlet med lønmodtagerorganisationerne og ikke med arbejdsgiverne [11]. Poul Møller anfører også, at når en overenskomst er indgået, så har man altid fra socialdemokratisk side hævdet, at det var farligt for arbejdsfreden, om der blev foretaget indgreb. Ligeledes er det gang på gang blevet anført, at såfremt pristalsreguleringen ophævedes eller svækkedes, så ville lønglidningen blot blive så meget desto stærkere [12]. Senere taler Poul Møller om den dyrtidsportion, regeringen vil have »stjålet« fra lønmodtagerne [13], og han fastslår i sit sidste indlæg før den afsluttende afstemning ved forslagenes 3. behandling, at han aldrig har opfattet indkomstpolitik på den måde, at der var tale om »indgreb i overenskomster, der var afsluttet, der var bekræftet ved urafstemninger. Det jeg forestillede mig om en indkomstpolitik, dengang det ord var moderne, det var da sandelig, at man fra samfundsmagtens side lagde en ramme, inden for hvilken man kunne afslutte overenskomsterne . . .« [14]. At man nu havde organisationernes tilslutning, betød efter Poul Møllers opfattelse ikke noget, idet der var tale om, at lederne for de faglige organisationer tiltog sig en beføjelse, som de ikke havde,

9. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2078–2079, 2521.
10. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2633.
11. »Folketingstidende«, ovf. cit. sp. 2071, 2143, 2340.
12. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2511.
13. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2618.
14. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2622.

såfremt de efter en urafstemning tilsidesatte medlemmernes ret og forhandlede den bort [15].

Også andre end de konservative udtrykte betænkelighed ved indgrebet på arbejdsmarkedet. Således gav Venstres ordfører, *Henry Christensen,* under 1. behandlingen udtryk for, at det var en »alvorlig ting« at gribe ind i en overenskomst, inden den er trådt i kraft, og en »endnu alvorligere ting« at gribe ind i en overenskomst, efter at den har været i kraft i en længere periode. Samtidig udtrykte Henry Christensen imidlertid anerkendelse for den realistiske indstilling, som – ikke mindst inspireret af LO's og dens formands modige optræden – var lagt for dagen [16]. Også han beklagede dog, at regeringen kun havde forhandlet med den ene af arbejdsmarkedets parter [17].

Kraftigst tilslutning til sin kritik på dette punkt fik Poul Møller fra folkesocialisten, folketingsmand *Kai Moltke,* der henviser til presseskriverier om evt. anvendelse af grundlovens paragraf 73 om ekspropriationer, hvorefter der skal gives erstatning [18]. Også de øvrige medlemmer af en gruppe af yderliggående SF-folketingsmedlemmer på 6 (i det følgende kaldet SF's venstrefløj) udtaler sig principielt mod indgreb på arbejdsmarkedet. Folketingsmand *Erik Sigsgaard* stiller således spørgsmålet, hvordan reaktionen ville have været, såfremt en borgerlig regering havde grebet ind i lønmodtagernes dyrtidsregulering. Så ville ifølge Sigsgaard en storm af protester, strejker o. s. v. have rejst sig mod en så traditionel borgerlig politik [19]. Venstrefløjen i SF synes dog alligevel villig til at slække på disse principper for at bevare »arbejderflertallet«, såfremt man samtidig med regeringsindgrebet i dyrtidsreguleringen gennemfører (1) ligeløn ved lov, (2) lovmæssigt fastsat mindsteløn og (3) fuld økonomisk kompensation ved arbejdsløshed [20].

Også fra socialdemokratisk side og fra SF's flertalsgruppe (i det følgende kaldet SF's højrefløj) anfører man principiel betænkelighed ved indgreb i overenskomsterne. Det fremhæves dog som allerede nævnt som et afgørende synspunkt, at lønmodtagerorganisationerne har sluttet op omkring forslaget [21]. Specielt finansministeren udtrykker yderligere tilfredshed med, at LO med sin tilslutning nu viser, at man har fået et mere utraditionelt syn på lønpolitikken [22]. Indvendingen om, at der kun er blevet forhandlet med den ene af

15. Sammesteds.
16. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2061.
17. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2062.
18. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2095.
19. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2545.
20. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2358. Sigsgaards vurdering af det ønskelige i bevarelsen af »arbejderflertallet« deles dog tilsyneladende ikke af alle hans meningsfæller. Se således Preben Wilhjelm ovf. cit. pp. 113–115.
21. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2076.
22. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2593–2594, 2105–2106.

arbejdsmarkedets parter imødegås dels af arbejdsministeren, der anfører, at han har haft en samtale med Arbejdsgiverforeningens formand, hvori denne af principielle grund anførte, at han måtte gå imod lovforslaget om indfrysning af dyrtidsportionen [23], dels af folketingsmand *Anker Jørgensen* (S), der til Poul Møller anfører, at man i den givne situation bør lægge hovedvægten på den del af arbejdsmarkedet, som skal opgive en overenskomstmæssig rettighed [24]. Arbejdsministeren afviser iøvrigt kravene om lovmæssig gennemførelse af ligeløn og mindsteløn, idet disse spørgsmål efter organisationernes eget ønske bør løses gennem forhandlinger på arbejdsmarkedet [25]. For så vidt angår spørgsmålet om fuld kompensation ved arbejdsløshed, henviser ministeren til, at et arbejde med udformningen af en betænkning herom allerede er igangsat [26]. Anker Jørgensen anfører yderligere, at ligelønsspørgsmålet kun søges løst af lovgivningens vej i u-lande, og netop ikke hvor civilisationen er høj, og hvor også en højt udviklet fagbevægelse rent faktisk virker [27].

Om indgrebet i dyrtidsreguleringen fastslår statsministeren endelig i sit indlæg umiddelbart inden afstemningen ved 3.–behandlingen, at man næppe senere ville kunne vende tilbage til den forelagte form for indkomstpolitik med indefrysning af en dyrtidsportion, såfremt denne politik blev forkastet ved afstemningen i folketinget. Statsministeren havde grund til at tro, at man i hvert fald fra LO's side ville mene, at hvis folketingets flertal ikke tog imod et tilbud fra arbejdere, tjenestemænd og funktionærer, så ville tilbuddet dermed være bortfaldet. Ved afstemningen ville man således kunne slå noget i stykker, der ikke kunne genskabes [28].

Iøvrigt fremhævede Poul Møller, ligesom Aksel Larsen og talerne fra SF's venstrefløj, at man burde tage særligt hensyn til de *lavtlønnede* lønmodtagere, for hvem en dyrtidsportion havde en forholdsvis større betydning end for de højere lønnede på det manuelle arbejdsmarked. Bl. a. som resultat af denne kritik blev man mellem 2. og 3. behandling enige i regeringen om, at lønmodtagere med under 18.000 kr. skattepligtig indkomst skulle have et nedslag på 150 kr. i skatten (en ordning der ansloges at ville koste et provenutab på 60 mill. kr.).

For så vidt angik *éngangsskatten,* kom kritiken særlig markant til orde fra *Henry Christensen* og fra Det radikale Venstres ordfører, folketingsmand *Hilmar Baunsgaard.*

23. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2109.
24. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2347.
25. Se også LO-formand Thomas Nielsens tale i Odd Fellow-palæet den 14. december.
26. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2365.
27. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2565.
28. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2650–2651.

Allerede under folketingets førstebehandling af lovforslagene fremhævede Henry Christensen, at man efter Venstres opfattelse ikke nogen sinde havde set så urimeligt et skatteforslag. Det ville medføre en urimelig forskelsbehandling af lønmodtagere og selvstændige erhvervsdrivende til ugunst for de sidstnævnte. En selvstændig erhvervsdrivende, som måske på grund af avancestoploven havde fået en nedgang i det grundlag, hvorpå hans virksomhed skulle drives, ville komme til at betale særskatten, hvorimod en indkomsttager med et lønmodtagerfradrag ville kunne have en betydelig indkomst og indkomststigning uden at komme til at betale særskat [29]. Henry Christensen henviser specielt til grupper som fiskere, landmænd og selvpensionister, som dem der ville blive urimeligt ramt af særskatten. Han sammenligner med finansministeren som lønmodtager, der ville få inddraget én dyrtidsportion, men derudover få udbetalt én efter januar-pristallet 1968 til en værdi af 2.000 kr. på årsbasis, medens den fisker eller landmand, som falder uden for pristalsordningen, som er forsørger, og hvis indkomst går ned fra 25.000 kr. til 20.000 kr. eller til 15.000 kr., han skal betale en ekstra særskat [30].

Også Hilmar Baunsgaard fremhæver, at særskatten efter de radikales opfattelse var urimelig og uretfærdig. Begrundelsen for avancestoploven, som Det radikale Venstre havde støttet vedtagelsen af, var netop, at ingen skulle have fortjenstmulighed på devalueringen. Dette havde imidlertid også medført, at man måtte forlange, at virksomhederne fraveg det normale genanskaffelsesprincip ved deres kalkulationer, således at de var tvunget til at sælge eksisterende lagre på grundlag af den hidtidige, lavere indkøbspris, medens de var nødt til at købe hjem til de efter devalueringen gældende højere priser. Det ville efter radikal opfattelse være urimeligt, om man herefter til disse virksomheder sagde: »Vi har fraskåret jer en fortjenstmulighed, vi har oven i købet taget en lille bid af jeres kapital, det anså vi for nødvendigt for at rette den økonomiske situation op, men som tak for, at vi har gjort det over for jer, så bør I også til gengæld nu betale en ekstra skat« [31]. Hilmar Baunsgaar understreger iøvrigt, at den politiske situation medfører, at man af de to fremsatte lovforslag ikke kan indskrænke sig til at tage stilling til éngangsskatten alene. Dens skæbne vil nemlig blive afgjort ved afstemningen om forslaget vedrørende indefrysning af dyrtidsportionen. I det øjeblik, man beslutter sig for at stemme for nedfrysningen af en dyrtidsportion, men finder at der er mange urimeligheder og en skæv økonomisk virkning i éngangsskatten, så har man ved at undlade at stemme eller ved at stemme for dyrtidsportionen samtidig taget stilling for éngangsskatten, fordi både Socialdemokratiet

29. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2062.
30. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2142–2143, 2147, 2336–2339, 2369–2370, 2504–2505, 2612, 2615.
31. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2084–2085, 2527–2528, 2587.

og SF har meddelt, at den vil de stemme for [32]. Ville regeringen derimod lade éngangsskatten falde – og i stedet for foretage besparelser på statsbudgettet – ville der efter radikal opfattelse være forligsmuligheder [33].

Fra regeringen, Socialdemokratiet og SF blev det som svar på disse indvendinger anført, at éngangsskatten sikrede en rimelig social balance, som var nødvendig, for at man kunne få lønmodtagernes tilslutning til indgrebet i dyrtidsordningen. Specielt henvendt til Henry Christensen anførte *finansministeren,* at det forhold, at skalaindkomsten skulle anvendes ved beregning af éngangsskatten ville medføre, at de lavere indkomstgrupper blandt ikke-lønmodtagergrupperne kun i ringe grad kom til at betale éngangsskat. Måtte en højerelønnet afstå 2.000 kr. i dyrtidsregulering, ville en selvstændig erhvervsdrivende først med en årsindkomst på 80.000 kr. komme af med det samme som lønmodtageren. Så vidt det overhovedet var muligt at tilrettelægge noget sådant, fandt ministeren, at der var social balance i den foreslåede ordning [34].

Den politiske ordfører for Liberalt Centrum, folketingsmand *Niels Westerby* gav i princippet tilslutning til éngangsskatten, idet han dog under folketingets førstebehandling stillede forslag om, at dens af de øvrige ordførere fremhævede urimelige virkninger skulle imødegås, derved at de ikke-lønmodtagere, der i 1968 fik en mindre indkomststigning end den gennemsnitlige for lønmodtagerne, skulle have tilbagebetalt éngangsskatten [35]. Dette forslag afvistes dog senere af regeringen som administrativt meget vanskeligt gennemførligt.

Et gennemgående træk i ordførertalerne fra navnlig Venstre og Det konservative Folkeparti var iøvrigt henvisning til *regeringens påståede almindelige uduelighed på det økonomisk-politiske område.* Dette havde ført til stigende betalingsbalanceunderskud, faldende beskæftigelse, stærkt øget skattestigning o. s. v., ligesom man hævdede, at regeringens og SF's holdning havde været præget af en ensidig klassepolitisk indstilling. Der skal ikke her gås i enkeltheder med hensyn til disse argumenter. Klarest gav *Poul Møller* formentlig i sine sidste bemærkninger før den afgørende afstemning udtryk for den opfattelse ved at erklære, at man efter hans opfattelse ikke kunne løse »vore økonomiske problemer igennem en klassepolitik, igennem en ensidig arbejderpolitik. Og skulle det, man kalder arbejderflertallet, være gået i stykker og valget medføre, at der ikke længere kan føres en ensidig klassepolitik, så er jeg kun tilfreds med det, og så er det en fordel for hele samfundet« [37].

32. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2131.
33. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2350, 2376.
34. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2614.
35. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2071, 2343.
36. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2090–2091.
37. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2623–2624.

Denne utilfredshed med regeringens almindelige holdning blev også formuleret af *Hilmar Baunsgaard* og *Niels Westerby*. Disse pegede i særlig grad på regeringens parlamentariske afhængighed af SF. Efter Baunsgaards opfattelse gav forhandlingerne mellem Socialdemokratiet og SF en fornemmelse af, at det var hovedhensigten at få tilvejebragt sammenhold og sammenhæng mellem disse partier, så de kunne stå sammen om den videre økonomiske lovgivning, når de fremlagte lovforslag var gennemført. De andre partier kendte intet nærmere til denne sammenhæng, men de vidste altså, at der mellem Socialdemokratiet og SF drøftedes en række vidtgående økonomiske forhold og hensigter. Derfor måtte også med i den politiske bedømmelse efter radikal opfattelse ved siden af de to lovforslag, det indtryk, som »den helt særegne forhandlingsform« måtte give anledning til [38]. Under 3.-behandlingen oplyste *statsministeren* herefter, hvad man var nået frem til som resultat af de førte forhandlinger mellem regeringspartiet og SF, såfremt de to regeringsforslag nu gennemførtes. Det drejede sig om, at der (1) skulle gennemføres den ovenfor (p. 163) nævnte kompensation til de lavestlønnede, (2) at der skulle ske en permanent udbygning af priskontrollen efter 1. juli 1968 (hvor avancestoploven udløb), (3) at der skulle gennemføres besparelser på statsbudgettet, både for så vidt angik de civile budgetter, samt inden for forsvarsforligets rammer også med henblik på de militære budgetter, og endelig (4) at en nedsættelse af arbejdstiden, eventuelt i etaper, til 40 timer ugentlig skulle fremmes mest muligt i overensstemmelse med retningslinierne for et af arbejdsministeren nedsat udvalg, ligesom arbejdsløshedssikringen skulle udbygges, således at der ville blive tale om en egentlig erstatning for tabt arbejdsfortjeneste under arbejdsløshed. Lovforslag herom skulle fremsættes i 1968 [39]. Hilmar Baunsgaards kommentar til disse forslag var, at han yderligere ved at høre om resultatet af forhandlingerne mellem Socialdemokratiet og SF var blevet bestyrket i den opfattelse, at man ikke på det givne tidspunkt kunne tage noget medansvar fra radikal side. Således hævdede statsministeren nu, at man for at modvirke omkostningsstigninger ønskede at nedfryse en dyrtidsportion, samtidig med at man altså havde forhandlet med SF om en nedsættelse af arbejdstiden. Måske burde en sådan arbejdstidsnedsættelse ske, men de radikale følte sig ikke pludselig kompetente til at gå ind for en sådan beslutning. Det radikale Venstre var iøvrigt af den opfattelse, at der her var tale om et område, der burde overlades til forhandling mellem arbejdsmarkedets parter [40].

Som nævnt var også Niels Westerby inde på samme problemstilling, idet han allerede under sin tale ved folketingets 1.-behandling stillede som en

38. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2349.
39. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2574–2576.
40. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2635.

forudsætning for LC's medvirken til gennemførelsen af regeringens forslag, at regeringen skulle give en klar garanti for, at man ikke i fremtiden ville gennemføre lovforslag alene sammen med SF. Den forløbne politiske udvikling havde nemlig givet anledning til uværdige og kedelige tilstande omkring regeringens støtteparti, som havde lammet folketingets arbejde [41]. Dette afvistes dog umiddelbart af *Per Hækkerup* [42].

Som det også allerede er fremgået, indgik spørgsmålet om *besparelser på statsbudgettet* i folketingsforhandlingen. Særlig *Henry Christensen, Poul Møller* og *Hilmar Baunsgaard* slog til lyd for, at sådanne besparelser burde indgå i devalueringens følgeforanstaltninger. Poul Møller konkretiserede disse sparebetragtninger derhen, at der måtte kunne spares 250 mill. kr. på bevillingen til den i foråret 1967 oprettede boligfond, ligesom der kunne spares 150 mill. kr. på vejudgifterne, altså i alt ca. 400 mill. kr. alene på disse to poster. De konservative ville derudover være villige til at fremkomme med yderligere råd om besparelser på statsbudgettet [43]. Hilmar Baunsgaard anførte ligeledes en besparelse på boligfonden på 250 mill. kr., og han mente derudover, at det inden for forsvarsforligets rammer ville være muligt at foretage besparelser på de militære budgetter på 150–200 mill. kr. [44]. Også *Aksel Larsen* og talerne fra SF's venstrefløj rejste ønsker om militære besparelser, medens Poul Møller advarede regeringen mod efter aftale med SF at stille de fire partier, der havde indgået forsvarsforliget fra 1960, over for en fuldbyrdet kendsgerning med hensyn til militære besparelser [45].

Statsministeren tilkendegav allerede under 1.-behandlingen regeringens vilje til at gennemgå mulighederne for besparelser [46]. Statsministeren var dog skeptisk med hensyn til besparelser på boligfondens budget [46], en mulighed der også afvistes af Aksel Larsen [47].

Afstemningen om regeringens to lovforslag resulterede i, at forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion forkastedes med 92 stemmer mod 85, medens forslaget om éngangsskat vedtoges med 91 stemmer mod 86 (ved begge afstemninger undlod et færøsk og et grønlandsk medlem at stemme). *Statsministeren* meddelte herefter regeringens beslutning om udskrivelse af folketingsvalg (23. januar 1968) ligesom han tilkendegav, at forslaget om en éngangsskat ikke ville blive indstillet til kgl. stadfæstelse.

41. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2094–2095.
42. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2114.
43. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2120.
44. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2350.
45. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2371.
46. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2137.
47. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 2374.

Organisationernes holdning til regeringens forslag

Nedenfor skal hovedvægten lægges på den holdning, som arbejdsmarkedets hovedorganisationer, LO og Dansk Arbejdsgiverforening (DA) tilkendegav over for de af regeringen fremsatte lovforslag.

I *LO*'s medlemsblad, »Løn og Virke« kommenteres den økonomisk-politiske situation den 25. november 1967. Det hedder i den ledende artikel, at beslutningen om devaluering under ganske bestemte forudsætninger er sket i forståelse med LO. Det helt afgørende motiv hertil har været hensynet til *beskæftigelsen*. LO har været vidne til en voksende ledighed, der har fremkaldt ængstelse i fagbevægelsen, og man har følgelig anset det for væsentligt, at industrien kunne opnå bedre salgsmuligheder og konkurrencevilkår såvel ved eksport som på hjemmemarkedet. Devalueringen kan imidlertid ikke stå alene, hedder det videre. Derfor er loven om avancestop blevet gennemført, og man opfordrer til, at loven om indseende med priser skærpes, selvom et generelt pris- og lønstop ikke anses for gennemførligt. Det nye vil være, at alle nu må bære deres andel af byrderne, og LO har derfor tilbudt at afstå fra udbetalingen af den anden af de ventede dyrtidsportioner. At LO således har akcepteret et lovmæssigt indgreb i pristalsreguleringen, er imidlertid kun sket under den udtrykkelige forudsætning, at ikke-lønmodtagerne pålignes en ekstraskat [48].

På sit repræsentantskabsmøde den 4. december vedtager LO herefter – og efter enstemnig indstilling for organisationens forretningsudvalg – med 417 stemmer mod 21 en udtalelse, der godkender de forhandlinger, som var blevet ført mellem regeringen og LO. Repræsentantskabet tilslutter sig, at man for at stabilisere omkostningsniveauet tilbageholder den anden af de dyrtidsportioner, der ventes at komme til udbetaling som følge af januar-pristallets stigning, fra 1. marts 1968 til udgangen af februar 1969 – på betingelse af at andre samfundsgrupper, som ikke får deres indkomster pristalsreguleret, kommer til at yde et tilsvarende bidrag til sikring af landets samlede økonomi. Repræsentantskabet tilslutter sig derfor regeringens plan om gennemførelse af en 3 pct.'s ekstraskat for alle uden for lønmodtagernes kreds, idet man dog ønsker, at folke- og invalidepensionisterne friholdes for virkningerne af de påtænkte foranstaltninger. LO's repræsentantskab understreger iøvrigt nødvendigheden af, at de prisstigninger der finder sted på jord og anden fast ejendom som følge af devalueringen, standses. Man foreslår stop for tillægslån i ældre ejendomme og i ejendomme, der ikke tjener produktive formål, og man henstiller til regeringen, at der snarest muligt fremsættes lovforslag, der kan løse jordproblemerne. Endvidere peger man på det ønskelige i lettelser i kreditpolitikken, ligesom det henstilles til regeringen at søge såvel dagpengesat-

48. »Løn og Virke«, 1967, p. 366.

serne som procentgrænsen for understøttelserne i arbejdsløshedsloven forhøjet [49].

I en ledende artikel understreger »Løn og Virke« den 10. december, at LO's akcept af indefrysningen af dyrtidsportionen sker under den absolutte forudsætning, at der af ikke-lønmodtagere svares en éngangsskat på ca. 3 pct. af skalaindkomsten. Det fremhæves igen, at motivet for beslutningen er fagbevægelsens bekymring for beskæftigelsesudviklingen. Det er forståeligt, hedder det, at der er folk i fagbevægelsen, der af pricipielle grunde vender sig mod ethvert lovmæssigt indgreb i bestående overenskomster. LO har samme principielle synspukt, men man befandt sig i en uventet og akut situation, hvor der måtte handles utraditionelt for helhedens – og dermed beskæftigelsens – skyld. Man udtrykker dog ønske om, at der for de lavtlønnede kan findes en særlig ordning, selvom lederen dog giver udtryk for, at noget sådant nok i den givne situation vil være tvivlsomt [50].

Den 14. december taler LO's formand, *Thomas Nielsen,* i Odd-Fellowpalæet på et møde arrangeret af Arbejdernes Fællesorganisationer. Han karakteriserer den holdning, som SF's venstrefløj indtager som et forræderi mod arbejderklassen, ligesom han tilkendegiver, at problemerne om ligeløn og mindsteløn bør løses af fagbevægelsen og ikke ved lov.

Den 22. december – altså efter at regeringen er kommet i mindretal i folketinget den 15. december og har udskrevet valg – udkommer »Løn og Virke« med en leder under overskriften: »Den historiske chance, der forspildtes«. Igen understreges bekymringen over for den nedadgående beskæftigelse, ligesom man fremhæver, at også tjenestemands- og funktionærorganisationerne tilsluttede sig LO's tilbud om indefrysning af en dyrtidsportion. »Principryttere« i SF har stillet irrelevante betingelser for at medvirke til en løsning af den akutte situation – noget der nok nærmest må kaldes politisk afpresning. Iøvrigt fremhæves specielt regeringens forsøg på at tilgodese de lavtlønnede (jfr. ovenfor p. 163) [51].

Ved et møde med statsministeren den 19. november gav formanden for *DA, Svend Heineke,* udtryk for den opfattelse, at Danmarks økonomiske situation ikke havde nødvendiggjort en devaluering [52]. I en ledende artikel i foreningens medlemsblad, »Arbejdsgiveren«, den 1. december fremhæves det, at arbejdsløsheden for 1967 kun vil blive på $2^1/_2$–3 pct., medens man ved devalueringen i 1949 havde haft en ledighedsprocent på 10. Der udtrykkes frygt for, at lønninger og priser hurtigt vil tilpasse sig kronens devaluering, således at

49. »Løn og Virke«, 1967, p. 386.
50. »Løn og Virke«, 1967, p. 387.
51. »Løn og Virke«, 1967, p. 407.
52. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 21, p. 12.

dennes eventuelle fordele for de konkurrenceudsatte erhverv bliver minimale og under alle omstændigheder meget kortvarige [53].

Den 1. december holder DA's forretningsudvalg møde. Der udsendes herfra en pressemeddelelse, hvori det bl. a. hedder, at DA vil foretrække, at den automatiske dyrtidsregulering helt bortfalder eller erstattes af en halvautomatisk reguleringsordning i forbindelse med næste overenskomstsituation. DA vender sig imidlertid mod en lovgivning, der tilsidesætter indgåede aftaler på arbejdsmarkedet, og man konstaterer derfor med dyb beklagelse, at regeringen har bragt sig i en situation, hvor den har følt sig nødsaget til – med de meget alvorlige konsekvenser, det kan få for fremtidige overenskomstforhandlinger på arbejdsmarkedet – at gennemføre lovgivningsindgreb over for gældende overenskomster. Forretningsudvalget tager afstand fra, at man på det foreliggende grundlag griber ind i de gældende overenskomster [54].

I en henvendelse til folketingsudvalget vedrørende indfrysning af en dyrtidsportion fraråder DA endelig den 11. december et sådant vilkårligt indgreb i de kollektive overenskomster [55].

Også statstjenestemændenes centralorganisationer, Danmarks Lærerforening, Fællesrepræsentationen af Arbejdsledere og tekniske Funktionærforeninger, Akademikernes Samarbejdsudvalg (AS) og Fællesrådet for danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer (FTF) gav som LO tilslutning til indefrysningen af en dyrtidsportion.

I *FTF*'s medlemsorgan, »fællesrådet«, hedder det i en ledende artikel i november-decembernummeret 1967, at FTF under drøftelser med regeringen på linie med de øvrige lønmodtagerorganisationer har understreget det betænkelige i at gøre indgreb i den lovfæstede eller overenskomstaftalte automatiske dyrtidsregulering. Man afviste imidlertid ikke, at den foreliggende ekstraordinære situation kunne give baggrund for ekstraordinære skridt, bl. a. med det formål at søge beskæftigelsen opretholdt gennem en bremse på omkostningsniveauet. Som betingelse herfor havde FTF krævet garanti for, at der blev tale om en ligelig fordeling af byrderne såvel mellem lønmodtagerne indbyrdes som mellem lønmodtagerne og de øvrige befolkningsgrupper [56]. Den 4. december fremsættes fra FTF's forretningsudvalg en udtalelse, hvori det hedder, at FTF er indforstået med, at tjenestemænd og funktionærer på lige fod med andre samfundsgrupper må bære deres andel af følgerne af devalueringen. FTF er principielt imod indgreb i den gældende dyrtidsregulering, men anses det for nødvendigt at foretage et indgreb, vil man ud fra et lig-

53. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 20, pp. 7–8.
54. »Arbejdsgiveren«, 1967, nr. 21, p. 12.
55. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 2, p. 24.
56. »fællesrådet«, 1967, p. 175.

hedssynspunkt anføre, at det må kræves, at et forslag om ekstraskat udformes således, at skatten vil svare til den byrde, der pålægges lønmodtagerne, såfremt et forslag om indgreb i dyrtidsreguleringen gennemføres. Endvidere peger FTF's forretningsudvalg på den ulighed mellem grupperne af lønmodtagere med dyrtidsregulering efter henholdsvis 3 og 2 pct.-points stigning i pristallet, som indefrysningen efter det fremlagte lovforslag ville have medført. Dette understøttes yderligere af en henvendelse fra FTF til folketingsudvalget den 8. december [57], der igen er medvirkende til, at arbejdsministeren udarbejder et ændringsforslag til lovforslagets 2.-behandling, hvorefter de to grupper af lønmodtagere kan stilles lige.

VKR-regeringens økonomiske oplæg

Den 1. februar 1968 dannedes en regering bestående af *Venstre, Det konservative Folkeparti* og *Det radikale Venstre* (VKR-regeringen) med den radikale, *Hilmar Baunsgaard,* som statsminister. Nedenfor skal kort redegøres for det økonomisk-politiske oplæg, som regeringen søgte at få gennemført umiddelbart efter sin tiltræden.

Den 6. februar 1968 fremsatte statsministeren regeringens tiltrædelseserklæring i folketinget.

Statsministeren understregede her det efter regeringens opfattelse afgørende vigtige i en indsats til løsning af landets *økonomiske problemer.* Den ny regerings mest påtrængende opgave ville være at gennemføre en politik, som kunne bringe det danske samfund ind i en ny og stabil økonomisk fremgang. Regeringen tiltrådte i en situation, der var præget af betydelige økonomiske vanskeligheder. Arbejdsløsheden havde været stigende, virksomheder havde måttet lukke og standse betalingerne, og det i forvejen store underskud på betalingsbalancen over for udlandet blev i 1967 større end nogensinde. Dyrtidsreguleringen og de i 1967 aftalte lønforhøjelser samt arbejdstidsforkortelse ville i det første halve år medføre betydelige stigninger i omkostninger, indtægter og priser. Disse stigninger vil atter forhøje reguleringspristallet til sommer og medføre en ny omgang forhøjelser af pengeindtægter, omkostninger og priser til efteråret. Statsministeren befrygtede herefter, at lønniveauet ved begyndelsen af 1969 ville ligge op til 13 pct. højere end i begyndelsen af 1968, hvilket væsentligt ville overstige den lønstigning, der kunne forventes i de lande, Danmark i særlig grad konkurrerer med [58].

Statsministeren understregede, at regeringen på det økonomiske område overtog en arv, der nødvendiggjorde omgående og effektiv indgriben, som kunne bringe de farlige kræfter, der spillede så stor en rolle i den danske

57. »fællesrådet«, 1968, p. 15.
58. »Folketingstidende«, 1967–68, 2. samling, sp. 9–10.

økonomi i disse år, under fornøden kontrol. Det var regeringens hensigt at løse disse problemer ved en samordnet indsats på flere områder af den økonomiske politik og ikke ved hjælp af et enkelt universalmiddel. Regeringen ville hurtigt gennemføre en finanspolitisk stramning, idet man ville iværksætte en gennemgang af statsbudgettet med henblik på at beskære stigningen i de civile og militære udgifter med 600 mill. kr., hvoraf inden for forsvarsforligets rammer 125–150 mill. kr. ville berøre de militære budgetter. Man ville optage drøftelser med arbejdsmarkedets parter med funktionær- og tjenestemandsorganisationerne og med erhvervslivets organisationer om foranstaltninger, der kunne dæmpe stigningen i omkostninger, avancer og priser. Et positivt resultat af disse drøftelser kunne ifølge statsministeren formindske omfanget af den nødvendige statsfinansielle stramning [59].

Den 15. februar holdt statsminister Baunsgaard herefter møde med repræsentanter for erhvervslivets og arbejdsmarkedets organisationer. Statsministeren understregede på mødet atter nødvendigheden af, at der holdes igen med pris- og omkostningsstigninger, idet det valutamæssige grundlag for fastholdelse af en høj og stabil beskæftigelse ellers ville blive undergravet. Det tilkendegives, at man vil gennemføre lovforslag om anmeldelse til monopoltilsynet af alle vejledende priser, der ikke må forhøjes uden tilsynets godkendelse. Endvidere vil man gennemføre et midlertidigt stop for prisforhøjelser på området for tjenesteydelser. Denne lov skal have gyldighed til 1. november 1968, og den i november 1967 vedtagne avancestoplov forlænges ligeledes til 1. november. Regeringen vil derudover tage spørgsmålet om hjemmemarkedspriserne for landbrugsvarer op til drøftelse med landbrugets organisationer, idet man er opmærksom på, at en nedbringelse af prisniveauet i betragtning af landbrugets økonomiske vanskeligheder vil forudsætte økonomiske kompensation i en eller anden form. Regeringen ville iøvrigt stille forslag om en statsfinansiel stramning bestående dels af besparelser på statsbudgettet på ca. 600 mill. kr., dels af en forhøjelse af skatter og afgifter på ca. 400 mill. kr. Ifølge statsministeren ville det herefter bero på en række forudsætninger, om der derudover ville være behov for yderligere væsentlige skatteforhøjelser. Statsministeren henstillede til arbejdsmarkedets hovedorganisationer at optage forhandlinger med det sigte at medvirke til en stabiliseringspolitik. Et sådant bidrag ville medvirke til at forhindre, at der skabtes en købekraft, som ville drive priserne op, fordi den ikke modsvaredes af en stigning i produktionen. Skabtes den alligevel, ville regeringen ikke have anden udvej end at foretage yderligere skatteforhøjelser. Statsministeren bad om at få organisationernes svar inden 14 dage [60].

59. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 11–12.
60. »Avisårbogen« 1968, p. 27–28. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 252–256. Dagen inden statsministerens møde havde Danmarks Statistik offentliggjort reguleringspris-

Samme dag – den 15. februar – fremsatte handelsminister *Knud Thomsen* i folketinget forslag til lov om vejledende priser og prisstop for tjenesteydelser samt forslag til lov om ændring af avancestoploven (forlængelse af gyldighedsperioden). Statsministeren understregede under den påfølgende folketingsdebat, at omfanget af den samlede finanspolitiske stramning, ville afhænge af resultatet af organisationernes drøftelser, og det var derfor ikke muligt at sige noget mere nøjagtigt om dens størrelse [61]. Dette uddybedes yderligere af finansminister *Poul Møller,* der anførte, at når han ikke på regeringens vegne allerede havde stillet forslag om en skatte- og afgiftsstigning på de bebudede 400 mill. kr., så skyldtes det, at han måske 14 dage senere ville blive nødt til at møde med et skatteforslag til yderligere 800 mill. kr. Den samlede bedømmelse af, om man skulle have 400 mill. kr. eller et større tal, måtte afhænge af de forhandlinger, som skulle finde sted mellem organisationerne [62]. På et møde for radikale tillidsmænd den 26. februar konkretiserer statsministeren herefter regeringens planer en smule, idet han fremhæver. at en forhøjelse af momsprocenten kan vise sig uundgåelig, hvis organisationernes forhandlinger ender uden resultat. Skattevejen er kun den næstbedste udvej, idet den ikke umiddelbart tjener til at stimulere konkurrenceevnen og dermed beskæftigelsen. En tilbageholdenhed over for indkomstudviklingen er det eneste middel, der fuldt tilfredsstillende kan rette dansk økonomi op [63]. Iøvrigt gentog statsministeren sine synspunkter i et svar til LO den 27. februar på en henvendelse, som organisationen i midten af måneden rettede til regeringen om foranstaltninger til imødegåelse af beskæftigelsesudviklingen, ligesom der den 22. februar fandt et møde sted mellem statsministeren, arbejdsminister *Lauge Dahlgaard* samt formændene fra LO og DA.

De politiske partiers holdning til regeringens oplæg

Den partipolitiske diskussion omkring regeringens økonomisk-politiske oplæg i februar 1968 fik et langt mindre dramatisk forløb, end tilfældet var i december 1967. Dette skyldes naturligvis først og fremmest, at den nye regering byggede på et meget klart flertal i folketinget – VKR havde således 98 af folketingets i alt 179 medlemmer bag sig – men derudover har det vel også været af betydning, at regeringen ikke som sin forgænger fremlagde forslag om direkte indgreb i lønudviklingen for folketinget. På det indkomstpolitiske område koncentrerede man sig om de to ovenfor nævnte forslag til prislove, medens man iøvrigt indskrænkede sig til at henstille til organisationerne,

tallet for januar, der opgjordes til 127,2, hvilket ville udløse 2 dyrtidsportioner for de store grupper på arbejdsmarkedet.

61. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 309.
62. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 313.
63. »Avisårbogen«, 1968, p. 34.

at disse selv tog spørgsmålene om den omkostningsmæssige udvikling op til drøftelse.

Kommentarerne til regeringens oplæg fremkom herefter i folketinget i forbindelse med 1.-behandlingen af forslaget til finanslov for 1968–69 den 8. februar, samt i forbindelse med de tre behandlinger af prislovene, der alle fandt sted den 15. februar.

Fra socialdemokratisk og folkesocialistisk side kritiserede henholdsvis *Per Hækkerup* og *Aksel Larsen* regeringen for, at dens oplæg bar præg af uklarhed [64]. Per Hækkerup påpegede iøvrigt, at regeringen nu var i færd med at genoptage en del af Socialdemokratiets politik, dog uden at imødekomme lønmodtagernes forudsætning om, at andre befolkningsgrupper skulle tage tilsvarende afsavn. Han forstod godt, hvis lønmodtagerorganisationerne over for et sådant ensidigt tilbud ville holde fast ved de forudsætninger, som de havde krævet opfyldt af den tidligere regering. Per Hækkerup var af den opfattelse, at forkastelsen af Socialdemokratiets politik ville føre til en meget stærk vækst i skatterne, en særdeles ubehagelig nedskæring af statens udgifter og dermed en større arbejdsløshed end i de foregående år. Til en sådan politik ville regeringen ikke få Socialdemokratiets tilslutning [65]. Under behandlingen af prislovene advarede Per Hækkerup regeringen mod i forbindelse med påtænkte ændringer i formen for tilskud til landbruget at ændre ved pristalsberegningens grundlag og principper. En sådan »fusk med pristallet« ville kunne få de alvorligste følger [66]. Iøvrigt spurgte Per Hækkerup statsministeren, hvordan regeringen ville sikre, at der blev balance mellem de forskellige befolkningsgrupper, såfremt man fik organisationerne til at forhandle sig frem til enighed om afgivelse af en dyrtidsportion, og regeringen så på den baggrund fremsatte lovforslag herom. Skulle der så lægges skatter eller noget lignende på ikke-lønmodtagergrupperne? [67].

Som omtalt udtalte Aksel Larsen sig på samme linie. Han erindrede om, hvordan daværende folketingsmand Poul Møller holdt »harmfnysende og hjertegribende taler« om det uanstændige i, at lovgivningsmagten greb ind i gældende overenskomster mellem arbejdsmarkedets parter [68]. Det var iøvrigt Aksel Larsens opfattelse, at regeringen måske overvurderede styrken i lønstigningen, og at det slet ikke var givet, at også julipristallet ville udløse to dyrtidsportioner. Han mente, at lønudviklingen i de seneste år havde været præget af en stigende stabilitet og anførte derudover, at størsteparten af de resterende lønstigninger i overenskomstperioden hang sammen med den plan-

64. E. g. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 50, 57, 157, 274, 298.
65. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 58.
66. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 275.
67. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 276–277.
68. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 89.

lagte nedsættelse af den ugentlige arbejdstid med 1½ time. Selv om denne arbejdstidsnedsættelse skete mod lønkompensation, ville den næppe forøge lønomkostningerne, eftersom arbejdsproduktiviteten ville stige, ligesom en lønmæssig kompensation ikke i sig selv gav højere lønindkomster og derved øgede forbrugsmuligheder [69].

Fra regeringspartiernes side anførte Det konservative Folkepartis ordfører, folketingsmand *Jørgen Jensen,* at man ønskede at føre en indkomstpolitik på en fornuftig måde, ikke mere end højest nødvendigt ved tvang og direkte indgreb, f. eks. i bestående overenskomster fra statsmagtens side, men i hvert fald også ved en appel til de organer, der traditionelt selv i vidt omfang fastsætter lønniveauet og indkomstniveauet og arbejdsvilkårene iøvrigt [70].

Tilsvarende understregede Venstres ordfører, *Henry Christensen,* at det efter Venstres skøn var en rigtig fremgangsmåde, at regeringen havde rettet en stærk appel ikke bare til en enkelt organisation, men til alle parterne på arbejdsmarkedet og til de store erhvervsorganisationer. For så vidt angik de grupper, som ikke var lønmodtagere, var det fremdeles Venstres synspunkt, at såfremt de havde indkomster på linie med eller mere end det, der tillodes lønmodtagergrupperne, burde en eller anden form for en tilsvarende byrdefordeling finde sted, men ikke sådan at de lavere indkomstgrupper yderligere skulle belastes af en indkomstpolitik [71]. Fra radikal side fremhævede ordføreren, folketingsmedlem *Grethe Philip,* at regeringen med lovforslaget om vejledende priser og prisstop i det lovgivende arbejde først rettede blikket mod de erhvervsdrivendes indtægter. Dermed var det gjort klart, at det ikke ensidigt var lønmodtagerne, der appelleredes til [72]. Også statsminister *Baunsgaard* fremhævede, at netop prislovene viste, at ingen med rette kunne sige, at det alene var lønmodtagerne, der skulle holde for [73]. Det var imidlertid ikke statsministerens opfattelse, at avanceloven skulle være en kompensation for, hvad lønmodtagerne måtte give afkald på. Fremsættelsen af prislovforslagene måtte imidlertid tages som udtryk for, at regeringen ville være villig til også at fremsætte sådanne forslag, som tog sigte på andre grupper i befolkningen, og som tog sigte på at skabe ligestilling [74].

Folketingets behandling af prislovforslagene sluttede iøvrigt den 15. februar med, at disse begge blev enstemmigt vedtaget af tinget.

Organisationernes holdning til regeringens oplæg

I *LO's* medlemsorgan, »Løn og Virke«, blev det allerede i en leder den 6.

69. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 83, 297.
70. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 282.
71. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 288–289.
72. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 295.
73. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 310.
74. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 321.

februar fastslået, at regeringen var velkommen til at tale med arbejdsmarkedets parter om en dæmpning af lønomkostningerne, men det måtte fastholdes, at LO's tilbud i efteråret blev givet som led i en for LO akceptabel helhed. Om denne så havde noget at gøre med statsminister Baunsgaards »samordning« ville tiden vise, og det ville blive interessant at se, hvordan Dansk Arbejdsgiverforening ville forholde sig i denne situation [75]. Ved et møde for Socialdemokratiets hovedbestyrelse, folketingskandidater samt kreds- og amtsformænd gav LO-formanden, *Thomas Nielsen,* udtryk for, at porcelænet lå på gulvet, og at der skulle en forfærdelig stærk lim til at klinke det. Han troede ikke, at regeringen ville være i stand til at fabrikere en sådan lim. Smedeforbundets formand, *Hans Rasmussen,* mindede om, at VKR-partierne stemte imod forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion, hvormed disse retter var båret af bordet. Statsministeren skulle ikke vente indrømmelser fra dansk fagbevægelse.

LO var imidlertid stadig bekymret over udviklingen i beskæftigelsen. Allerede den 16. februar besluttede LO's forretningsudvalg efter modtagelsen af statsministerens henvendelse at foretage en henvendelse til regeringen om beskæftigelsessituationen. Det hedder heri bl. a., at man med særdeles stor bekymring har måttet konstatere, at arbejdsløshedskasserne inden for industrierhvervene havde en betydelig ledighedsprocent – ligesom tilfældet havde været for byggefagenes vedkommende. Man henstillede til regeringen, at den alvorligt tog under overvejelse, om det i den foreliggende situation kunne være nødvendigt at udsætte nødvendige offentlige investeringer. LO tillod sig at gå ud fra, at det ikke var regeringens hensigt at klare de økonomiske problemer ved at opretholde eller måske endog i visse situationer at udvide arbejdsløsheden [76].

I »Løn og Virke«'s ledende artikel den 28. februar kommenteredes de forhandlinger mellem LO og DA, som statsministerens henvendelse den 15. februar havde givet anledning til. Det var regeringens ønske, at man skulle drøfte en såkaldt neddæmpning af omkostningsniveauet, men det viste sig vanskeligt at finde noget at forhandle om. Dette skyldtes igen regeringens uhyre vage oplæg. Skulle parterne virkelig forhandle om den slags ting, måtte de have noget at gå ud fra. Ville regeringen føre en gennemgribende indkomstpolitik, måtte den konkret kunne fremlægge rammerne herfor omfattende den samlede befolkning, men dette skete ikke. Der kom blot nogle vage antydninger af, at kunne hovedorganisationerne nå frem til »noget« i den angivne retning, da skulle ikke-lønmodtagerindkomster også komme til at yde ofre. Men hvilke og på hvilken måde? Herpå var det umuligt at opnå svar, og i det

75. »Løn og Virke«, 1968, p. 23.
76. »Løn og Virke«, 1968, p. 103.

hele taget forblev LO's spørgsmål om, hvilken økonomisk politik, der nu skulle føres, ubesvaret, når bortses fra traditionelle vendinger om lønstigninger, bremsning af inflation, konkurrencevne etc. Der blev endvidere via den radikale arbejdsminister fremført adskilligt om dyrtidsportionerne, destruktion, halvering eller udskydelse. Som forholdene lå kunne LO imidlertid ikke gå med til noget som helst af denne art. Det samme gjaldt forslag om udsættelse af arbejdstidforkortelsen fra 1. juni 1968. Dansk fagbevægelse ville ikke være med til at rokke en tøddel i de bestående og indgåede overenskomster på arbejdsmarkedet. Dette måtte stå fast og var yderligere blevet cementeret af regeringens lunkne og uklare oplæg samt den stilling de tre borgerlige partier tog i december 1967. Man ville så stærkt som overhovedet muligt advare regeringen mod at bruge sit parlamentariske flertal til indgreb mod de gældende overenskomster. Det ville komme den dyrt at stå [77]. Den 29. februar sluttede herefter LO's forhandlinger med DA resultatløse, og statsministeren fik meddelelse herom.

På et møde med Arbejdernes Fællesorganisationer den 10. marts i Odense redegjorde Thomas Nielsen yderligere for LO's stilling. Han henviste igen til uklarheden i regeringens forslag. Gang på gang havde man fra LO's side – og også fra DA's side – spurgt hvorledes eventuelle foranstaltninger, som hovedorganisationerne måtte kunne enes om, skulle indpasses i en samlet helhed, men man fik ingen koncise svar. Heller ikke planerne om ændring af landbrugsstøtten kunne man få konkrete oplysninger om. Også de andre lønmodtagerorganisationer havde jo meddelt regeringen, at man ikke på det foreliggende grundlag kunne fremkomme med forslag som ønsket af regeringen. Det, som var korrekt og rimeligt i november 1967, ville også være korrekt og rimeligt i marts måned 1968, men en indkomstpolitik kunne ikke gennemføres alene ved resignation fra lønmodtagernes side. Det havde heller ikke virket fremmende for drøftelserne, at regeringen havde fremsat trusler – om skatteforhøjelser – over for parterne, såfremt disse ikke nåede til enighed om indgreb [78].

DA's medlemsblad, »Arbejdsgiveren«, indeholder den 15. marts et referat af den skrivelse, DA's forretningsudvalg den 1. marts tilstillede statsministeren. Det hedder heri, at DA fuldt ud deler regeringens bedømmelse af landets økonomiske situation. Et bidrag fra arbejdsmarkedets hovedorganisationer til stabilisering af løn- og indkomstudviklingen måtte hvile på en frivillig aftale, og man havde fået det indtryk, at regeringen delte dette synspunkt. Ligeledes måtte det være en forudsætning, at andre lønmodtagerorganisationer kom til at indgå på en tilsvarende ordning, og at de indkomstgrupper, der ikke på den ene eller anden måde, herunder ved pris- og avancestoplovene, gav af-

77. »Løn og Virke«, 1968, p. 67.
78. »Løn og Virke«, 1968, p. 106, 108.

kald på indkomstforbedringer, måtte pålægges ofre, der svarede til de afsavn, de hos DA's medlemmer beskæftigede lønmodtagere måtte påtage sig ved en aftale mellem arbejdsmarkedets hovedorganisationer. Man havde under samtaler med statsministeren og arbejdsministeren fået forsikring for, at der ville blive gennemført en sådan parallellitet. Under drøftelserne med LO havde DA herefter peget på følgende alternative muligheder, eventuelt kombination af muligheder: (1) Bortfald af i hvert fald én af de to dyrtidsportioner, der forfalder fra og med første lønningsuge efter 1. marts, eventuelt udskydelse af tidspunktet for ikrafttrædelse af de generelle forhøjelser af timelønninger og akkorder, der træder i kraft fra samme tidspunkt. (2) Udsættelse af tidspunktet for den aftalte nedsættelse af den ugentlige arbejdstid med $1^1/_2$ time og den dertil knyttede lønkompensation pr. juni 1968. (3) Uforandret forlængelse af de nuværende overenskomster med 1 år ud over 1. marts 1969, dog således at dyrtidsreguleringen af lønningerne gjordes halvautomatisk med virkning fra efteråret 1968. (4) Mulighederne for en aftale mellem hovedorganisationerne om fælles bestræbelser til modvirkning af lønglidning. Disse forskellige muligheder var alle blevet afvist af LO. Under disse omstændigheder kunne DA for sit vedkommende kun bidrage til den påkrævede stabilisering af landets økonomi ved i størst muligt omfang at søge at bringe lønglidningen til standsning [79].

På DA's generalforsamling den 16. maj redegjorde formanden, *Svend Heineke,* for organisationens holdning til de forskellige indkomstpolitiske forslag og drøftelser. Formanden afviste, at DA's indstilling til spørgsmålet om lovgivningsindgreb i overenskomsterne skulle være afhængig af den siddende regerings partifarve og af mandatfordelingen i folketinget. Det, DA i december 1967 tog afstand fra, nemlig en lovgivning der tilsidesatte indgåede aftaler på arbejdsmarkedet, frarådede man også i februar 1968, og det man i februar sagde ja til, nemlig en forhandling med LO om en frivillig aftale om at ændre de gældende overenskomster, ville DA også have sagt ja til i december, hvis man havde fået opfordring dertil. Det var i den forbindelse DA ligegyldigt, om et planlagt lovindgreb, var til den ene eller den anden overenskomstparts fordel. Havde DA stiltiende affundet sig med, at lovforslaget om nedfrysning af en dyrtidsportion blev fremsat og gennemført, ville man have afskåret sig fra at protestere, når lovgivningsindgreb eventuelt med modsat fortegn ville blive gennemført i fremtiden. At de to parter, der har underskrevet en overenskomst, på egen eller andres foranledning bliver enige om at ændre denne overenskomst, når de forudsætninger, hvorunder den er indgået, er ændret væsentligt, er noget ganske andet end lovindgreb. Når man i DA i februar sagde ja til den nye regerings opfordring til at forhandle med LO om at begrænse de

79. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 6, pp. 7–8.

overenskomstmæssige lønforhøjelser, eventuelt den aftalte arbejdstidsnedsættelse i andet overenskomstår, var man følgelig ikke i modstrid med, hvad man gjorde i december, da man frarådede lovgivningsmagten at gribe ind [80].

FTF's medlemsorgan, »fællesrådet« indeholdt i sit februar-nummer en vurdering af statsministerens udspil fra 15. februar. Det hed heri, at oplægget havde været en skuffelse, fordi det kun var holdt i almindelige og vage vendinger og kun indeholdt meget få konkrete forslag til problemernes praktiske løsning. Regeringsoplægget rummede heller ingen enkeltheder om det alternativ, som et negativt svar fra organisationerne ville udløse. På dette punkt afveg oplægget fra tidligere oplæg givet af en statsminister på tilsvarende møder for organisationslederne, og regeringen havde herigennem påtaget sig et stort medansvar for, at udfaldet af appellen let kunne blive negativt. I virkeligheden var det en for en lønmodtagerorganisation højst usædvanlig situation at blive sendt hjem med påbud om at finde ud af, hvordan man bedst kunne forringe gældende overenskomster, som er indgået efter måneders vanskelige forhandlinger og med et resultat, der for sidste overenskomstsituations vedkommende fra lønmodtagerside måtte betegnes som relativt beskedent. Det var et spørgsmål, om nogen lønmodtagerorganisation i overensstemmelse med sit formål overhovedet kunne løse en sådan opgave. Specielt tankerne om en omlægning af landbrugsstøtten med det formål at påvirke pristallet, betegnedes som pristalsfusk, og FTF advarede regeringen herimod [81].

FTF svarede da også på linie med LO, Danmarks Lærerforening, Fællesrepræsentationen af Arbejdsledere og tekniske Funktionærforeninger og Akademikernes Samarbejdsudvalg negativt på statsministerens henvendelse den 1. marts. Det hed i organisationens skrivelse, at man ikke på baggrund af statsministerens redegørelse og de øvrige modtagne oplysninger havde haft mulighed for at vurdere, hvorledes et eventuelt indgreb over for lønmodtagerne ville blive modsvaret ved indgreb over for andre samfundsgrupper, ligesom der ikke iøvrigt i regeringens oplæg havde været fremsat konkrete forslag, som organisationerne kunne tage stilling til [82].

Regeringens reaktion på organisationernes afslag

Efter organisationernes afslag på regeringens opfordring kan man sige, at den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 var afsluttet, eftersom det blev tilkendegivet fra regeringens ide, at man nu ville vælge den »næstbedste« løsning, d. v. s. undgå indgreb i de kollektive overenskomster og i stedet for koncentrere sig om skatteforhøjelser m. v. Statsminister *Baunsgaard* gav den 5. marts folketinget en redegørelse herfor, og finansminister *Poul Møller*

80. »Arbejdsgiveren«, 1968, nr. 11, pp. 9–10.
81. »fællesrådet«, 1968, p. 23.
82. »fællesrådet«, 1968, p. 43.

stillede samme dag forslag om en forhøjelse af momsprocenten fra 10 til 12½, hvilket ville give et provenu på 1.250 mill. kr. og efter samtidigt gennemførte kompensationer et nettoprovenu på ca. 725 mill. kr. i finansåret 1968–69. Statsministeren understregede i folketinget, at der i den givne situation ikke fandtes andet middel, der i samme grad som en opbremsning af lønudviklingen ville kunne have en gavnlig virkning på alle områder af det økonomiske liv. Man havde stærkt advaret regeringen mod enhver tanke om indgreb i rettigheder i henhold til kollektive lønoverenskomster. Regeringen delte betænkelighederne ved sådanne indgreb, men i den foreliggende situation havde man ment, at de kunne overvindes, hvis der ved forhandling mellem parterne kunne opnås enighed om en form for regulering, som ville være til gavn for alle parter. Han afviste kritikken af det upræcise oplæg, idet det netop ikke havde været meningen at binde parterne til på forhånd bestemte løsninger, og han fremhævede også, at det var blevet gjort klart for de to parter, at tilbageholdenhed for lønmodtagerne på LO-DA-området ville blive fulgt op af tilsvarende foranstaltninger for andre lønmodtagere, ligesom man havde redegjort for princippet, hvorefter ikke-lønindkomster ville blive undergivet samme beskæring, som den lønmodtagerne eventuelt måtte påtage sig. Under mundtlige drøftelser havde statsministeren og arbejdsministeren også peget på konkrete muligheder for lønmæssigt tilbagehold. Blandt de øvrige forholdsregler, som regeringen nu ville tage, var – foruden den nævnte momsforhøjelse – bl. a. overvejelser om faste priser og tidsfrister ved licitationer af offentlige bygninger og anlægsarbejder, gennemførelse af de allerede tidligere bebudede besparelser på statsbudgettet samt en begrænsning af prisstigningerne ved en midlertidig udsættelse af de forhøjelser af landbrugspriserne, som landbruget var berettiget til, samtidig med at spørgsmålene omkring landbrugets indkomstudvikling og likviditetsproblemer ville blive løst på en tilfredsstillende måde [83]. Den 15. marts vedtoges herefter i folketinget med regeringspartiernes stemmer (94) mod oppositionspartiernes stemmer (65) forslaget om en forhøjelse af momsprocenten.

Konklusioner

Striden om den økonomiske politik, herunder om indkomstpolitikken, i vinteren 1967–68 førte til dramatiske politiske begivenheder. Regeringens støtteparti, SF, gik i stykker, hvorefter der opstod regeringskrise med påfølgende folketingsvalg, der gav en klar forskydning i retning bort fra de såkaldt socialistiske til de såkaldt borgerlige partier. Dette førte til dannelsen af en borgerlig koalitionsregering med et større flertal i folketinget, end det ellers var set i Danmark efter den anden verdenskrig. Denne flertalsregerings økonomisk-

83. »Folketingstidende« ovf. cit. sp. 554–558.

politiske oplæg blev imidlertid taget af bordet efter modstand fra lønmodtagerorganisationerne, hvorefter regeringen gennemførte indgreb, som den selv gav udtryk for repræsenterede den »næstbedste« løsning.

Spørgsmålet er, hvad man kan udlede af denne udvikling. Spørgsmålet vil naturligvis være meget vanskeligt at besvare, fordi så mange forskellige problemsæt griber afgørende ind i hinanden.

Umiddelbart kan man dog konstatere, at der inden for et tidsmæssigt forløb på tre måneder, som den her anførte periode drejer sig om, ikke er sket nogen betydningsfuld ændring i vurderingen af konjunktursituationen. I løbet af 1968 forbedredes nok de internationale konjunkturudsigter, men året igennem skete der i forhold til 1967 en stigning i arbejdsløsheden, og produktionsstigningen blev mindre end i de forudgående år, medens betalingsbalanceunderskuddet bl. a. som følge af bytteforholdsforringelsen i medfør af devalueringen stort set var uændret. Det er i det mindste næppe rimeligt at hævde, at der på de tre måneder i 1967–68 skete en så radikal omvurdering af den økonomiske situation, at indgreb, som man havde skønnet økonomisk tilforladelige eller ønskelige i december, ikke længere var det i februar. Denne opfattelse synes da også at være sammenfaldende med organisationernes vurdering af en foreliggende situation.

Ser man på de forskellige aktørers – i. e. partiers og organisationers – holdninger, må det umiddelbart konstateres, at de borgerlige partier, der i december 1967 som led i en bredt anlagt kritik af regeringens lovforslag stemte imod forslaget om indefrysning af en dyrtidsportion, i februar-marts 1968 formentlig ville have godkendt et sådant indgreb. For så vidt angår organisationerne, kan man konstatere, at LO og lønmodtagerorganisationerne, der i november-december 1967 havde tilsluttet sig tanken om indefrysning af en dyrtidsportion, i februar gik imod denne ide, medens arbejdsgiverne, der var betænkelige i 1967, i februar selv foreslog en indefrysning.

Analysen ovenfor viser dog en lang række nuancer, der yderligere kan forklare disse standpunkter. Således byggede *Venstres* og *Radikales* modstand, som den kom til orde under folketingsbehandlingen, ikke mindst på modstand mod forslaget om éngangsskat, som man fandt uretfærdigt. Da de to lovforslag af regeringen var kædet sammen, måtte man imidlertid også stemme mod indefrysningen af dyrtidsportionen, selv om adskilligt ellers kan tyde på, at disse partier egentlig havde sympati for dette forslag. Til gengæld fremsatte regeringen ikke i februar-marts åbent noget forslag om kompenserende indgreb i forhold til ikke-lønmodtagerne. Både Venstres ordfører og statsministeren gav udtryk for, at man var indstillet på sådanne indgreb – ud over de prispolitiske foranstaltninger – men hvorledes man ville foretage disse, uden at komme ind på samme forslag, som dem regeringen havde forelagt i december 1967, slap man uden om at tage nøje stilling til i hvert fald over for offentligheden.

De to partiers argumentation kan derfor næppe afvises på det givne grundlag. For *Det konservative Folkepartis* vedkommende blev modstanden mod forslaget om indefrysning af dyrtidsportionen også i høj grad begrundet ved det tvivlsomme i indgreb i indgåede kollektive arbejdsoverenskomster. Den konservative ordfører stillede spørgsmålstegn ved, om organisationslederne overhovedet kunne have mandat til at give tilslutning til sådanne ændringer i overenskomster, der var indgået efter urafstemning på arbejdsmarkedet. Efter valget var de konservative så med til at foreslå forhandlinger om tilsvarende foranstaltninger mellem arbejdsmarkedsorganisationerne. Nu var der ganske vist tale om frivillige indgreb. Men havde det været tvivlsomt, om der var hjemmel til lovbundet indgreb, må det vel stå nogenlunde klart, at organisationslederne ikke på egen hånd – selv om de var enige – kunne sætte overenskomsterne eller dele deraf ud af kraft. Skulle en eventuel enighed mellem arbejdsmarkedsparterne i februar-marts 1968 have medført ændringer i arbejderes og funktionærers overenskomstmæssige rettigheder, måtte den formentlig have været fulgt op af lovmæssige bestemmelser, således at situationen på det punkt altså ville have været analog med situationen i december. Man kan naturligvis så påpege, at arbejdsgiverne i december var modstandere af indgreb, som de selv foreslog i februar, men dette kan formentlig ikke berøre spørgsmål om organisationsledelsernes principielle muligheder set i forholdet til organisationsmedlemmernes rettigheder, hvilket var indholdet i den konservative argumentation.

Man kan således påpege en vis inkonsekvens i den konservative holdning, men dette kan selvfølgelig skyldes, at de konservative ikke på noget tidspunkt anså det for sandsynligt, at der ville blive enighed mellem arbejdsmarkedsorganisationerne, en vurdering som kan støttes på udtalelser fra LO og Socialdemokratiet allerede tilbage under de dramatiske begivenheder i december 1967. Dertil kommer så, at det formentlig for alle tre borgerlige partier har været en klar politisk målsætning af få fjernet den socialdemokratiske regering og hermed få brudt det socialdemokratiske »regeringsmonopol«. En sådan målsætning er naturligvis fuldt ud legitim, og den havde vel lige siden VK-regeringens dage været en målsætning for disse to partiers samarbejde. For de radikale var der så hertil kommet den udvikling, at Socialdemokratiet var indgået i et snævrere samarbejde med SF efter valget i 1966, og i særlig grad fra foråret 1967, hvilket kunne føre til, at partiet følte sig sat uden for politisk indflydelse i højere grad, end dette ellers havde været tilfældet i ca. to menneskealdre. Hvad der så har været afgørende for partierne, er det på det givne grundlag ikke muligt at konstatere, men det er klart, at alle disse spørgsmål formentlig er indgået i vurderingen, således at man ikke kan forvente »konsekvens« i holdningerne ud fra argumentationen på enkelte delområder. For så vidt angår *Socialdemokratiet* og *Socialistisk Folkeparti,* kan en tilsva-

rende opstilling af argumentationen før og efter valget ikke gennemføres, eftersom de eventuelle indkomstpolitiske indgreb ikke på samme måde blev forelagt i folketinget i februar-marts, som tilfældet var i december. Partierne kunne iøvrigt henholde sig til, at de alene ønskede indgreb i dyrtidsregulering m. v., såfremt dette kunne sanktioneres af lønmodtagerorganisationerne, hvilket som anført ikke skete under VKR-regeringen. Om så disse partier – og specielt Socialdemokratiet, der er repræsenteret i LO's ledelse – søgte at påvirke organisationernes holdning til regeringens oplæg, er det ikke muligt at konstatere.

Med hensyn til *lønmodtagerorganisationerne* går argumentationen for den ændrede holdning ud på, at man ikke fik forelagt et klart oplæg fra regeringen, og derfor ikke havde noget grundlag for at vurdere, hvad man nærmere kunne eller burde gå ind på. Specielt havde dette angiveligt betydning med henblik på de ønskede indgreb over for ikke-lønindkomsterne. Ud fra det givne materiale må det vel også erkendes, at organisationerne fik et mindre definitivt grundlag at vurdere på, end tilfældet var i 1967. Udtalelser fra LO-ledere og socialdemokratiske politikere i december 1967 og tidligt på 1968 tyder dog i retning af, at LO under ingen omstændigheder var indstillet på at medvirke til den borgerlige regerings indkomstpolitik.

Arbejdsgivernes standpunkttagen forekommer umiddelbart at være den mest bemærkelsesværdige. DA understreger kraftigt, at man ikke kan akceptere lovmæssige indgreb i indgåede overenskomster. Herefter foreslår DA i februar 1968 LO en række indgreb i disse overenskomster, som formentlig – jfr. ovenfor – kun kunne have været gennemført ved lovgivningsmagtens mellemkomst, eller efter urafstemning på arbejdsmarkedet (i enkelte forbund afstemning ved kompetent forsamling), der vel ikke uden videre kunne forventes at ville have givet tilslutning til sådanne forslag (ønsket om urafstemning ses iøvrigt ikke at være fremført af DA). Enten har denne sammenhæng ikke været kendt og akcepteret af DA's ledelse – hvilket forekommer usandsynligt – eller også ligger det nær for at antage, at DA's ledelse har haft motiver for sin standpunkttagen uden for det snævrere arbejdsmarkedsmæssige område, evt. i et samspil med et eller flere borgerlige partier, hvilket naturligvis også kan anses for et legitimt organisationspolitisk standpunkt af en hovedorganisation, der i forvejen ydede økonomiske bidrag til de to største borgerlige partier. Endelig foreligger der selvsagt den mulighed, at man i DA's ledelse har følt fornærmelse og tilsidesættelse over ikke i tilstrækkeligt omfang at være blevet taget med på råd i forbindelse med tilrettelæggelsen af indgrebene i november-december 1967. En parallel hertil kan måske findes i organisationens holdning i forbindelse med gennemførelsen af overenstkomstloven fra marts 1963 (helhedsløsningen).

Konklusionerne bliver således på dette område temmelig magre. Med størst

sikkerhed kan man måske påpege det ikke særligt opsigtvækkende, at en nationaløkonomisk dogmatik i retning af »rigtige« eller »forkerte« løsninger i den økonomiske politik ikke plager aktørerne i den offentlige og politiske debat. Når de inden for få måneder under stort set ensartede økonomiske vilkår kan tage forskellig stilling til stort set samme »økonomisk-politiske« problem, er der vel indicier for, at »det økonomiske« for dem inden for de givne rammer repræsenterer en argumentationsfacon – og ofte ikke mere – i den politiske strid.

Ud fra det givne materiale kan det måske derudover konkluderes, at statens muligheder for at styre lønudviklingen på det private arbejdsmarked ved at true med skatte- eller afgiftsforhøjelser, såfremt bestemte lønrammer overskrides, ikke er så effektiv en fremgangsmåde. Man skal dog nok være varsom med at føre denne konklusion for langt ud over den i vinteren 1967–68 foreliggende situation. Således må det fremhæves, at teorien bag denne form for indkomstpolitik [84] går ud på, at regeringen ved tilrettelæggelsen af finanspolitikken skal tilse, at den lønstigning, som regeringen ønsker, sammen med den bebudede finanspolitik, netop vil give lønmodtagerne den største økonomiske fordel; vælger organisationerne derimod en lønstigning, som afviger fra det af regeringen ønskede, skal skatter og afgifter fastsættes således, at den økonomiske gevinst for organisationernes medlemmer bliver mindre, og disse muligheder skal klargøres for organisationerne, inden forhandlingerne indledes. Tanken er herefter, at lønmodtagerorganisationerne vil akceptere regeringens indkomstpolitiske ønsker, fordi de herigennem maksimerer medlemmernes økonomiske fordele. Det er imidlertid meget vanskeligt at afgøre, hvorvidt en akcept af regeringens henstilling fra februar 1968 kunne have givet fagbevægelsens medlemmer større økonomiske fordele end en afvisning, alene af den grund, at regeringens forslag ikke var konkret udformet før svarets afgivelse. Ligeledes kan det måske have skabt særlige organisationspolitiske og emotionelle vanskeligheder, at der i givet fald ville blive tale om et indgreb i allerede indgåede overenskomster, og det må vel derudover antages, at også andre forhold end de økonomiske iøvrigt har påvirket standpunkttagen. Et fingerpeg herom er det måske, at det kan konstateres, at de opfordringer, LO i situationen modtog fra arbejdspladser, lokale og faglige foreninger, næppe overhovedet søgte at afveje de økonomiske fordele, men derimod var monotont afvisende.

84. E. g. Bent Hansen: »Finanspolitikens ekonomiska teori«, *Statens Offentliga Utredningar*, 1955 : 25, Uppsala 1955, pp. 325–338.

Den internationale økonomiske situation

2. kvartals valutabegivenheder var mindre dramatiske end 1. kvartals. Omtale heraf kan derfor gøres forholdsvis kort. Som bebudet i sidste nr. af tidsskriftet vil konjunkturudviklingen i første halvår i de for Danmark vigtigste lande blive behandlet i dette nr.

1. Andet kvartals valutabegivenheder.

Den vesttyske revaluering af DM'en med 3 pct. i marts var tilsyneladende forhastet, idet DM'en i de første uger efter genåbningen af valutamarkederne den 19. marts befandt sig i bunden af »EF-slangen«. Efterhånden bevægede DM'en sig imidlertid opad i forhold til de øvrige valutaer i fællesflydningen, og i juli var efterspørgslen efter vesttysk valuta så stærk, at DM'en atter blev opskrevet – denne gang med 5,5 pct. Atter blev der talt om en forhastet og en for stor revaluering, og atter skulle der blot gå et par uger, før DM'en igen lå i toppen, og næsten samtlige andre EF-valutaer i bunden, af EF-slangen. DM'ens stadige styrke blev i mange finanskredse forklaret, i hvert fald delvis, ved den af konjunkturdæmpende årsager særdeles stramme kreditpolitik. Den vesttyske centralbank søgte at råde bod på den indenlandske DM-efterspørgsel ved midt i juli at tilbyde køb af kortfristede veksler fra kreditinstitutionerne imod 15 pct.'s rente. Dette forsøg på at lette kreditstramningen havde dog endnu ikke ved månedens slutning mindsket DM'ens styrke.

Sidste nr.s internationale konjunkturoversigt indeholdt en tabel, der viste forskellige valutaers stilling umiddelbart før og efter Smithsonian-aftalen (dec. 1971) samt i marts og april 1973. Nedenstående tabel viser prisen på udenlandsk valuta i Danmark ultimo april, maj, juni og juli.

Som det fremgår af ovenstående, har den europæiske fællesflydning overfor $, sterling og lire betydet fortsat fald i disse valutaers kurser. I juli støttede den amerikanske centralbank i lighed med visse vesteuropæiske centralbanker dollaren, men støtten var ikke kompakt nok til at genoprette tilliden til dollaren. Nogle beregninger foretaget af Morgan Trust Co. i slutningen af juli skabte nogen opmærksomhed, idet den amerikanske banks beregninger viste ligevægt for den amerikanske betalingsbalance i 2. kvartal imod et underskud på 700 mill. $ for 1. kvartal.

Kr. pr. 100 enheder	Kurser den 30. april 73	Kurser den 31. maj 73	Kurser den 29. juni 73	Kurser den 31. juli 73
US-dollar	625,15	604,65	569,40	552,40
Sterling	1.555,00	1.548,20	1.472,00	1.380,50
DM	220,48	221,57	237,28	234,95
Sv. kr.	138,21	139,87	141,15	136,27
N. kr.	105,33	106,50	107,40	103,35
Fr. franc	136,95	137,87	138,15	134,30
Blg. franc	15,524	15,70	15,76	15,45
Gylden	211,40	213,50	218,20	212,55
It. lire	1,0614	1,0345	0,9920	0,9470
Finske mark	161,60	157,80	susp.*)	153,50
Isl. kr.	6,89	6,73	6,45	6,46
Østr. schil.	30,20	30,46	susp.**)	31,91
Jap. yen	2,370	2,32	2,19	2,15
Sch. franc	193,02	194,65	193,65	192,75

*) Pr. 28. juni 155,45
**) Pr. 28. juni 30,84

Pundet blev i slutningen af juli trukket en smule opad efter diskontoforhøjelsen til rekordniveauet 11,5 pct., men denne valutas fremtid er uhyre vanskelig at forudse efter finansminister Anthony Barbers udtalelse ved »20-landegruppens« møde i Washington om, at Storbritannien ikke har til sinds at fastlåse pundet inden for den nærmeste fremtid.

Den nye italienske regering strammede i slutningen af juli kontrollen med de udgående kapitalstrømme. Centralbanken kræver herefter, at et beløb svarende til 50 pct. af de udadgående investeringer placeres rentefrit på en konto i banken. Endvidere skal forretningsbankerne opretholde balance vedr. valutatransaktionerne. Umiddelbart fik indgrebene ingen virkning for lirekursen.

Den japanske yen er udsat for større svingninger end foranstående tal umiddelbart viser. I marts var kursen en overgang 2,46 over for den danske krone, den 23. juli var kursen helt nede på 2,06, og ultimo juli var kursen 2,15. Usikkerheden overfor yen'ens fremtid har givet sig udtryk i langt dyrere kurssikring end gældende for de vesteuropæiske valutaer. Ultimo juli kostede kurssikring af yen 23,25 pct. p. a. eller ca. 6 pct. for 3 måneder. Sagt på anden måde: Kurssikring af yen for en 3 måneders periode gav en kurs på 2,30 sammenholdt med spotkursen på 2,15.

For at forberede et oplæg til Valutafondens årsmøde i slutningen af september holdt »20-lande-gruppens« finansministre 30.–31. juli et møde i Washington. Udtalelser efter mødet syntes forbløffende optimistiske med hensyn til en hurtig løsning af den vedvarende valutakrise. Den vesttyske finansminister Helmut Schmidt sagde ligefrem, at reformen af det internationale valutasystem vil blive vedtaget i løbet af de kommende seks måneder. Muligvis er årsagen til optimismen at finde i den amerikanske finansminister George Schultz's ud-

talelser om, at USA ikke længere vil insistere på, at et land automatisk skal regulere sin valutakurs efter bevægelserne i valutareserverne. I øvrigt fremsatte Frankrig på det nævnte møde et interessant forslag om, at lande, hvis valutaoverskud overstiger en vis grænse, skal indbetale en slags negativrente til Den internationale Valutafond, og beløbet skal anvendes af medlemslande med underskud.

2. Konjunkturudviklingen i første halvår 1973.

U. K. På baggrund af den i efterkrigstiden særdeles beskedne årlige vækst i engelsk økonomi må den af OECD skønnede vækst på 7,5 pct. i bruttonationalproduktet fra juli 1972 til juli 1973 betegnes som helt ekseptionel. OECD anser da heller ikke i sin årlige analyse en sådan vækst for holdbar på længere sigt.

I et forsøg på samtidig at dæmpe ekspansionen (prisstigningerne) og valutaspekulationen imod sterling blev den engelske diskonto hævet først fra 7½ pct. til 9 pct. og derefter – en uge senere – til 11½ pct. Dette skete i anden halvdel af juli.

USA. Den amerikanske handelsbalance viste i april et overskud på 196,3 mill.$, i maj et underskud på 157,9 mill. $ og i juni et underskud på 15,5 mill. $. Disse forholdsvis pæne tal blev i internationale valutakredse ikke opfattet positivt, hvilket udviklingen i $-kursen som før nævnt tydeligt viste. Den økonomiske ekspansion målt ved indikatorer som vækst i bruttonationalprodukt o. lign. syntes for 2. kvartal at aftage i styrke. Formindskelsen af vækstraten til en trediedel af foregående kvartals blev i amerikanske økonomiske kommentarer modtaget med virkelig glæde. 18 måneders boom har skabt store pris- og valutaproblemer og sammenhængende hermed betalingsbalancevanskeligheder og svækket amerikansk position ved de forestående GATT- og IMF-forhandlinger. Det netop påbegyndte Phase IV-program til stramning af inflationsudviklingen skulle, hvis der er tale om en reel konjunktur-dæmpning, have større chancer for succes end de tidligere forsøg på at dæmpe prisstigningerne. Phase IV indeholder to hovedingredienser: Omfattende priskontrol og restriktiv finanspolitik som bidrag til en dæmpning af efterspørgslen. En udmærket oversigt over Phase IV's indhold kan læses i Finanstidende nr. 43, 1973, side 1123.

Italien bevarede i 2. kvartal den tvivlsomme fornøjelse at være EF's inflationsland nr. 1. Den nye italienske regering introducerede i slutningen af juli et prisstop frem til 30. juni 1974 for virksomheder med en omsætning på over 5 mia. lire men med dispensationsmulighed.

Belgien gennemførte i slutningen af juli en tilnærmelse til renteniveauet i de

øvrige EF-lande ved inden for en uge at hæve diskontoen først til 6 og derefter videre til 6,5 pct.

Sverige har hidtil været mindst berørt af de vestlige landes konjunkturopsving, men synes efter 2. kvartals indikatorer nu at være kommet med. Det er især metalindustrien og bygge- og anlægssektoren, som har mærket stærkt stigende ordretilgang. I en i slutningen af juli offentliggjort rapport forudser det svenske økonomiske forskningsinstitut en mærkbar nedgang i arbejdsløshedsprocenten i 2. halvår 1973.

Japan. Ændringen i betingelserne for den japanske udenrigshandel synes at fremgå af betalingsbalancetallene for 2. kvartal. I juni var underskuddet 959 mill. $ sammenlignet med et overskud på 240 mill. $ for juni 1972. Det samlede underskud for perioden marts-juni kom op på 4,4 mia. $.

Den internationale inflation

Den nuværende højkonjunktur er ikke blot enestående på grund af de meget stærke prisstigninger, der har været ledsagefænomen, men også det forhold, at inflationen har udviklet sig i et betydeligt mere ensartet tempo i de enkelte lande end under tidligere opsving, er ganske bemærkelsesværdigt. Spørgsmålet om årsagerne til denne øgede »internationaliseringsgrad« er taget op til undersøgelse af en arbejdsgruppe under OECD, og resultaterne er offentliggjort i den halvårlige konjunkturoversigt, som organisationen udsendte midt i juli. En udmærket og kort oversigt over arbejdsgruppens analyseresultater kan læses i Finanstidende, nr. 43, 1973 side 1126–1128.

1. august 1973.
H. Thustrup Hansen

Den danske økonomiske situation

Konjunkturbilledet som det tegner sig ved midten af året afviger kun ubetydeligt fra de forventninger, som kom til udtryk ved årets begyndelse. Den danske økonomi er præget af en høj økonomisk aktivitet, høj beskæftigelsesgrad, betydelige prisstigninger og en voksende uligevægt over for udlandet.

Det økonomiske råds formandskab udsendte i maj måned en konjunkturbedømmelse. På enkelte punkter afviger rådets opfattelse fra den økonomiske oversigts forudsigelser, som daterer sig til et par måneder tidligere, og som blev omtalt i sidste artikel i tidsskriftet.

Der gør sig en forskellig opfattelse gældende vedrørende udviklingen i det private forbrug, hvor den økonomiske oversigt forudså en vækst på 5 pct., mens Rådet nu skønner 4 pct. Forskellen er en følge af en forskellig vurdering af skatteudviklingen, hvor Rådet regner med en stigning i de personlige indkomster på 15 pct., og i direkte skatter på 19 pct. Dette skulle betyde en stigning i de disponible indkomster i 1973 på 13 pct. og i det private forbrug på 12 pct., regnet i løbende priser.

Ligeledes forudser Rådet en lidt lavere vækstrate for det offentliges køb af varer og tjenester, især på investeringsområdet, hvor begrundelsen er bygge- og anlægsstoppet frem til den 1. november. Stigningen i det offentliges direkte efterspørgsel antages at blive i underkanten af 4 pct. realt.

Også i forhold til udlandet har Rådet et lidt andet skøn. Den mængdemæssige stigning i importen anslår Rådet til 18 pct. for varernes vedkommende og 16 pct. for den samlede import af varer og tjenester. Desuden regnes der med noget større prisstigninger på importen, nemlig omkring 8 pct. På denne baggrund forudser Rådet, at der ikke opnås nogen væsentlig bytteforholdsforbedring i 1973, uanset af EF-gevinsten på landbrugseksporten bliver større end oprindelig antaget. Betalingsbalanceunderskuddet skulle således komme op på 3–3½ mia. kr., hvor regeringens økonomiske oversigt forudser 2½–3 mia. kr.

Udenrigshandel og betalingsbalance

Den beherskede forandring af handelsbalanceunderskuddet i februar og marts i forhold til de samme måneder i 1972 var tydeligt en følge af importtoldens afvikling pr. 1. april i år. I april røg underskuddet således op på over 800

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	mill. kr.					
Januar	2.597	3.862	2.307	2.549	290	1.311
Februar	2.858	3.269	2.403	2.913	455	364
Marts	3.081	3.505	2.565	2.986	516	519
April	2.610	3.389	2.343	2.584	267	805
Maj	2.912	4.212	2.689	3.144	223	1.068
Juni	2.791		2.653		138	
Juli	2.722		2.129		593	
August	2.782		2.251		531	
September	2.961		2.489		472	
Oktober	3.340		2.875		464	
November	3.400		2.694		706	
December	3.103		2.788		365	
I alt	35.155		30.136		5.020	

mill. kr. mod 267 mill. kr. sidste år, og i maj forværredes forholdet yderligere, idet underskuddet blev næsten 6 gange større end i 1972.

For de forløbne fem måneder af året er underskuddet på handelsbalancen herefter vokset fra 1751 mill. kr. til 4.108 mill. kr., hvortil skal lægges en indførsel på 140 mill. kr., som ikke har kunnet placeres i statistikken.

Importen i maj måned beløb sig til 4,2 mia kr., hvortil kommer de nævnte 140 mill. kr. Sidste år var beløbet 2,9 mia kr. For eksportens vedkommende var tallene for april måned bemærkelsesvis lave, idet stigningen fra år til år androg 0,2 mia kr. og et samlet beløb på 2,6 mia kr. i 1973. Medvirkende hertil har utvivlsomt været strejken. I maj måned konstateredes en eksportfremgang fra 2,7 mia kr. til 3,1, men også i dette tal har strejken formentlig sat sig sine spor. Væksten svarer således ikke til den forventede.

Underskuddet på betalingsbalancens løbende poster foreligger oplyst for årets første kvartal, hvor det blev på knap 1 mia kr. mod 625 mill. kr. i hele 1972.

Penge- og kreditforholdene

Fornyet sommeruro på det internationale valutamarked fik i juli måned nationalbanken til at forhøje diskontoen fra 7 til 8 pct. Satsen har været 7 pct. siden oktober 1972.

Bankernes indlån er fra juli 1972–juni 1973 vokset med 16,9 pct. og udlånene i samme periode med 15,5 pct. I samme tidsrum et år før var procenterne henholdsvis 12,3 og 5,3 pct.

I juni måned voksede bankernes indlån med knap 1.200 mill kr. mod knap 900 i samme måned året før. Udlånsstigningen i juni var ligeledes på 1.200 mill. kr. mod godt 1.300 et år før. Sparekasserne havde en indlånsstigning på ca. 350 mill. kr. og et stort set uændret udlånsomfang.

Som noget nyt er Danmarks Statistik nu begyndt at offentliggøre statistik over tinglysninger af pantebreve i fast ejendom. Statistikken vil være månedlig og fordeles på långivere, ligesom der vil være en specifikation af nytinglyste ejerpantebreve, som banker og sparekasser har modtaget som sikkerhed for byggelån.

Byggelånstallene viser for året frem til og med april måned tinglyste ejerpantebreve for 1.8 mia kr., hvilket er næsten det samme som i det tilsvarende tidsrum året før. I april måned udstedtes for 473 mill. kr. mod 527 mill. kr. i april 1972. Den samlede tinglysning af pantebreve i årets fire første måneder har andraget 15,4 mia kr. mod 11,9 mia kr. fra januar til april 1972.

Nettotilgangen af obligationer i maj måned var stort set uændret i forhold til maj sidste år, nemlig knap 1,6 mia kr. For den seneste årsperiode, juni 1972–maj 1973, ligger niveauet dog på 20,4 mia kr., hvilket er godt og vel 5 mia kr. mere end den tilsvarende årsperiode 1971–1972.

Priser, forbrug og investering

Meget stærke prisstigningstendenser præger fremdeles dansk økonomi. Månedsprisindekset er fra januar til juni steget fra omkring 114 til 120 med betydelige opgange i alle måneder. I juni steg indekset med 0,8 point, efter at der i maj var konstateret en stigning på 1,9 point, hvoraf 0,6 vedrørte re-

Prisindeks

	Råvare-prisindeks 1973	Engros-prisindeks 1973	Forbrugerprisindeks		Månedsprisindeks	
			1972	1973	1972	1973
	1972=100	1968=100	1964=100		jan. 1971=100	
Januar	114	129	158,5	169,8	106,4	114,2
Februar	116	132	159,2	171,6	106,8	115,1
Marts	117	133	160,3	172,6	107,7	115,9
April	122	135	161,4	174,9	108,4	117,3
Maj	133	139	163,0	177,1	109,8	119,2
Juni	139	144	164,1	178,5	110,6	120,0
Juli			164,4		110,8	
August			165,0		111,2	
September			166,3		111,9	
Oktober			167,5		112,4	
November			168,9		113,4	
December			169,5		113,9	

Indeks for detailomsætningen

	Værdiindeks		Værdiindeks sæsonkorrigeret		Mængdeindeks sæsonkorrigeret	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1968 gnstl. = 100					
Januar	129	149	136	157	118	127
Februar	122	131	138	154	119	123
Marts	141	153	144	156	123	123
April	135	147	144	155	122	121
Maj	148	158	143	155	120	120
Juni	145		145		121	
Juli	147		148		123	
August	151		153		127	
September	151		155		128	
Oktober	147		147		120	
November	147		153		125	
December	202		151		122	

guleringen af boligposten. Prisstigninger kan noteres for samtlige varegrupper, men for året som helhed tegner fødevarerne sig dog for den mere ekspansive del. Indekset for fødevarer er fra januar til juni gået fra 118,4 til 127,2.

Eftersom dyrtidsportion nummer to efter reguleringspristallet for juli udløses ved 118 er dobbelt-portionen således en kendsgerning, og interessen samler sig nu om virkningerne af januar-pristallet, som det næste løn-udløsende.

Forbrugerprisindekset nåede i juni op på 178,5, hvilket er en stigning på 1,4 point i forhold til maj. Ca. en trediedel skyldes prisopgang på fødevarer.

Råvareprisindekset, der belyser prisudviklingen for importerede råvarer, har været præget af meget stærke stigninger i de seneste måneder. I april steg indekset med 5 point, derefter med 11 point og i juni med 6 point.

De udtalte prisstigninger gør et betydeligt indhug i forbrugsstigningen. Detailomsætningsindekset for maj måned viser således en 8 pct. større omsætning i forhold til maj måned 1972. Tages der hensyn til sæson og til de stedfundne prisstigninger når man imidlertid frem til, at detailomsætningen realt har været stort set uændret.

Der har ikke været nogen større forskel i omsætningsudviklingen inden for de tre branchegrupper, som detailomsætningsindekset opdeles i. Nærings- og nydelsesmidler er steget med 9 pct., beklædning og andre forbrugsvarer med hver 8 pct.

Derimod er bilsalget præget af meget stærk ekspansion. I perioden januar-juni har salget i år været på 69.000 personbiler mod 49.300 i samme tidsrum i 1972. I juni indregistreredes godt 13.000 mod 10.600 i juni sidste år. En

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelses-indeks		Lønsumsindeks		Timelønsindeks	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1000 pers.		1970 gnstl. = 100					
Januar	404,4	415,8	90,8	95,9	109,9	129,4	121,0	134,9
Februar	402,4	418,5	95,7	100,5	116,5	136,7	121,7	136,0
Marts	403,0	416,2	98,3	89,8	123,5	124,5	125,6	138,6
April	402,9	415,1	99,4	69,5	127,1	100,7	127,9	144,8
Maj	406,7		97,1		125,0		128,8	
Juni	414,1		98,8		126,8		128,4	
Juli	410,6		59,1		78,1		132,1	
August	411,1		93,8		120,2		128,2	
September	412,9		99,1		130,7		131,8	
Oktober	414,2		99,1		131,4		132,6	
November	416,1		99,9		134,0		134,2	
December	412,8		95,0		130,3		137,2	

betydelig del af den reale forbrugsstigningsmulighed er således blevet rettet mod bilmarkedet og ejendomsmarkedet.

Produktion og beskæftigelse

Det meget høje beskæftigelsesniveau gør sig fortsat gældende. Arbejdsløsheden i juni omfattede gennemsnitlig 9.900 personer mod 16.800 sidste år og 13.600 i maj måned i år. Arbejdsløshedsprocenten blev for juni 1,2 mod 2,1 i samme måned sidste år. Faldet i ledigheden i forhold til 1972 viser sig for alle grupper, idet faldet dog har været mest udtalt for udendørsfagene.

Ifølge arbejdsformidlingstatistikken stod der i juni godt 10.200 pladser ledige ved månedens udgang. Ultimo maj var antallet 11.800. I juni 1972 var tallet 5.900 ubesatte jobs.

Manglen er særlig udtalt inden for jern- og metalindustrien, der tegner sig for ca. en trediedel af de ledige stillinger, men også inden for bygge- og anlægsvirksomheden er manglen på arbejdskraft stor.

Beskæftigelsen i industrien var i april 3,6 pct. højere end året før, svarende til en beskæftigelsesstigning på ca. 15.000 personer. Størstedelen af stigningen kan henføres til højere arbejderantal.

27.7. 1973
P. M.

Politisk kronik

UDLANDET

April 1973

2. – Den ny franske nationalforsamling (se 4/3) konstituerer sig og vælger Edgar Faure, socialmin. i Messmers regering og min-præsident under den 4. Republik, til præsident. Antallet af medlemmer i de officielle grupper er (incl. tilsluttede medlemmer): UDR (gaullister) 183, Uafh. republikanere (RI) 55, Centrumunionen (UC, tidl. Unionen for demokrati og fremskridt) 30, Reformatorer (Servan-Schreibers og Lecanuets grupper) 34, socialister og venstreradikale 102, kommunister 73, uden for grupperne 13. – Præs. Pompidou udnævner Pierre Messmer på ny til premiermin. – 3. I et budskab til parlamentet meddeler Pompidou, at han agter at foreslå en forfatningsændring, hvorefter præsidentens mandat skal løbe i 4–5 mod nu 7 år. – 5. Pierre Messmer danner regering med repræsentanter for UDR, RI og UC samt et par ikke-politikere, nemlig Michel Jobert. Pompidous personlige rådgiver, der bliver udenrigsmin. og medlem af Academie Française Maurice Druon, der bliver kulturmin. i st. for centristen Jacques Duhamel. Justitsmin. efter René Pleven, der ligesom udenrigsmin. Maurice Schumann faldt ved valget i marts, bliver Jean Taittinger. Den ortodokse gaullist Marcel Debré forlader regeringen, og forsvarsministeriet overtages af den hidtidige transportmin. Robert Galley. I øvrigt viser ministerlisten, at der er sket en styrkelse af de uafhængige republikanere, der nu har 4 mod hidtil 3 ministre i regeringen. Partiets generalsekretær Michel Poniatowski bliver sundhedsmin. og Philippe Malaud overtager et nyoprettet informationsministerium. Også UDR's generalsekretær Alain Peyrefitte indtræder i regeringen som min. for forvaltningsreform. I øvrigt forbliver 9 af ministrene i Messmers første regering på deres hidtidige poster: Finans- og økonomimin. Valery Giscard d'Estaing og indenrigsmin. Raymond Marcellin, begge RI, undervisningsmin. Joseph Fontanet, UC, boligmin. m. m. Olivier Guichard, landbrugsmin. Jacques Chirac, min. for industriel udvikling Jean Charbonnel, min. for post og telekommunikation Hubert Germain, miljømin. Robert Poujade og veteranmin. André Bord, alle UDR. Nye ministre foruden de allerede nævnte er transportmin. Yves Guena, handelsmin. Jean Royer, min. for forholdet til parlamentet Joseph Comiti, arbejdsmin. Georges Gorse, alle UDR, og min. for oversøiske territorier Bernard Stasi, UC. – 6. Regeringens talsmand, min. Joseph Comiti, udtaler på en pressekonference håbet om, at Reformbevægelsen, der har afslået et tilbud om at blive repræsenteret i regeringen, ikke i længden vil opretholde denne holdning. – 10. Premiermin. Messmer fremsætter en regeringserklæring i nationalforsamlingen, som 12/4 giver regeringen et tillidsvotum med 254 stemmer mod 206.

4. – I den kritiske situation, hvor alle hovedveje til Cambodias hovedstad Phnom Penh kontrolleres af det afsatte statsoverhoved fyrst Norodom Sihanouks partisaner, hovedsagelig kommunister, godkender nationalforsamlingen enstemmigt, at landet erklæres i en tilstand af national fare. Herefter kan præsidenten for et tidsrum af 6

mdr. suspendere forfatningens frihedsrettigheder, og militære domstole kan idømme dødsstraf uden adgang til appel. 9 medlemmer af den kgl. familie overføres 5/4 fra husarrest til fængsel. – 6. Sihanouk ankommer til Hanoi og oplyser, at han har tilbragt over en måned i den del af Cambodia, som kontrolleres af hans styrker – hans første besøg i landet siden han forlod det i jan. 70, 2 måneder før han blev afsat. – 8. En konvoj med forsyninger når frem til Phnom Penh ad Mekongfloden, og den flg. dag meldes hovedvej 4 genåbnet. Partisanerne erobrer i den flg. tid nogle byer i de sydlige provinser, men lider svære tab ved det amerikanske luftvåbens bombardementer, og offensiven afmattes. – 11. Henry Kissingers medhjælper, general Alexander Haig, ankommer til Phnom Penh, hvor han har samtaler med præsident Lon Nol, som han menes at have tilrådet en udvidelse af regeringens basis. – 17. Regeringen demissionerer. – 28. Der oprettes et Øverste Statsråd, som nationalforsamlingen, der består af medlemmer af præsident Lon Nols socialrepublikanske parti, giver uinskrænket magt i 6 måneder. Rådet består af Lon Nol, general Sirik Matak (det republikanske parti), In Tam (det demokratiske parti) og Cheng Heng, der i 1970 – 72 fungerede som statsoverhoved.

6. – En del af medlemmerne i det finske parti Arbejdernes og småbrugernes socialistiske forbund (ASSF), som har modsat sig en beslutning om partiets opløsning, danner et nyt parti, Socialistisk arbejderparti. Til fmd. vælges skoleforstander Pentti Walzer. Bankdirektør Aarre Simonen er den eneste af de ledende inden for ASSF, som går ind i det nye parti. ASSF var ikke mere repræsenteret i rigsdagen.

Det tyrkiske parlament vælger den 70-årige senator og tidligere chef for flåden Fahri Korutürk til præsident efter Cevdet Sunay, hvis embedsperiode på 7 år udløb 28/3, og som ikke kunne genvælges. Hermed ender en månedlang politisk krise, idet ingen af præsidentkandidaterne ved 14 forudgående afstemninger har opnået den nødvendige majoritet, hverken militærets kandidat, den hidtidige generalstabschef Faruk Gürler, eller nogen af de politiske partiers kandidater. – 7. Min.præs. Ferit Melen indgiver regeringens afskedsbegæring til præs. Korutürk, der 12/4 anmoder den uafh. senator Naim Talu, handelsmin. i den afgående regering, om at danne ny regering. 13/4 underskriver formanden for Retfærdighedspartiet Suleyman Demirel og fmd. for Det republikanske pålidelighedsparti prof. Turhan Feyzioglu en protokol om et program for en koalition af de to partier, og 15/4 danner Talu regering bestående af 13 medl. af Retfærdighedspartiet, 5 af Det rep. pålidelighedsparti og 7 uafhængige. Foruden Talu selv var kun 5, deribl. udenrigsmin. Bayulken, også medlemmer af den foregående regering (Det rep. pålidelighedsparti, der tæller 48 medlemmer af nationalforsamlingen og 20 af senatet, er en sammenslutning af Det nationale pålidelighedsparti under ledelse af Feyzioglu og Det republikanske parti under ledelse af Kemal Satir, begge dannet af udbrydere fra Det republikanske folkeparti under stridighederne mellem dettes højre og nu dominerende venstre fløj, samt nogle uafhængige).

8. – Indien overtager administrationen af protektoratet Sikkim (i Himalaya) efter anmodning af Chogyal (åndelig hersker) Pandal Thondup Namgyal. Forsvars- og udenrigspolitik hører i forvejen under Indien. Årsagen til anmodningen er uroligheder i forbindelse med krav om politiske reformer.

9. – Arabiske terrorister foretager mislykkede angreb på den israelske ambassade i Nicosia (Cypern) og på et israelsk fly i Nicosias lufthavn. Alle terroristerne dræbes eller tages til fange. – 10. Israelske kommandotropper trænger ind i Libanons hovedstad Beirut, hvor nogle overfalder og dræber 3 palæstinensiske guerillaledere, deribl. Mohammed Yussef Najjar, kodenavn Abu Yussef, medstifter af Al Fatah og Yassir Arafats næstkommanderende. Andre

angriber en palæstinensisk befrielsesorganisations hovedkvarter og dræber eller sårer et antal personer. Efter 2 timers kampe vender israelerne tilbage til deres baser med et tab af 2 døde. Den israelske generalstabschef David Elazar erklærer, at Israel ingen mulighed har for at respektere Libanons suverænitet, så længe Libanon giver den palæstinensiske guerilla fuld aktionsfrihed. Libanons ministerpræsident Saeb Salam indgiver straks sin afskedsbegæring, ifl. den libanesiske presse p. gr. af misfornøjelse med de væbnede styrkers (manglende) reaktion på det israelske angreb. – 18. Præs. Suleiman Frangie anmoder Amin Hafez om at danne ny regering, og 25/4 har Hafez sin ministerliste klar. Den omfatter som sædv. i Libanon repræsentanter for de forskellige religionssamfund og for de forsk. politiske grupper med undtagelse af Saeb Salams og Kamal Jumblatts socialistiske progressive parti, hvilket sidste dog lover at støtte Hafez' regering. 7 af medlemmerne af Saeb Salams regering fortsætter som ministre under Hafez, deribl. udenrigsmin. Khalil Abu Hamad og finansmin. Fouad Naffa; Fouad Ghosa bliver forsvars- og Bashir al Awar indenrigsminister.

10. – Knesset vælger den 57-årige biofysiker, prof. Ephraim Katchalski, Det forenede arbejderpartis kandidat, til Israels præsident efter Zalman Shazar. Ved afstemningen får K. 66 stemmer, medens Det religiøse nationale partis og Gahals kandidat får 41. K., der er født i Rusland, men kom til Israel som 6-årig, meddeler, at han ved den officielle indsættelse 24/5 vil tage navnet Katzir.

Pakistans nationalforsamling godkender en ny forfatning, efter at præs. Bhutto ved forhandlinger med oppositionen har fået den til at afstå fra at boykotte nationalforsamlingens møder. Den nye forfatning skal træde i kraft 14/8.

10.–14. – SPD's kongres i Hannover, hvor der fra visse sider var regnet med et stort opgør mellem ledelsen og partiets venstrefløj, herunder ungsocialisterne (JUSOS) forløber roligt. Partiets fmd., forbundskansler Willy Brandt, fastholder det moderate Godesbergprogram og koalitionsaftalen med FDP som grundlag for partiets politik. På den anden side går han ind for en mere åben teoretisk debat i partiet og visse programpunkter, som venstrefløjen lægger vægt på, bl. a. investeringskontrol, og tilslutter sig kritikken af en beslutning, som delstaternes indenrigsministre har truffet om at hindre ansættelse af politiske ekstremister i off. stillinger, f. eks. lærerstillinger. Udenrigspolitisk lægger han stærk vægt på, at alliancen med USA i NATO bevares, og han tager klart afstand fra de antiamerikanske strømninger i partiets venstrefløj. Brandts tale modtages med stærkt bifald fra næsten hele kongressen, og han genvælges som formand med 404 stemmer mod 20. Også den ene af viceformændene, finansmin. Helmut Schmidt genvælges, men kun med 286 stemmer mod 129. Den anden vicefmd., fmd. for SPD-gruppen i forbundsdagen Herbert Wehner, træder tilbage efter eget ønske, og i hans sted vælges den moderate ministerpræs. Heinz Kühn, Rhein-Westfalen, med 280 stemmer mod 127. Ved valget til hovedbestyrelse fordobler venstrefløjen sin repræsentation – bl. a. vælges ungsocialisternes formand Wolfgang Roth, dog først i anden omgang – og besætter herefter 1/3 af pladserne i hovedbestyrelsen. Kongressen vedtager en lang række resolutioner, bl. a. om nedsættelse af en kommission, der skal udarbejde en orienteringsramme for de langsigtede politiske målsætninger på alle samfundets områder. Der vedtages også en udtalelse om, at den ovennævnte »ekstremistbestemmelse« skal »ændres«, men der er ikke flertal for at skrive »ophæves«.

11. – Sudans folkeforsamling vedtager en ny forfatning, der indfører etpartisystemet med Den sudanesiske socialistiske union som enhedsparti. De sydlige dele af landet får indre selvstyre.

16. – Det ene af de franske medlemmer af

EF-Kommissionen (se 1/1) Jean-François Deniau, der er blevet udnævnt til statssekretær i udenrigsministeriet, afløses af Claude Cheysson.

23. – I en tale »Europas år« giver præsident Nixons rådgiver i sikkerhedsspørgsmål Henry A. Kissinger på præsidentens vegne udtryk for, at ændringerne i efterkrigstidens økonomiske og politiske forhold har ført til, at der nu er behov for et nyt atlantisk samarbejde, der i mindre grad end før er rettet mod kriser, men snarere baseres på mål udarbejdet i fællesskab end på fælles frygt. I denne forbindelse nævner han et nyt atlantisk charter, der fastsætter fremtidens målsætning og skaber et nyt forhold mellem de atlantiske nationer, i hvis fremskridt Japan kan deltage.

27. – USSR's kommunistiske partis centralkomité fritager den tidl. partichef i Ukraine Pjotr Sjelest og den tidl. ministerpræsident i Den russiske socialistiske føderative sovjetrepublik (RSFSR) Gennadij Voronov for hvervet som medlem af politbureau. Til nye medlemmer af politbureau udpeges forsvarsmin., marskal Andreij Gretjko og udenrigsmin. Andreij Gromyko, og chefen for sikkerhedspolitiet (KGB) Jurij Andropov forfremmes fra kandidatmedlem til fuldt medlem af politbureau.

27.–29. – På samlingspartiets kongres i Tammerfors genvælges Harri Holkeri som partiets formand med 745 stemmer, medens rigsdagsmand Gunnar Laatio, der tilhører den såkaldte konstitutionelle opposition mod partiets flertals stilling til undtagelsesloven om forlængelse af præs. Kekkonens embedsperiode (se 17/1) kun får 88 stemmer. Efter kongressen stifter kredse inden for oppositionen et nyt parti, Finlands konstitutionelle folkeparti, med Ilto Järvinen som formand.

29. – Liberale Venstres stifter og formand, den 70-årige Hannibal Valdimarsson, meddeler, at han ønsker at træde tilbage som social- og samfærdselsmin. i Olafur Johannessons koalitionsregering (se 13/7 71). Det er kendt, at V. har et andet syn på spørgsmålet om behandlingen af fiskerigrænsesagen ved den internationale domstol i Haag end flertallet af sine kolleger i den islandske regering, men V. benægter, at dette eller andre politiske spørgsmål er årsagen til hans ønske om at træde tilbage, som han begrunder med, at han vil formindske sin arbejdsbyrde. (LV forhandler for tiden om sammenslutning med det socialdemokratiske parti, der sammen med selvstændighedspartiet udgør oppositionen i altinget).

30. – Watergate-affæren medfører store ændringer i Præsident Nixons personlige stab i Det hvide Hus. Præsidenten afskediger sin juridiske rådgiver John W. Dean og bevilger afskedsansøgninger fra sin stabschef H. R. Haldeman og sin indenrigspolitiske rådgiver John D. Ehrlichman, samt fra justitsmin. (Attorney General) Richard Kleindienst. Til ny justitsminister udnævnes forsvarsmin. Elliot L. Richardson. Nixon roser Haldeman og Ehrlichman og siger, at hans accept af deres afskedsbegæringer ikke på nogen måde indebærer, at de har gjort noget forkert. Kleindienst træder tilbage på gr. af personlige og professionelle forbindelser med personer, der er impliceret i Watergate-sagen, som han ikke selv er indblandet i.

Maj 1973

1. – Medlemmer af den marxistiske Folkefront for Palæstinas befrielse (PFLP) kidnapper 2 libanesiske korporaler og holder dem som gidsler for opfyldelse af krav om løsladelse af PFLP-folk arresteret for forsøg på at anbringe bomber i den amerikanske ambassade i Beirut. De kidnappede frigives dog efter forhandling mellem libanesiske officerer og guerillalederen Yassir Arafat. – 2. Med tanks og panservogne beskyder hæren to palæstinensiske flygtningelejre i udkanten af Beirut, hvor svært be-

væbnede palæstinensiske guerillatropper har forskanset sig. (Problemerne omkr. den palæstinensiske befrielsesbevægelse er flyttet til Libanon, efter at kong Hussein har fordrevet bevægelsens ledelse fra Jordan). – 3. Præs. Suleiman Frangie erklærer, at Libanon ikke vil finde sig i tilstedeværelsen af en okkupationshær i landet og en stat i staten. Kampene mellem hæren og palæstinenserne fortsættes i de flg. dage, afbrudt flere gange af kortvarig våbenstilstand, og guerillaen lider svære tab. En våbenstilstand 8/5 brydes den flg. dag, idet guerillastyrker trænger ind i Libanon fra Syrien og prøver at erobre garnisonsbyen Rachaya nær ved grænsen. Damaskus radio giver udtryk for støtte til palæstinenserne og opfordrer det libanesiske folk til at støtte dem, men Syrien intervenerer ikke militært. Israels forsvarsmin. general Dayan erklærer 9/5, at Israel ikke ønsker at blande sig i arabiske staters indre strid, men kan blive nødt til at handle, hvis den syriske hær går ind i Libanon og truer Israels grænser. – 17. Regeringen og guerillaorganisationen slutter overenskomst, og fjendtlighederne ophører.

3. – Dronningen underskriver et forslag om oprettelse af en nordirsk forsamling, der samme dag er færdigbehandlet i Underhuset og Overhuset. Forslaget, der blev fremsat i Underhuset 10/4, er i overensstemmelse med hvidbogen om Nordirlands politiske fremtid (se 8/3).

7. – Præsident Nimeiry af Sudan afskediger alle sine kabinetsministre, 7 viceministre og 9 provinskommissærer. – 8. Mineiry stadfæster Sudans nye forfatning (se 11/4) der straks træder i kraft. Han meddeler, at alle 47 politiske fanger i Sudan er løsladt. blandt dem den tidligere leder af det nu illegale kommunistiske parti og Sadiq al Mahdi, tidl. ministerpræsident og leder af UMMA partiet. – 10. I den nye regering, hvor Nimeiry, der også er regeringschef, tillige overtager forsvarsministeriet, er af 14 ministre kun én ny. Mansour Khaled er udenrigsminister.

9. – Dr. Rainer Barzel nedlægger sit hverv som formand for CDU/CSU gruppen i den vesttyske forbundsdag. Anl. er, at gruppen den foregående dag med 101 stemmer mod 93, mens 1 afholdt sig fra at stemme og 30 var fraværende, er gået imod hans (og partiledelsens) forslag om at stemme for optagelse i FN sammen med DDR. I samme gruppemøde vedtages på forslag af partiledelsen at stemme imod forslaget om ratifikation af grundtraktaten med DDR, som er en forudsætning for medlemskab i FN; 4 medlemmer af gruppen, deribl. partikassereren Walther Leisler Klep, erklærer dog, at de vil stemme for ratifikationen. – 11. Forbundsdagen vedtager forslaget om ratifikation af grundtraktaten med 268 stemmer mod 217, og forslaget om optagelse i FN med 364 stemmer, deraf ca. 100 fra oppositionen, mod 121. – 16. Dr. Barzel meddeler, at han ikke er kandidat til posten som partiets landsformand ved CDU's ekstraordinære kongres, der 12/6 skal afgøre formandsspørgsmålet. – 17. Til ny formand for CDU/CSU's forbundsdagsgruppe vælges fhv. statssekretær Karl Carstens, der kun har haft sæde i forbundsdagen siden valget i nov. 72, med 131 stemmer. Fhv. udenrigsmin. Gerhard Schrøder, der indtil for få dage siden var anset for at være favorit til posten, får kun 26 stemmer, medens en tredie kandidat, partiteoretikeren Richard von Weizsaecker får 58. – 25. Forbundsrådet, der repræsenterer delstaterne, og hvor oppositionen har et flertal på én stemme, godkender forslaget om ratifikation af grundtraktaten, og det er hermed færdigbehandlet i parlamentet, men Bayerns regering har indbragt spørgsmålet for forfatningsdomstolen i Karlsruhe med den begrundelse, at traktaten strider mod forfatningens bestemmelse om, at det er en pligt at arbejde for Tysklands enhed.

10. – Det meddeles, at fhv. finansmin. John B. Connally, der for nogle dage siden har indmeldt sig i det republikanske parti, vil være til rådighed for præsident Nixon som særlig, ulønnet rådgiver i visse uden-

og indenrigspolitiske spørgsmål og m. h. t. rekonstruktionen af staben i Det hvide Hus. Samtidig udnævnes direktøren for CIA James R. Schlesinger til forsvarsminister efter Elliot L. Richardson (se 30/4). Schlesinger efterfølges af William B. Colby, der hidtil har været Schlesingers næstkommanderende i CIA. Den øverste juridiske embedsmand i forsvarsministeriet J. Fred Buzhardt flytter til Det hvide Hus for at være særlig rådgiver i Watergate-spørgsmål.

11. – Efter at regeringen Biesheuvel siden valget 29/11 72 har fungeret som ekspeditionsministerium i 5½ md., er der i Holland under ledelse af Arbejderpartiets gruppeleder i andetkammer, Joop den Uyl, dannet en venstre-centrum regering med deltagelse af de 3 »progressive« partier: Arbejderpartiet (PvdA), Det radikale politiske parti (PPR) og Demokrater-66 (D. 66), og 2 af de 3 konfessionelle partier, Det katolske folkeparti (KVP) og Det (protestantiske) antirevolutionære parti (ARP). En hovedårsag til, at regeringsdannelsen har taget så lang tid er, at de »progressive« partier havde besluttet, at de ikke ville forhandle med partier, som de ikke havde sluttet aftale med før valget, og at de betragtede deres fælles program som »ukrænkeligt«. Trods fremgang ved valget råder de 3 partier imidlertid kun over 56 af andetkammers 150 mandater og var derfor henvist til at søge støtte hos de konfessionelle partier, der krævede forhandlinger om regeringens program og sammensætning på grundlag af lighed og gensidighed. Et vendepunkt i forhandlingerne om regeringsdannelsen indtrådte i april, da to fremtrædende medlemmer af ARP, socialmin. Boersma og fmd. for ARP-gruppen i førstekammer, prof. W. F. de Gaay Fortman, erklærede, at de i princippet var villige til uanset partiets holdning, at gå ind i en regering under den Uyl. Den nye koalitionsregering har 7 ministre fra PvdA, 2 fra PPR og 1 fra D. 66, i alt 10, og 4 fra KVP og 2 fra ARP. i alt 6. Andreas van Agt (KVP) er viceministerpræs. og justitsmin., W. F. de Gaay Fortman (ARP) indenrigsmin., Max van der Stoel (PvdA) udenrigsmin., H. Vredeling (PvdA) forsvarsmin., W. F. Duisenberg (PvdA) finansmin., R. F. M. Lubbers (KVP) økonomimin., J. Boersma (ARP) socialmin. og T. Brouwer (KVP) landbrugsmin. Samtlige 16 kabinetsministre med én undtagelse – den kvindelige sundheds- og miljømin. Irene Vorrink (PvdA) – har taget doktorgraden.

Det islandske Liberale Venstres styre udpeger LO-formanden Björn Jonsson som partiets kandidat til Hannibal Valdimarssons ministerpost (se 29/4), og LO's centralstyre vedtager 12/5 at give Jonsson orlov på ubestemt tid. Jonsson ønsker dog ikke straks at overtage en ministerpost, og Valdimarsson fortsætter indtil videre.

14. – I Cambodia (se 4/4) hæves partisanernes belejring af Takeo efter at have varet i 2 mdr., og 29/5 genåbnes hovedvej 5. – 16. Medl. af det Øverste Statsråd In Tam danner ny regering bestående af 13 socialrepublikanere (præs. Lon Nols parti), hvoraf kun én ikke havde sæde i den foregående regering, 3 medlemmer af general Sirik Mataks republikanske parti og 7 uafhængige tilhængere af In Tam og Cheng Heng. In Tam erklærer, at de vigtigste punkter i regeringens program er en hærreform og en stramning af kommandostrukturen, oprettelse af et sikkerhedspoliti, der kan aflaste hæren for politiopgaver samt bestræbelser for at stabilisere økonomien og forbedre levnedsmiddelforsyningen. – 30. Regeringen løslader 40 personer, som var arresteret eller havde fået husarrest efter at Norodom Sihanouks svigersøn, en kaptajn i luftvåbnet, 17/3 havde kastet bomber mod præsidentpaladset for at dræbe Lon Nol. Det drejer sig om dronning Kossamak, 5 af Sihanouks børn samt journalister og lærere. – 31. Det amerikanske senat vedtager med stor majoritet at standse alle bevillinger til bombningen i Cambodia.

19. – Den britiske regering sætter 3 fregatter ind i »torskekrigen« med Island for

at beskytte de britiske trawlere, der fisker inden for den nye fiskerigrænse på 50 sømil. Island protesterer i en note til den britiske regering. – 20. Island indfører landingsforbud for britiske militærfly på NATO-basen ved Keflavik. 23/5 udvides forbudet til at gælde enhver overflyvning af islandsk territorium af RAF. – 26. En islandsk kanonbåd beskyder britiske trawlere. Statsmin. Olafur Johannesson betegner episoden som en normal politiaktion på havet og siger, at gentagelser ikke er udelukkede, så længe den islandske fiskerigrænse ikke respekteres.

22. – Argentinas regering ophæver undtagelsestilstanden, der har været i kraft siden 1/7 69. – 25. Sejrherren ved præsidentvalget Hector Campora (se 11/3) indsættes som Argentinas præsident og danner regering med Juan Carlos Puig som udenrigsminister. Der udstedes amnesti for politiske fanger. – 28. Campora giver meddelelse om oprettelse af diplomatiske forbindelser med Cuba.

25. – Det italienske deputeretkammer vedtager med 485 stemmer mod 60 at ophæve lederen af det neofascistiske parti MSI, Georgio Almirantes parlamentariske immunitet. Han er sigtet for at have genoprettet Mussolinis fascistparti, hvilket ifl. en lov af 1952 er forbudt under enhver form.

25.–26. – Det første parlamentsvalg i Syrien i de sidste 10 år giver det regerende Baath parti og dets kommunistiske og socialistiske allierede i Den nationale progressive front (Kommunistpartiet, den proægyptiske arabiske socialistiske union (ASU), De arabiske socialister og De socialistiske unionister) 2/3 majoritet i Folkekammeret. Valgdeltagelsen er ca. 40 pct.

26. – Kaptajnen Nicholas Pappas, 6 officerer og 30 menige fra den græske torpedojager Velos får politisk asyl i Italien. – 28. Det græske forsvarsministerium meddeler, at mere end 35 aktive og afgåede marineofficerer har deltaget i et mislykket kupforsøg.

Kong Hussein af Jordan udnævner Zaid al-Rifai til ministerpræsident efter Ahmed Lawzi, der træder tilbage af helbredsgrunde. Rifai overtager tillige forsvars- og udenrigsministeriet.

30. – Ved præsidentvalget i Den irske republik besejrer Erskine Childers, Fianna Fail, regeringskoalitionens kandidat Thomas O'Higgins, Fine Gael, med et flertal på 48.000 stemmer. Valgdeltagelsen er 62 pct. Childers, 67 år, protestant, vicepremiermin. og sundhedsmin. i Jack Lynch's ministerium indtil regeringsskifet i marts (se 14/3) afløser 24/6 den 91-årige Eamon de Valera, der har været præs. i to valgperioder à 7 år.

Juni 1973

1. – Det græske styre afsætter kong Konstantin II og proklamerer republikken med ministerpræsident Georg Papadopoulos som midlertidig præsident. Papadopoulos bebuder folkeafstemning om indførelse af republik og udarbejdelse af en forfatning, hvorigennem folket vil få sine politiske og frihedsrettigheder tilbage. Den afsatte kong Konstantin erklærer 2/6 fra Rom, at proklamationen af Grækenland som republik er et ulovligt styres ulovlige handling og afviser enhver forbindelse med flådemytteriet (se 26/5). – 8. Regeringen offentliggør enkeltheder om den nye statsform, der betegnes som en præsidentstyret og parlamentarisk republik. Præsidenten skal vælges af folket for 7 år, genvalg skal ikke kunne finde sted.

Britisk Honduras' officielle navn er herefter Belize.

4. – I Paris underskrives en overenskomst mellem Frankrig og Madagascar, der bl. a. bestemmer, at de franske tropper skal være trukket tilbage 1/9 73. Den franske flåde vil dog også fremtidig på visse betingelser få havneanlæg stillet til rådighed. Frankrig

forpligter sig til fortsat at yde Madagascar teknisk hjælp.

5. – Forfatningsdomstolen i Karlsruhe afviser den bayerske regerings andragende om en foreløbig kendelse, hvorefter ratifikation af grundtraktaten (se 9/5) udsættes til den egentlige sag om traktatens lovlighed efter forfatningen er afgjort. – 12. DDR indgiver ansøgning om medlemskab i FN. – 13. DDR's Folkekammer godkender enst. ratifikationsloven, der samme dag underskrives af præsident Walter Ulbricht. – 15. Forbundsrepublikken ansøger om medlemskab i FN. – 20. Efter udveksling af ratifikationsdokumenterne træder grundtraktaten i kraft kl. 24.

6. – Præs. Nixons forsvarsminister fra dec. 68 til jan. 73 Melvin B. Laird overtager John Ehrlichmans post som præsidentens rådgiver i indenrigspolitiske spørgsmål, får kabinetsrang og bliver samtidig medlem af Det nationale sikkerhedsråd. R. H. Haldemans post som stabschef i Det hvide Hus overtages af general Alexander M. King, der har haft posten ad interim siden 4/5. King opgiver sin hidtidige post som hærens vicestabschef. Pressesekretær i Det hvide Hus Ronald L. Ziegler fortsætter i sin stilling, men får ansvaret for Det hvide Hus' informationspolitik i almindelighed. – 7. Politichefen i Kansas City, Clarence M. Kelley udnævnes til direktør for FBI efter L. Patrick Gray, der 27/4 trådte tilbage som fungerende direktør på gr. af forbindelse med Watergateaffæren.

7. – Præs. Juan Velasco Alvarado bebuder, at Peru vil slutte sig til de blokfri landes gruppe som en logisk følge af, at det afviser såvel kapitalisme som kommunisme.

8. – Præsident Campora fremlægger den nye argentinske regerings program på det økonomiske og sociale område i kongressens to kamre. Han bebuder lønforhøjelser, prisstop og priskontrol, kamp mod inflation og kapitalflugt og foranstaltninger til fremme af den lille og mellemstore industri. – 20. Ledsaget af præs. Campora, der har hentet ham i Spanien, vender den tidl. præsident og diktator Juan Domingo Peron tilbage til Argentina, hvor hundredtusinder har samlet sig i den internationale lufthavn Ezeiza ved Buenos Aires for at hylde ham. Da det kommer til ildkamp mellem bypartisaner og sikkerhedsstyrker, hvorunder 22 dræbes og over 350 såres, dirigeres Perons fly imidlertid til den militære flyveplads Moron, hvorfra Peron tager direkte til præsidentens officielle bolig Los Olivos.

9. – Den 80-årige general Franco udnævner den 70-årige admiral Luis Carrero Blanco, der siden 1967 har været viceministerpræsident, til sin afløser som ministerpræsident, men fortsætter selv som statsoverhoved, øverstkommandreende for de væbnede styrker og leder af Den nationale bevægelse, Spaniens eneste politiske parti. – 11. I Carrero Blancos regering er 11 ministre nye og 10 af de hidtidige forsvundet. Laureano Lopez Rodo, der var min. u. p. med økonomisk planlægning som særlig opgave i den foregående regering, afløser Gregorio Lopez Bravo som udenrigsmin., og Fernandez Miranda, der fortsætter som sekretær for Den nationale bevægelse, er viceministerpræsident.

11. – De kristelige demokraters partikongres i Rom vedtager en resolution, fremsat af senatspræsident Amintore Fanfani, som han på forhånd har fået tilslutning til fra de forskellige fraktioner inden for partiet, og hvorefter den nuværende centrum–højre koalitionsregering under Giulio Andreotti skal træde tilbage og Italien vende tilbage til centrum–venstre koalitionen, som styrede landet i tiåret 1962–72. Ændringen er aktualiseret ved, at republikanerne har uddraget Andreottis regering deres støtte. – 12. Andreottis regering træder tilbage. – 17. Fanfani udnævnes til Democrazia Cristiana's generalsekretær i st. f. Arnaldo Forlani. – 20. Præs. Giovanni Leone anmoder den tidl. min.præs. og nuv. indenrigsmini-

ster Mariano Rumor om at danne ny regering.

12. – På CDU's særlige kongres (se 8/5) vælges ministerpræsidenten i Rheinland-Pfalz Helmut Kohl, der er eneste kandidat, til partiets formand med 520 stemmer mod 51, medens 29 undlader at stemme.

Den islandske regering anmoder USA om en revision af forsvarsoverenskomsten mellem de to lande.

13. – Præsident Nixon giver meddelelse om fastfrysning af de fleste priser på deres nuværende niveau for indtil 60 dage; der skal endvidere foretages en undersøgelse af fortjenesten i selskaber, som har forhøjet priserne ud over en vis grænse, og gennemføres eksportkontrol for fødevarer for at lette presset på hjemmemarkedet. Der sker ingen ændringer m. h. t. lønninger, rentesatser og dividender.

Præs. Nixons sikkerhedspolitiske rådgiver Henry Kissinger og medl. af det nordvietnamesiske arbejderpartis politbureau Le Duc Tho underskriver i Paris et communique, der i 14 punkter opstiller krav, hvis opfyldelse skal sikre gennemførelsen af våbenstilstandsaftalen af 27/1.

18. – Den sovjetiske partileder Leonid Bresjnev ankommer til Washington på officielt besøg. Han og præs. Nixon træffer bl. a. bselutning om at fremskynde forhandlingerne om begrænsning af strategiske kernefysiske våben (SALT), og der sluttes aftale om samarbejde i udnyttelsen af atomenergien til fredelige formål. 25/6 offentliggøres et langt communique om besøgets resultater. Bresjnev udtaler, at det er enden på den kolde krig.

22. – FN's sikkerhedsråd anbefaler enstemmigt, at Forbundsrepublikken Tyskland og DDR optages som medlemmer (se 5/6). Vedtagelsen skal tiltrædes af generalforsamlingen, hvis ordinære samling begynder 18/9.

27. – I Uruguay (se 10/2) besætter militæret parlamentet, og præsident Bordaberry udsteder dekreter om opløsning af parlamentet, forbud mod politiske møder, kontrol med pressen og lukning af skoler og universiteter. Der udstedes arrestordre mod senator Enrique Erro, der af militæret er anklaget for deltagelse i byguerillavirksomhed, men hvis parlamentariske immunitet kongressen har nægtet at hæve. Kuppet er ublodigt, men den pro-kommunistiske fagorganisation CNT opfordrer til generalstrejke, og 28/6 strejkes der over hele landet, og vigtige industrier lammes.

29. – Under en ny valutakrise med stærkt pres på den amerikanske dollar opskrives den vesttyske D-mark med 5,5 pct.

30. – Den amerikanske kongres har vedtaget et lovforslag, der begrænser bevillingerne til krigen i Indokina og indebærer, at bombeangrebene i Cambodia skal ophøre 15/8.

DANMARK

April 1973

3. – Kulturmin. Niels Matthiasen fremsætter forslag om udsættelse af revisionen af lov om Danmarks biblioteksskole til folketingsåret 1973–74. Lovforslaget vedtages enst. 28/5.

5. – Fkt. færdigbehandler forslagene om forsvarets organisation og personnel (se 4/10 72) der begge vedtages med 120 stemmer mod 16 (s. f.), medens 5 undlader at stemme. Efter den endelige udformning, der er baseret på et forlig mellem de 4 gamle partier, nedsættes tjenestetiden for de vær-

nepligtige fra 12 til 9 mdr. Til trods herfor fastsættes hærens stående styrke uændret til 13.200 mand, idet den fremtidig skal baseres på anvendelsen af frivillige. I de 13.200 indgår dog en hjemsendt supplementsstyrke på 4500 mand med pligt til øjeblikkelig møde ved deres enheder. Til felthæren hører desuden reserveenheder på ca. 41.000 mand, hvortil kommer lokalforsvarsenheder på ca. 24.000 mand. For søværnets vedk. reduceres antallet af egtl. krigsskibe fra 56 til 52 (5 fregatter (korvetter), 18 torpedobåde, 6 u-både, 4 minelæggere, 3 minefartøjer, 8 minestrygere, 8 bevogtningsfartøjer samt 8 helikoptere). Kystdefensionen skal omfatte Stevns fort, Langelandsfortet samt varslingsanlæg, og flådestationerne Kbh., Frederikshavn og Korsør opretholdes. Flyvevåbnets operative kampenheder skal omfatte 6 (hidtil 7) eskadriller med i alt 116 (112) kampfly. Der skal nedsættes et udvalg af 2 medlemmer fra hvert af forligspartierne til at følge overgangen til den nye ordning og foretage eventuelle nødvendige justeringer.

6. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enst. flg. lovforslag: Ændr. af morarentesatser i forsk. love (se 14/12 72), kødlov (se 8/2) ændr. af lov om statens tilskud til jordbrugsmæssige formål (se 7/2), hvor de kons. undlader at stemme, ændr. af lov om uddannelse af lærere til folkeskolen (se 9/11 72) samt ændr. af menighedsrådsloven. I dette sidste forslag er de foreslåede nye regler om præsters stemmeret og kirkefunktionærers valgbarhed (se 30/11 72) udgået ved 2. beh. Endvidere færdigbehandles forslaget om ændr. af lov om skattemæssig opgørelse af varelagre, fremsat samtidig med og i sammenhæng med forslaget om forbedrede maskinafskrivninger (se 9/11 72) som regeringen imidlertid har besluttet ikke at gennemføre (se 8/3). Forslaget vedtages med 80 stemmer (s. og s. f.) mod 77 (k. f., v. og r. v.). Ved 2. beh. er afviklingsperioden for nedskrivning af varepartier indkøbt på bindende kontrakt forlænget fra 2 til 3 år.

9. – Forligsmanden meddeler kl. 18, at mæglingsforslaget (se 27/3) er vedtaget af begge parter med stort flertal. 319.702 LO-medlemmer har sagt ja, 144.404 nej. Hos arbejdsgiverne stemte 454 for forliget, 105 imod. Til det vedtagne mæglingsforslag er der knyttet forskellige protokollater: Om nedsættelse af en kommission om den fremtidige dyrtidsregulering, om at parterne skal tale sammen før de går til regeringen med ønske om lovgivning på et område, og om, at man skal forsøge at finde tidssvarende forhandlingsregler. Om mæglingsforslagets indhold i øvrigt, se Ø og P 1973, p. 74–75.

11. – Fkt. vedtager enst. forslag til beslutning om ratifikation af overensk. om oprettelse af Den afrikanske Udviklingsfond (se 6/2).

Forhandlingerne mellem staten ved økonomimin. Per Hækkerup og tjenestemandsorganisationerne indledes. Tjenestemændene kræver forlods godtgjort et lønefterslæb på 7,5 pct. eller 525 mkr., og hertil kommer krav om reallønsforbedringer. Staten tilbyder en lønfremgang på 3,5–4 pct., som det er tanken skal fordeles med et tillæg til de laverelønnede.

12. – Indenrigsmin. Egon Jensen fremsætter forslag om ændr. af lov om værnepligtiges anv. til civilt arbejde. I konsekvens af nedsættelsen af den militære tjenestetid (se 5/4) foreslås tjenestetiden for civile værnepligtige nedsat fra 16 til 12 mdr. Ved 2. beh. 28/5 forkastes ændringsforslag fra v. og k. f. om en tjenestetid på 13 mdr. og fra s. f. om en tjenestetid på 9 mdr. og adgang til at fritage Jehovas Vidner for såvel militær som civil værnepligt, og 30/5 vedtages lovforslaget med 92 stemmer (s. og r. v.) mod 31 (k. f.), medens 45 (v. og s. f.) afholder sig fra at stemme.

Socialmin. Eva Gredal fremsætter forsl. om ændr. af lov om børnetilskud og andre familieydelser og forsl. om ændr. af lov om off. forsorg (underholdshjælp til børn af enlige forsørgere). De foreslåede ændringer

omfatter forhøjelse af det alm. børnetilskud som følge af bortfald af statstilskud til nedsættelse af priserne på mejeriprodukter (se 18/1) og bortfald af moderskabsydelsen og af det forhøjede og det ekstra børnetilskud til enlige forsørgere. Endvidere foreslås, at det alm. børnetilskud ikke skal reguleres i henh. til juli-pristallet, dvs. for perioden 1/10 73–31/3 74. Ændringen af forsorgsloven skal gøre det muligt at yde hjælp i trangstilfælde som følge af de ændrede regler for børnetilskud. Ved 2. beh. stryges bestemmelsen om bortfald af pristalsregulering, og det forhøjede og det ekstra børnetilskud bevares og vil blive udbetalt til enlige forsørgere efter ansøgning og en tro- og love erklæring om, at vedkommende ikke lever i et fast samlivsforhold. Hermed bliver forsl. om ændr. af forsorgsloven overflødigt og tages tilbage. Forsl. om ændring af børnetilskudsloven vedtages enstemmigt 8/6. Samtidig vedtages forsl. til lov om en særlig ydelse til modtagere af børnetilskud og til folke-, invalide- og enkepensionister (se 6/3) med 85 st. (s. og s. f.) mod 83 (k. f., v. og r. v.).

Fkt. færdigbehandler forslagene til militær straffelov og militær retsplejelov, fremsat første gang 10/2 72; det første vedtages enstemmigt, det andet med 122 stemmer mod 4, i begge tilfælde afholder SF sig fra at stemme. Endvidere vedtages forslag til lov om støtte til modernisering af jordbrugsbedrifter (se 9/3) og forslag om ændr. af lov om boligbyggeri (lån vedr. driftsunderskud, garanti for tilbagebetaling af beboerindskud m. v.) (se 13/12 72) begge enst., men k. f. undlader at stemme om moderniseringsstøtten.

Regeringen beslutter at offentlige og off. støttede bygge- og anlægsarbejder tidligst må igangsættes 1/11 73, medmindre der inden 13/4 er indgået bindende aftale om igangsættelse af arbejdet inden 1/11. Det sociale boligbyggeri (max. 13.000 boliger om året) samt bygge- og anlægsarbejder, hvortil der ydes støtte i medfør af saneringsloven eller egnsudviklingsloven, omfattes ikke af stoppet. Det skønnes, at de off. investeringer vil blive reduceret med ca. 1 mia. kr. i 1973–74.

13. – Der er truffet aftale mellem staten, kommunerne og de off. ansattes organisationer, hvorefter tjenestemændene i 1973–74 vil få en lønforhøjelse på 5,1 pct. og de overenskomstansatte akademikere 3,4 pct. i alt 432 mkr. I finansåret 1974–75 forhøjes lønningerne yderligere med 1,5 pct.

Der er truffet aftale om besparelser på 596 mkr. på undervisningsministeriets budget i løbet af indeværende og næste finansår. På folkeskolens område skal der i de to år spares henholdsvis 93 og 226,5 mkr. Besparelserne opnås bl. a. ved en omlægning af lærernes ugtl. lektioner og en nedsættelse af vikarlønningerne.

For at begrænse obligationsudstedelsen (se også 7/2) vedtager realkreditrådet, at belåning af parcelhuse, ejerlejligheder, privat udlejningsbyggeri og erhvervsbyggeri indtil videre skal ske på grundlag af prisniveauet pr. 1/4 73. For lån i nyopførte parcelhuse og ejerlejligheder fastsættes endvidere en overgrænse (basis 10 pct. obligationer) på 350.000 kr. i København og Frederiksberg samt i Københavns og Frederiksborg amter, 300.000 kr. i Århus, Odense og Ålborg samt Roskilde amt og 270.000 kr. i det øvrige land. Maksimum for tillægslån i alm. realkredit udgør halvdelen af de nævnte beløb. For sommerhuse er overgrænsen i begge tilfælde 60.000 kr. De nye regler, der er fastsat i forståelse med regeringen og Nationalbanken, gælder for byggeri, hvortil der ikke er søgt byggetilladlese senest 12/4.

17. – Det Berlingske Hus overtager administrationen af det radikale Helsingør Dagblad (oplag 6265). Dette sker som led i omdannelse af I/S Helsingør Dagblad til et aktieselskab, hvori Det Berlingske Hus skal have aktiemajoriteten. I det nye aktieselskab indgår også H. D.s to distriktsblade Værløse-Posten og Nordsjælland. Det Berlingske Hus har givet tilsagn om, at H. D. vil fortsætte som selvstændig avis, og der

sker ingen ændr. i bladets politiske linie. Fhv. min. A. C. Normann, der er chefredaktør og medejer af bladet, oplyser, at ingen i familien har ønsket at føre bladet videre, når han trækker sig tilbage p. g. a. alder.

25. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enst. forslag om ændr. af lov om kommunernes styrelse (se 29/11 72). Herefter skal der også udbetales diæter for deltagelse i kommunalt arbejde efter kl. 18, og de kommunale diæter bliver på max. 256,65 kr. pr. dag incl. erstatn. for tabt arbejdsfortjeneste.

27. – Økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup fremsætter forsl. til tillægsbevilling for 1972–73. Herefter har der i dette finansår været et overskud på statens drifts-, anlægs- og udlånsbudget på godt 2,3 mia. kr. og et kasseoverskud på omkring 1,7 mia. kr.

Socialministeren fremsætter forsl. om ændr. af lov om folkepension og forsl. om ændr. af lov om invalidepension m. v. Lovforslagene, der er et led i regeringens sparebestræbelser, går ud på, at pensionstillægget til gifte pensionister skal beregnes på grundlag af ægtefællernes samlede indtægt, ligesom det var tilfældet før 1/1 73. I forbindelse med ophævelse af retten til folkepension for 62–67-årige kvinder, der er gift med en pensionist, indføres et hustrutillæg til pensionen, der ligeledes reguleres på grundlag af den samlede indtægt. Nyordningen, der skal træde i kraft 1/1 74, anslås at ville medføre en besparelse for staten på ca. 200 mkr. årligt. Lovforslagene vedtages enst. 6/6, efter at et kons. forsl. om at bibeholde de nuværende regler for beregning af pensionstillæg til pensionister over 67 år er forkastet med de øvrige partiers stemmer.

Fkt. vedtager enst. forslag om ændr. af lov om internationalt udviklingssamarbejde (se 6/2) efter at beløbsrammen for kreditgarantier er blevet forhøjet fra de opr. foreslåede 1,5 (nu 1) mia. kr. til 2 mia. kr.

Maj 1973

4. – Forslag til lov om kapitaltilførselsafgift og det dermed sammenhængende forslag om ændr. af lov om stempelafgift (se 1/2) vedtages ved 3. beh. mod s. f.'s stemmer. Forslag om ændr. af lov om vurdering af landets faste ejendomme (kontant vurdering), fremsat af v. og k. f. 1/11 72), forkastes med 93 stemmer mod 54 (v. og k. f.), medens forslag om ændr. af lov om realkreditinstitutter (se 13/12 72) vedtages enst.

Finansmin. Grünbaum giver i fkt. tilsagn om at undersøge mulighederne for differentierede momssatser ligesom i de andre EF-lande.

8. – Schlüter fremsætter på de konservatives vegne forslag om ændr. af udskrivningsloven. Udgangspunktet er de konservatives spareplan (se 7/3) og forslaget går ud på, at indkomstskatten i 1974 lettes med 4,3 mia. kr. Dette skal opnås bl. a. ved en forlængelse af »proportionalitetsstrækket« med 10.000 til 31.000 kr. og nedsættelse af udskrivningsprocenten fra 91 til 87. For indkomster i intervallet 30–70.000 kr. skulle dette give en skattelettelse på 22–27 pct. 1. beh. 24/5.

9. – 4 ministre (Nørgaard. Kampmann, Gredal og Bennedsen) samt en halv snes soc. dem. folketingsmedlemmer er i færd med at udarbejde et udkast til partiprogram til vedtagelse på partikongressen i sept. i stedet for hovedbestyrelsens udkast, der er udarbejdet af et programudvalg bestående af samtlige amtsformænd, partisekretær Ejner Hovgaard Christiansen og den tidl. partisekretær, udenrigsmin. K. B. Andersen. Ifl. pressen startede aktionen i Ivar Nørgaards »kaffeklub« i fkt. og fortsattes ved møder bl. a. hos universitetslektor Ejler Koch. Såvel statsministeren som partiets fg. fmd., arbejdsmin. Dinesen har været underrettet.

10. – Handelsmin. Erl. Jensen fremsætter forsl. om udsættelse af revision af lov om

priser og avancer, så han kan vente med at fremsætte lovforslag om revision til efteråret, da han også agter at fremsætte forsl. til lov om markedsføring og forsl. om forbrugerklagenævn. Udsættelsen kritiseres af k. f. og v., og forslaget gennemføres 8/6 af s., s. f. og r. v., medens k. f. og v. undlader at stemme. Lennart Larson (v.) stemmer imod forslaget.

Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om ændr. af kildeskatteloven (personfradrag til folke- og invalidepensionister m. v.). Forslaget indeholder først og fremmest ændringer af beskatningen af pensionister som følge af socialministerens lovforslag (se 27/4) og skal forhindre, at de nye pensionsregler medfører utilsigtede skatteforhøjelser. Herudover skal der ifølge forslaget bl. a. ske en forhøjelse af morarenten ved for sen indbetaling af B-skat og restskat fra 1/2 til 1 pct. pr. md. Morarenten ved for sen indbetaling af A-skat er tidligere forhøjet til 1 pct. Lovforslaget vedtages 8/6 med 136 stemmer mod 31.

11. – Regeringens forslag til en boligpolitisk løsning, der skal afløse boligforliget af 1966 (som udløber 1/4 74) og medføre en besparelse i boligsektoren på ca. 1,5 mia. kr. (se 8/3) godkendes af den soc.dem. folketingsgruppe, men alle de andre partier har indvendinger.

Fkt. færdigbehandler forslagene om ændr. af søloven og loven om gennemførelse af konossementsoverenskomsten af 1924 (se 15/12 72), om ændr. af lov om tilsyn med skibe (se 6/2), om bekæmpelse af kønssygdomme (se 30/1) og om ændr. af lov om kommunale valg (se 8/11 72), dre alle vedtages enst. I sidstnævnte lovforslag er der ved 2. beh. gennemført en række ændringer, bl. a. om udvidelse af personkredsen, der har adg. til at stemme pr. brev, med beboerne i private pleje- og alderdomshjem, som en kommune har aftale med, samt en bestemmelse om, at alle kandidaters navne skal opføres på stemmesedlen. Endvidere vedtages forslaget om ændr. af lov om hjemmeværnet (se 30/11 72) med 132 stemmer mod 13 (s. f.); 4 undlader at stemme.

12. – På et hovedbestyrelsesmøde i socialdemokratiet nedlægger udenrigsmin. K. B. Andersen, som ikke har haft kendskab til »kaffeklubbens« virksomhed (se 9/5) sit hverv som formand for programudvalget og afløses af statsmin. Anker Jørgensen. Hovedbestyrelsen godkender programudvalgets hidtidige arbejde og fastslår, at ændringsforslag til udvalgets udkast kun kan komme til behandling på kongressen, hvis de er vedtaget af en partiforenings generalforsamling eller et kredsrepræsentantskabsmøde.

15. – Socialministeren fremsætter forsl. om midl. tillæg til folke-, invalide- og enkepensionister samt om midl. forhøjelse af grænsen for hjælp til underhold. Det drejer sig om den sædvanlige forhøjelse efter nye overenskomster på arbejdsmarkedet. Efter forslaget ydes der med virkning fra 1/4 73 pensionisterne et tillæg på 23–25 kr. pr. md., og også pensionstillæg m. m. forhøjes. Det er hensigten i næste folketingsår at fremsætte forsl. om yderligere forhøjelse fra 1/4 og 1/10 74 og samtidig indregne de midl. tillæg i grundbeløb og pensionstillæg. For gifte pensionister udgør forhøjelsen i de 2 år i alt 5,8 pct. og for ugifte, der normalt ikke kommer til at betale skat af forhøjelsen, 3,8 pct. Merudgiften for det off. anslås til 250 mkr. i 1973–74 og i de to følgende finansår til henholdsvis 400 og 450 mkr. Lovforslaget vedtages enst. 6/6.

16. – Indenrigsmin. Egon Jensen fremsætter lovforslag om et hovedstadsråd, om udligning i hovedstadsområdet og om ændr. af lov om sygehusvæsenet (hovedstadsrådets opgaver inden for sygehusvæsenet). De to førstnævnte forslag træder i stedet for forslagene om en amtskommune i hovedstadsområdet og om udligning i hovedstadsområdet, fremsat 8/11 72 og sammen med forslag fra oppositionen behandlet i folketingets udvalg ang. en hovedstadsreform, og

er udtryk for et kompromis, hvortil der er opnået bred tilslutning i udvalget, hvorfor de nye forslag får en hurtig gang gennem tinget, hvor de vedtages 6/6, forslaget om hovedstadsrådet med 136 stemmer mod 5, medens 25, bl. a. s. f., undlader at stemme, de to andre enst. med 162 st., idet dog 4 undlader at stemme.

Ved 2. beh. havde s. f. stillet ændringsforsl. om direkte valg til rådet, men forslaget forkastedes med 117 st. mod 20 (s. f., 3 r. v. og 1 v.), medens 9 s. undlod at stemme. Samtidig med de 3 nævnte lovforslag færdigbehandles forslaget om regionplanlægning i hovedstadsområdet (se 18/11 72) og om hovedstadsområdets kollektive personbefordring (se 8/2) der begge vedtoges enst.

Hovedstadsrådet skal bestå af 37 medl., valgt af og blandt de 3 amtsråd (København, Frederiksborg og Roskilde) og kommunalbestyrelserne i Københavns og Frederiksberg kommune, og rådets udgifter til de fælles opgaver, der hidtil i vidt omfang er afholdt af amtskommuner og kommuner, skal finansieres ved påligning af bidrag fra disse. Rådets opgaver bliver en overordnet planlægning, bl. a. af sygehusvæsenet, og fælles opgaver som miljøpolitik, kollektiv trafik og vandforsyning.

Fkt. vedtager ved 3. beh. forslag om ændr. af lov om statens bygge- og boligfond (se 13/12 72) med 84 stemmer (s. og s. f.) mod 79 (k. f., v. og r. v.).

Som svar på en forespørgsel fra samtlige folketingets partier giver markedsmin. Ivar Nørgaard en udførlig redegørelse for den markedspolitiske situation. I debatten den flg. dag om redegørelsen deltager foruden ordførerne – Poul Dalsager (s.), Knud Bro (k. f.), Nyboe Andersen (v.), Niels Helveg Petersen (r. v.) og Gert Petersen (s. f.) – en række »menige« medlemmer. Gert Petersen stiller forslag til dagsorden, hvorefter fkt. kategorisk afviser den af Europaparlamentet 9/5 73 vedtagne målsætning: at medlemskab af EF skal udvikles til en politisk union omfattende bl. a. udenrigspolitik og fælles militær. Senere foreslår Poul Dalsager på soc.dem.'s vegne en dagsorden, hvori fkt. fastslår, at Danmarks deltagelse i Fællesskaberne finder sted på grundlag af de af fkt. godkendte traktater, som ikke omhandler militært samarbejde, samt henviser til topmødedeklarationen af 20/10 72, (hvori det hedder, at stats- og regeringscheferne havde sat sig som mål inden udløbet af 1970erne at omdanne medlemsstaternes samlede indbyrdes forbindelser til en europæisk union, og at man anmoder Fællesskabets institutioner om at udarbejde en rapport om dette emne inden udgangen af 1975). Herefter tager Gert Petersen sit forslag tilbage, men foreslår, at ordene efter »militært samarbejde« i Dalsagers forslag udgår og erstattes af: »og idet fkt. klart tager afstand fra den omtalte betænknings ord om, at der ikke kan ses bort fra et samarbejde inden for forsvaret i den forudsete europæiske union«. Ændringsforslaget forkastes med 109 st. mod 28; 1 medl. undlader at stemme, og Dalsagers dagsorden vedtages derefter med 114 st. mod 20; 4 undlader at stemme.

Den soc.em. vælgerforening i Farum vil fremsætte »kaffeklubbens« alternative forslag til partiprogram på kongressen i sept.

17. – 5 forslag, som er led i regeringens langsigtede boligpolitik fremsættes i fkt. Boligmin. Helge Nielsen fremsætter forsl. om ændr. af lejeloven (lejeansættelse, beboerdemokrati og bytteret m. v.), forsl. om ændr. af lov om midl. regulering af boligforholdene, forsl. til lov om et udligningsbidrag til staten af visse beboelsesejendomme og forsl. om ændr. af lov om boligbyggeri (udligningsbidrag til Boligselskabernes Landsbyggefond). Endvidere fremsætter finansmin. Grünbaum forsl. om ændr. af ligningsloven med nye regler om den skattemæssige lejeværdi af egen bolig i enfamilieshuse og ejerlejligheder.

Ifl. lejelovsforslaget indføres der omkostningsbestemt husleje i de ældre ejendomme, og det bestemmes, at udlejeren har ret til 8, det første år 7, pct. af ejendomsværdien efter den til enhver tid gældende vurdering

som afkastning af den investerede kapital, samt dækning af rimelige driftsudgifter. Imidlertid pålægges der samtidig ejendommene et udligningsbidrag på 2, det første år 1 pct. af ejendomsværdien, hvorved en del af inflationsgevinsten inddrages. Bindingsforpligtelsen for en del af de lejeforhøjelser, der er gennemført på grundlag af lejevurderingen (i henh. til boligforliget af 1966) foreslås ophævet for den leje, der indbetales efter 1/4 74, fra hvilken dato udligningsbidraget træder i kraft. Det foreslås også, at allerede bundne beløb (i Grundejernes Investeringsfond) skal kunne frigives før tiden mod betaling af en afgift til staten på 40 pct. For det sociale byggeris vedk. sker indbetaling af udligningsbidraget til Boligselskabernes Landsbyggefond, der skal anvende det til finansiering af nyt byggeri.

Efter forsl. om ændr. af ligningsloven indføres der efter en overgangsperiode ensartede satser ved beregning af lejeværdien af egen bolig i parcelhus m. v., uanset tidspunktet for sidste ejerskifte. Fra og med 1976 er lejeværdien 3½ pct. af ejendomsværdien efter den til enhver tid gældende vurdering for ejendomsværdier til og med 500.000 kr., 6 pct. for den del af værdien, der ligger mellem 500.000 og 700.000 kr., og 8 pct. af det beløb, hvormed værdien overstiger 700.000 kr. For ejere på 67 år og derover bliver satsen 2 pct. af ejendomsværdien for de første 300.000 kr.

Lovforslagene kommer til 1. beh. 29/5, men kun forsl. om ændr. af ligningsloven færdigbehandles inden tinget tager sommerferie 15/6.

Kristine Heltberg (s. f.) fremsætter forsl. til beslutning om langsigtet indvandringspolitik. 1. beh. 1/6.

Fkt. vedtager ved 3. beh. enst. lovforslagene om kystfredning og ændr. af lov om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet (se 6/2), forsl. om ændr. af lov om tobaksafgifter (se 22/3) og forsl. til lov om visse hovedlandevejsstrækninger (se 16/1). I dette sidste er der ved 2. beh. indføjet en paragraf om bemyndigelse til anlæg af en ny bro over Mariager fjord ved Hadsund. Endvidere færdigbehandles forsl. til lov om Bornholmstrafikken, der vedtages mod de konservatives og venstres stemmer, medens de radikale stemmer for forslaget, efter at bestemmelsen om, at der ikke uden tilladelse fra min. må ske planmæssig søtransport i rute mellem Bornholm og det øvrige Danmark (se 15/2) er udgået. Endelig vedtages forsl. til lov om godstransport med motorkøretøjer (se 8/2) med 84 stemmer (s. og s. f.) mod 49 (k. f. og r. v.), medens 27 v. undlader at stemme.

22. – Fkt. færdigbehandler forslagene om sundhedsplejerske- og hjemmesygeplejeskeordninger (se 30/1), der vedtages mod de konservatives stemmer. Lovforslagene om kommunal udligning og om generelle tilskud til kommuner og amtskommuner (se 30/1) vedtages enst. Efter at dele af lovforslaget om amtscentraler og en landscentral for undervisningsmidler (se 15/2) ved 2. beh. er blevet udskilt som forsl. til lov om en landscentral for undervisningsmidler, vedtages dette ved 3. beh. med 138 stemmer, medens 28 v. undlader at stemme. Det er hensigten at gennemføre en lov om oprettelse af amtscentraler senere samtidig med forslagene til folkeskolelov og folkebibliotekslov. Forsl. til lov om sterilisation og kastration (se 13/12 72) vedtages enst. med 163 stemmer; 3 undlader at stemme. Til 2. beh. 16/5 var der stillet 3 forsl. om at ændre lovforslagets aldersgrænse (25 år). Et forsl. om 35 år forkastedes med 113 stemmer mod 10, ét om 30 år med 99 mod 30 og ét om 20 år med 107 mod 21. Desuden blev et forslag om bortfald af lægernes ret til at nægte at foretage sterilisation forkastet med 78 stemmer mod 44, medens 6 afholdt sig fra at stemme.

23. – Min. for udenrigsøkonomi Ivar Nørgaard fremsætter forsl. til beslutn. om ratifikation af overensk. om en nordisk fond for teknologi og industriel udvikling, under-

tegnet i Oslo 20/2 73. Forslaget vedtages enst. 8/6.

Handelsmin. Erl. Jensen fremsætter i fkt. en redegørelse for erhvervspolitikken. Han understreger, at regeringen er enig i, at en afsvækkelse af stigningstakten i ressourceforbruget i den off. sektor og i bygge- og boligsektoren er nødvendig af hensyn til den øvrige industri og navnlig eksportindustrien. Regeringen ønsker dog ikke at tage afstand fra de væsentlige træk i det sidste tiårs udvikling, idet den taget som helhed er udtryk for sociale fremskridt, og man vil fremdeles på længere sigt prioritere sociale fremskridt højt. Men et pusterum nu er påkrævet.

En forhandling om redegørelsen finder sted 29/5.

Forsvarsmin. Kjeld Olesen meddeler, at han har sagt ja til en opfordring fra Fredericiakredsen om at lade sig opstille som kandidat til posten som socialdemokratiets næstformand, og at han, hvis han bliver valgt på kongressen i sept., vil træde ud af regeringen. (Organisationsudvalget har indstillet til kongressen, at statsministeren tillige skal være partiformand, og Anker Jørgensen har, trods sine udtalelser i modsat retning ved sin udnævnelse til statsminister, accepteret).

24. – Fkt. vedtager ved 3. beh. lovforslaget om »fri abort« (se 30/11 72) med 95 stemmer (54 s., 7 k. f., 16 r. v., 17 s. f. grønl. Moses Olsen) mod 56 (6 s., 22 k. f., 20 v., 7 r. v., færingen Hakun Djurhuus), medens 17 (7 s., 1 k. f., 7 v., 2 r. v.) undlader at stemme og 11 (4 s., 1 k. f., 3 v., 2 r. v. og min. Knud Hertling) er fraværende. Der bliver gjort forsøg på at få lovforslaget sendt til folkeafstemning i henh. til grundlovens regler herom, idet fhv. justitsmin. Thestrup sætter sig i spidsen for indsamling af de nødv. underskrifter fra 60 medlemmer af fkt., men da fristen, 3 søgnedage, er udløbet, er der kun indkommet 47 (23 k. f., 19 v., 3 r. v. og de 2 færøske medlemmer). 3 af underskriverne havde stemt for lovforslagets vedtagelse.

Endvidere færdigbehandles flg. lovforslag: Forsl. om ændr. af lov om beskatningen af pensionsordninger (se 1/2) vedtages med 131 st. mod 29 (k. f.). Forsl. om ændr. af lov om sanering vedtages enst., men v. undlader at stemme efter at et ændringsforslag om meget tidlig orientering (se 30/1) er forkastet. Forsl. om ændr. af færdselsloven (hyrekørsel) (se 14/12 72) vedtages med 85 st. (s., s. f. og Lennart Larson (v.)) mod 54 (k. f. og r. v.) V., der har fået visse indrømmelser, undlader at stemme. Forsl. om ændr. af våbenloven (se 12/10 72) vedtages med 105 st. (s., s. f. og de fleste r. v.) mod 59 (k. f., v. og nogle r. v.). Forsl. om ændr. af tinglysningsloven (se 14/12 72) vedtages enst.

25. – I et møde af alle folketingspartiers formænd besluttes det at arbejde for et forlig om boliglovgivningen og søge den gennemført inden tinget tager sommerferie 15/6.

27. – På et møde i Fredericia stiftes en ny organisation Socialdemokratisk Debat ved sammenslutning af Socialdemokrater imod EEC og Socialdemokratisk Samfund fra 1966, blandt hvis stiftere var nuv. statsmin. Anker Jørgensen. Til formand for SD vælges lærer Per Bringsjord, og i bestyrelsen sidder Ritt Bjerregaard, Helle Degn og Karl Hjortnæs, der alle kom i fkt. ved valget i 1971. Blandt de menige medlemmre er Svend Auken, Inge Fischer Møller og Birte Weiss, også medlemmer af fkt. siden 1971. På mødet opstilles en række politiske krav; man tager afstand fra, at den soc.dem. regering har tilsluttet sig tanken om en politisk union som udformet i Paris 20/10 72, kræver Danmark ud af NATO og at Danmark ikke deltager i et integreret forsvarssamarbejde i EF. Indenrigspolitisk tager man stærkt afstand fra ethvert soc.dem. forsøg på samarbejde med de borgerlige partier og siger, at arbejderflertallet skal bruges til at gennemføre fundamentale ændringer i fordelingspolitikken.

28. – Fkt. vedtager ved 3. beh. enst. forslag om ændr. af lov om udlån til yngre landmænd (se 15/3).

Karl Hjortnæs, der uden at være til stede blev valgt ind i bestyrelsen for Socialdemokratisk Debat (se 27/5) udtaler med henblik på den udsendte udtalelse, at man ikke opnår noget med resolutioner, og afviser, at han som folketingsmand på nogen måde skulle være bundet af NATO-udtalelsen.

29. – Fkt. færdigbehandler 3 vigtige lovforslag.

Forsl. om ændr. af lov om landbrugsejendomme (se 15/12 72), hvilken titel ved 2. beh. har fået tilføjelsen: »og lov om udstykning og sammenlægning m. m. af faste ejendomme«, vedtages med 105 st. (s., de fleste r. v. og s. f.) mod 62 (k. f., v. og 5 r. v., nemlig Dagmar Andreasen, Bernh. Baunsgaard, Overgaard Nielsen, Nordqvist og Grete Philip); 2 (den rad. Meta Ditzel og færingen Hakún Djurhuus) undlader at stemme. Herefter kan alle frit erhverve landbrugsejendom, når man vil drive landbrug som hovederhverv og tage fast ophold på ejendommen. Dette gælder for landbrug over 5 ha eller over p. t. 35.000 kr. grundskyld efter 14. alm. vurdering. For mindre ejendomme er det tilstrækkeligt, at bopælsbetingelsen opfyldes.

Forsl. til lov om levnedsmidler m. m. (se 7/12 72) vedtages enst. med 142 st., men 28 v. undlader at stemme. Ved loven indføres en såkaldt positivliste, således at kun tilsætningsstoffer, der er opført på listen, må anvendes som tilsætning til levnedsmidler. Hidtil har alle tilsætningsstoffer, der ikke var opført på listen over forbudte stoffer, kunnet anvendes.

Forsl. til lov om miljøbeskyttelse (se 25/1) gennemføres af s. og k. f. med 98 stemmer, medens 72 (v., r. v. og s. f.) undlader at stemme; v. og r. v. frygter dobbeltadministration, medens s. f. mener, at loven ikke er tilstrækkelig restriktiv. Grundlaget for forliget mellem s. og k. f. er et løfte fra regeringen om at lade undersøge mulighederne for forhøjelse af saldoafskrivningen fra 30 til 40 pct. for investeringer i forureningsbekæmpelse og for erstatningspligt over for virksomheder, der kommer ud for indgreb. Min. har også erklæret sig villig til senere at drøfte spørgsmålet om direkte finansiel støtte til forureningsbekæmpelse. Konsekvensforslagene om ændr. af lov om vandforsyning og lov om off. veje og om ændr. af vandløbsloven (se 25/1) vedtages enst.

30. – Min. for udenrigsøkonomi Ivar Nørgaard fremsætter forsl. til beslutn. om ratifikation af overenskomst mellem medlemsstaterne i Det europæiske Kul- og Stålfællesskab på den ene og Norge på den anden side og forsl. til beslutn. om ratifikation af aftale om Det nordiske Ministerråds sekretariater og deres retlige stilling. Forslagene vedtages enstemmigt 8/6.

De 3 grønlandske forslag, om søtransport af gods til Grønland (se 14/12 72), om kommuneskat (se 23/1) og om erhvervsmæssig fiskeri, fangst og jagt (se 6/2) vedtages henholdsvis med 108 stemmer mod 59 (k. f. og v.), enstemmigt og med 107 st. mod 2. Det første af lovforslagene fastslår, at søtransport af gods til Grønland kun må ske efter tilladelse fra min. for Grønland; formålet er at opretholde enhedsbesejlingen, så priserne på en vare bliver den samme overalt i Grønland.

Endvidere færdigbehandles flg. lovforslag, der alle vedtages enst: Forsl. til sømandslov (se 6/2), forsl. om ændr. af lov om boligtilsyn (se 30/1) forsl. til lov om arbejdsretten (se 8/2), forsl. om ændr. af retsplejeloven (lokalnævn vedr. politiets virksomhed og beh. af klager over politiet m. v.) og forsl. om ændr. af straffeloven (mindre berigelsesforbrydelser m. m.). Ved de to sidstnævnte forsl. gennemføres kun en del af de opr. forsl., resten vil blive søgt gennemført i folketingsåret 1973–74. Det drejer sig dels om fogedforretninger (se 1/2), dels om nedsættelse af den sexuelle lavalder og ophævelse af blasfemiparagraffen (se 6/2). Også forsl. til lov om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner (se 7/2) er der op-

nået enighed om mellem de 5 partier. Derimod gennemføres forsl. til lov om embedslægeinstitutioner (se 30/1) af s. og s. f. alene. De tre oppositionspartier, der ønsker embedslægerne ansat af amtskommunerne, undlader at stemme.

31. – Fhv. statsmin. J. O. Krag skriver i Politiken om Socialdemokratisk Debat, »at fraktionsarbejde normalt svækker det parti, der bærer svulsten og i givne situationer kan komme til at svække moderpartiets regering.«

Juni 1973

1. – Boligministeren fremsætter endnu to lovforslag i det kompleks af love, der skal afløse den lovgivning, der blev resultatet af boligforliget af 1966. Forsl. til lov om indeksregulerede lån til det almennyttige byggeri vil medføre en lavere begyndelsesleje, idet udgiften til forrentning og afdrag for de indeksregulerede lån vil svare til 4 pct. af byggeomkostningerne, men den skal derefter svinge i takt med reguleringspristallet. Lånene ydes af Boligselskabernes Landsbyggefond af egne midler suppleret ved udstedelse af indeksregulerede gældsbeviser til institutioner, fonds m. v. Efter forslaget kan der efter 1/4 74 ikke bevilges rentesikring til nyt almennyttigt byggeri. Da den lavere begyndelsesleje antages at ville forstærke udlejningsvanskelighederne i det nyere sociale byggeri, bemyndiges boligministeren til at anvende indtil 300 mkr. årligt til lån til landsbyggefonden til videre udlån i form af midlertidige driftslån og lån til beboerindskud.

Forsl. om ændr. af lov om boligsikring indeholder bl. a. bestemmelser om pristalsregulering, således at en normal indkomststigning ikke som hidtil medfører stor nedsættelse af boligsikringen.

De to lovforslag er til 1. beh. 4/6, men bliver ikke gennemført inden fkt. tager ferie 15/6.

Statsmin. Anker Jørgensen siger, at Socialdemokratisk Debats start var så uheldig som tænkes kan, og erklærer, at han er enig med J. O. Krag i det meste af det han skrev (se 31/5).

4. – På gr. af sparebestræbelserne gennemføres forsl. til lov om teatervirksomhed i stærkt reduceret skikkelse. idet det efter 2. beh. kun indeholder bestemmelsen om et nyt teaterråd på 3 medlemmer (se 30/1), men hverken støtte til børneteater eller opsøgende teater eller en landsdækkende abonnementsordning. Ved 3. beh. gennemføres imidlertid under modstand fra r. v. og s. f. abonnementsordn. fra 1/4 75. Lovforslaget vedtages mod de radikales stemmer. Forsl. til ny aktieselskabslov og anpartsselskabslov (se 31/1) vedtages enstemmigt.

Der nedsættes et særligt 15 mands udvalg bestående af gruppeformændene og partiernes bolig- og skattepolitiske ordførere for at sætte skub i forhandlingerne om et boligforlig. Udvalget ledes af den soc.dem. gruppefmd. Orla Møller.

5. – Statsmin. Anker Jørgensen erklærer i sin grundlovstale, at socialdemokratiet ideologisk står til venstre for midten. »Hvis partiet tager sit udgangspunkt i midten vil det være et udtryk for, at partiet ikke vil være nyskabende og have en holdning.«

6. – Fkt. vedtager ved 3. beh. forslagene om anlæg af lufthavn på Saltholm og en bro over Store Bælt (se 16/1), det første med 110 st. mod 52, medens 6 undlader at stemme, det andet med 117 st. mod 28, medens 16 undlader at stemme. Ved 2. beh. 30/5 havde 6 medl. af trafikudvalget, Knud Damgaard og Otto Mørch (s.), Arne Larsen og Grethe Westergaard (s. f.), Skovmand (r. v.) og Guldberg (v.) stillet ændringsforslag om at vælge den langt billigere løsning, en tunnel under Østerrenden og en lavbro over Vesterrenden med en tosporet jernbaneforbindelse indrettet dels for overførsel af biler i særlige biltog, dels for alm. jernbanetrafik. For dette forslag stemte 74 (24 s., 20 v., 15 r. v., og 14 s. f.) og imod 94

(44 s., 31 k. f., 8 v., 11 r. v. samt min. Hertling); 3 (1. s., 1 r. v. og færingen Djurhuus) afholdt sig fra at stemme, og 8 (2 s., 2 v., 3 s. f. og grønlænderen Moses Olsen) var fraværende.

Forsl. til lov om lands- og regionplanlægning (se 6/2) vedtages enst., forsl. om ændr. af lov om omnibus- og fragtmandskørsel m. motorkøretøjer (se 8/2) med 111 st. mod 30, medens 25 undlader at stemme, og forsl. om ændr. af straffeloven m. fl. love (strafferetlige særforanstaltninger m. v.) (se 14/12 72) med 151 st., medens 11 s. f. undlader at stemme.

Sluttelig vedtages to forslag til beslutning. Det af Nordqvist m. fl. fremsatte forsl. om nedsættelse af et udvalg til undersøgelse af lægevæsenet (se 1/2) vedtages enst. i en ændret formulering. Herefter skal der nedsættes et udvalg om alle de spørgsmål der vedrører sygdomsforebyggelse, og to udvalg, der skal beskæftige sig med ikkeautoriserede helbredelsesmetoder. Også det af Nathalie Lind m. fl. fremsatte forsl. til beslutning om erstatning af statsmidler til ofre for forbrydelser (se 7/2) vedtages enst.

7. – KVR-partiernes repræsentanter i 15 mands udvalget opstiller på venstres initiativ 3 betingelser for at forhandle videre om et bredt boligforlig: 1) bolignævn og omkostningsbestemt husleje må ikke indføres i de 207 kommuner, hvor der ikke er huslejeregulering i forvejen, 2) der må ikke anvendes 300 mkr. af provenuet ved momsrefusionens bortfald til statens bygge- og boligfond, 3) der må ikke indføres indeksregulerede lån alene for det sociale byggeri.

8. – S. og s. f. gennemfører med 2 stemmers flertal (84–82) forsl. om ændr. af postloven, hvorefter der fra 1/9 73 sker en udvidelse af postgirokontorets virksomhed (»postbank«) (se 21/3).

Forsl. til lov om radio- og fjernsynsvirksomhed (se 7/2), der ved 2. beh. 6/6 er undergået en del ændringer, vedtages ved 3. beh. med 144 st. mod 7 (nogle r. v.); 3 r. v. undlader at stemme. Af det opr. forslag er udtaget bestemmelsen om lokal radio- og fjernsynsvirksomhed ved hjælp af radio- eller kabelanlæg, i stedet for skal der etableres forsøgsvirksomhed i udvalgte områder af landet. En anden ændring går ud på, at radiorådet fremtidig skal fungere som programudvalg. Fhv. kulturmin. K. Helveg Petersen har ved 2. beh. fået forkastet forslag om et radioråd på 7 medl. uden repræsentation for folketingets partier og et repræsentantskab på 60 mdelemmer.

Forslag til beslutning af Bernh. Baunsgaard m. fl. om ændringer i landsskatterettens ordning vedtages enst.

Trafikmin. Jens Kampmann og den svenske kommunikationsmin. Bengt Norling underskriver overenskomst mellem Danmark og Sverige om de faste forbindelser over Ørseund. Aftalen går ud på, at Sverige bygger og finansierer broen mellem Malmø og København, medens de to lande deler udgiften til en jernbanetunnel mellem Helsingør og Hälsingborg.

Forsøget på at nå til et bredt boligforlig er opgivet, men sent på aftenen opnås der enighed mellem forhandlerne for s. og s. f. om boligpolitikken. Resultatet får tilslutning fra de to partiers folketingsgrupper under forudsætning af, at det tiltrædes af de respektive hovedbestyrelser.

9. – SF's hovedbestyrelse godkender »det lille boligforlig« med 19 stemmer mod 8, medens 3 undlader at stemme. Vedtagelsen sker under den forudsætning, at lovforslag om bortfald af lejeværdi og rentefradragsret (se 11/6) skal gennemføres i folketingsåret 1973–74.

11. – Socialdemokratiets hovedbestyrelse godkender boligforliget med SF, men folketingsmand, borgmester Erhard Jacobsen, Gladsaxe, meddeler, at han ikke vil stemme for en forhøjelse af lejeværdien for parcelhuse, som forrykker balancen mellem ejere og lejere til ugunst for den første gruppe.

I aftalen mellem s. og s. f. indgår, at momsrefusionen til byggeriet bortfalder med virkn. fra 9/3 73; den opretholdes dog

indtil videre for butiks- og kontorbyggeri til udlejning.

Hvad boligsikringen angår, gennemføres forsl. om ændr. af lov om boligsikring (se 6/2) med de nye regler for pensionister og udsancrede, og ved reguleringen pr. 1/10 73 skal grundlaget for beregningen af boligsikring være 1972-indtægten plus 10 pct. I folketingsåret 73–74 skal gennemføres en revision af boligsikringsloven efter principperne i forslag af 1/6.

Der indføres indeksregulerede lån for det almennyttige byggeri, og ordningen tilrettelægges således, at der sikres en begyndelsesleje på 127 kr. pr. kvm efter prisniveauet i april 73. Der skal forhandles med de kredse – ATP, pensionsfonden og postgirokontoret – hvortil gældsbeviserne forudsættes afsat.

Til imødegåelse af udlejningsvanskeligheder i det almennyttige byggeri finansieret efter de hidtidige regler reserveres årl. 250 mkr. Midlerne skal efter 1/10 74 udlånes gennem Boligselskabernes Landsbyggefond.

I lejelovgivningen (se 17/5) fastsættes afkastningen i pct. af ejendomsværdien til 7 pct. fra 1/4 74, 7½ pct. fra 1/4 75 og 8 pct. fra 1/4 76. I det private udlejningsbyggeri fastsættes satsen for udligningsbidraget til 1 pct. af ejendomsværdien i 1974–75, 1½ pct. i 1975–76 og 2 pct. i 1976–77. For ældre almennyttige boliger skal udligningsbidraget til landsbyggefonden i 1974–75 udgøre 1/4 pct. af ejendomsværdien og i de flg. 3 finansår henholdsvis 1/2, 3/4 og 1 pct.

I ligningslovforslaget (se 1/6) skal der foretages flg. ændringer: For parcelhuse m. v., som er handlet efter 8/6 73 skal lejeværdien for værdier indtil 500.000 kr. være 4 pct. af ejendomsværdien ved 15. alm. vurdering, for andre huse skal procenten være 3, hvis huset er købt eller bygget efter 8/12 69, men for huse købt eller bygget før denne dato i 1974 2½ og derefter 3.

Der er enighed mellem parterne om, at den vedtagne begrænsning af fradragsretten for forbrugergæld udvides med en tilsvarende begrænsning af inflationsvirkningen af rentefradrag i ejerboliger. Det søges gennemført ved en aftrapning af såvel overskud som underskud eller ved en anden tilsvarende metode med samme effekt. Der udarbejdes forslag herom med sigte på ikrafttræden 1/1 1975.

12. – Fiskerne i Esbjerg hindrer m/s Grindal, i at forlade havnen for at dumpe Grindstedværkets spildevandsaffald i Nordsøen, skønt det har miljøstyrelsens tilladelse til at dumpe 11.500 tons pr. halvår 40 sømil vest for Hvide Sande. Værket har fra 1/6 måttet standse udtømningen af affaldet i gruber i Kjærgaards plantage.

13. – Fkt. foretager 2. beh. af de tre boligforslag, der bliver gennemført inden tinget tager ferie, nemlig forsl. om ændr. af lov om boligbyggeri (ophævelse af godtgørelse for merværdiafgift m. v.) (se 9/3), forslag om ændr. af lov om boligsikring (se 6/2) og forsl. om ændr. af ligningsloven (se 17/5). Til det sidste er der stillet ændringsforslag i overensstemmelse med aftalen mellem s. og s. f. (se 11/6). Det vedtages med 84 stemmer (s. og s. f.) mod 57 (k. f. og v.), medens r. v. og Erhard Jacobsen (s.) undlader at stemme.

Ved 3. beh. 15/6 vedtages forslaget om momsrefusionens bortfald med 84 stemmer mod 82; forsl. om ændr. af boligsikringsloven vedtages enst., idet dog 82 afholder sig fra at stemme, og forsl. om ændr. af ligningsloven med 84 stemmer mod 82. Erhard Jacobsen har af statsministeren fået tilsagn om, at regeringen er villig til at overveje revision af ligningslovens bestemmelser om lejeværdien i ejerbolig, hvis de voldsomme stigninger, som Erh. Jacobsen mener vil komme ved den 15. alm. vurdering, faktisk skulle indtræde, og Erh. Jacobsen stemmer derfor, ligesom Moses Olsen for lovforslaget.

På møder mellem Nationalbanken og bankernes og sparekassernes organisationer besluttes det at fastholde udlånsloftet uændret i de kommende 3 mdr.

14. – Under folketingets afslutningsdebat ved tillægsbevillingsforslagets 3. beh. bebuder regeringen en ny sparerunde i aug.–sept. og indbyder oppositionen til at deltage i drøftelserne. Forslaget vedtages enst. 15/6.

15. – Efter møder med Grindstedværkets ledelse og repræsentanter for fiskeriorganisationerne udtaler miljømin. Jens Kampmann, at blokaden af m/s Grindal er ulovlig og urimelig, men at problemet ikke er akut for værket, der på gr. af ferielukning og særlige forhold kan opretholde normal produktion foreløbig. Grindstedværket oplyser, at det ikke vil indgive politianmeldelse på gr. af blokaden.

26. – Radiorådet indstiller, at fælleslicensen fra 1/4 74 forhøjes med 47 kr. om året til 383 kr., tillægget for farvefjernsyn med 40 kr. til 230 kr. og radiolicensen med 8 kr. til 86 kr.

29. – Regeringen beslutter, at forskudsregistreringen til kildeskat i 1974 skal ske på grundlag af den selvangivne indkomst for 1972 med et tillæg af 20 pct.

Det besluttes endvidere at dispensere fra gæstearbejderstoppet, således at der foreløbig kan udstedes indtil 2000 arbejdstilladelser til gæstearbejdere, hvoraf der p. t. findes ca. 16.000 i landet. Årsagen er det store pres på arbejdskraften navnlig i metalfagene.

Efter ministermødet oplyser minister Kampmann, at fiskernes blokade af m/s Grindal i Esbjerg havn efter regeringens opfattelse er både ulovlig og urimelig. Fiskerne overtræder havneregulativet, og Grindstedværket må tage affære og retsforfølge fiskerne. Regeringen lægger vægt på, at dumpningstilladelsen er givet efter en række undersøgelser og forsøg, og at der kun er givet tilladelse til dumpning af stoffer, der ikke vil kunne skade fiskebestanden i Nordsøen.

Efter henstilling fra justitsministeriets lovkontor er bortfaldet af momsgodtgørelsen i byggeriet blevet udsat fra 9/3 til 6/7.